

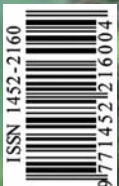
ОДБРАНА

Година XIII ■ Број 300 ■ 15. март 2018. ■ цена 100 динара ■ 1,20 евра

интервју

ПУКОВНИК САВО ИРИШКИЋ
НАЧЕЛНИК УПРАВЕ
ЗА ЉУДСКЕ РЕСУРСЕ
ГЕНЕРАЛШТАБА

ВРАЋАМО МОРАЛ У ВОЈСКУ

Addiko posebna ponuda

Podnesite zahtev za Keš kredite,
brzo i jednostavno.

Bez troškova obrade
do 15.05.2018.

Addiko Bank

Gde je $2+2=4$

Addiko Kontakt centar 0800 303 303 • addiko.rs

SPORT VISION d.o.o.

Milentija Popovića 5v, Beograd

KUPUJTE PREKO

ADMINISTRATIVNE ZABRANE

U SVIM NAŠIM PRODAVNICAMA

NA

6

RATA

UZ ADMINISTRATIVNU ZABRANU

**BEZ
KAMATE**

SPORT VISION

Beograd, Bulevar Arsenija Čarnojevića 97a
Beograd, Bulevar Vojvode Mišića 10
Beograd, KIDS, TC Delta City, Jurija Gagarina 16
Beograd, Crnotravska 7-9
Beograd, TC Ušće, Bulevar Mihajla Pupina 4
Beograd, TC BN Bos, Batajnički drum 1/1
Beograd, TC Immo Centar, Gandijeva 21
Beograd, Požeška 67a
Beograd, Bulevar kralja Aleksandra 391
Beograd, TC Delta City, Jurija Gagarina 16
Beograd, TC Big Bg, Višnjička 84
Beograd, TC Stadion, Zaplanska 32
Beograd, Bulevar kralja Aleksandra 108-110
Beograd, Crnotravska 4
Valjevo, TC Stop Shop, Uzun Mirkova 2b
Loznica, Vojvode Mišića 1
Kragujevac, TC Plaza, Bulevar Kraljice Marije 56
Kragujevac, Dr. Zorana Dindića 10
Kraljevo, Trg srpskih ratnika 5
Kruševac, Mirka Tomića 18
Leskovac, Trg revolucije 33
Niš, TC Forum, Obrenovićeve 42

Niš, TC Medijana, Bulevar Medijana 21
Obrenovac, Miloša Obrenovića 36
Užice, Trg partizana 1
Zlatibor, TC KO Čajetina
Smederevo, TC Shopyy, Šalinačka bb
Čačak, Skadarska 12
Jagodina, SC Vivo, Stevana Ivanovića bb
Zaječar, Trg oslobođenja 20
Bačka Topola, Boljai Farkaša 2
Kikinda, Trg srpskih dobrovoljaca 30
Pančevo, Miloša Obrenovića 12
Subotica, TC Shopyy, Segedinski put 88
Sombor, Kralja Petra 1
Ruma, Glavna 141
Šabac, Zapadna Transverzala 4
Novi Pazar, Čerkez Mahala 2
Novi Sad, Kids, Pozorišni trg 5
Novi Sad, Zmaj Jovina 20
Novi Sad, TC Big, Sentandrejski put 11
Mladenovac, Braće Badžaka 2
Indija, Vojvode Putnika bb
Zrenjanin, Aviv Park, Bagljaš zapad 5

Beograd, Knez Mihailova 21
Beograd, TC Ušće, Bulevar Mihajla Pupina 4
Beograd, TC Delta City, Jurija Gagarina 16
Beograd, TC Big Bg, Višnjička 84
Kragujevac, TC Plaza, Bulevar Kraljice Marije 56
Niš, TPC Kalča, Obrenovićeve bb
Novi Sad, Zmaj Jovina 2
Novi Pazar, 28. Novembra bb
Zrenjanin, Bagljaš zapad 5
Užice, Dimitrija Tucovića 99

**EXTRA
SPORTS**
.com

Beograd, Omladinskih brigada 100
Beograd, Bulevar kralja Aleksandra 168
Beograd, Borča TC Shopyy, Zrenjaninski put bb
Kruševac, Mirka Tomića 26
Lazarevac, TC Stop Shop, Železnička bb
Valjevo, Pop Lukina 1
Piroć, Trg Piroćkih oslobođilaca bb
Vranje, Stefana Prvovenčanog 115
Sombor, Kralja Petra I 32

adidas

Reebok

new balance

lotto

CONVERSE

Champion

ellesse

umbro

IONSDALE

SPORTVISION.RS email: obustave@sportvision.rs

CALL-CENTER-BESPLATNI-POZIV
0800-003-004

ОДБРАНА

Магазин Министарства одбране и Војске Србије

„Одбрана“ наставља традицију „Ратника“, првог војног листа у Србији, који је изашао 24. јануара 1879.

Издавач

Медија центар „ОДБРАНА“
Београд, Браће Југовића 19
medijacentar@mod.gov.rs

Директор

Стевица С. Карапандин, пуковник

Главни и одговорни уредник

Владимир Почуч, потпуковник

Заменик главног уредника

Александар Петровић, капетан

Уредници

Мира Шведић, Душан Глишић

Новинари

Владимир Вјештић
Мирјана Крстовић, поручник
Биљана Миљић

Стални сарадници

др Себастијан Балаш, др Славиша Влачић,
Милосав Ц. Борђевић, др Милан Мијалковски,
др Зоран Миладиновић, др Владимир Баровић,
др Миљан Милкић, Будимир М. Попадић,
Милош Стругар, Никола Остојић, Бојан Рајић,
Влада Ристић, др Мирјана Зорић, Милена Милетић,
Александар Киш

Дизајн и прелом

Енес Међедовић (ликовни уредник)
Станислава Струњаш (техничка уредница)

Фотографија

Даримир Банда, Душка Стефановић, Јово Мамула
(фото-репортери)

Језички редактори

мр Наташа Николић, Слађана Мирчевски,
Јелица Живановић

Коректор

Слађана Грба

Секретар редакције

Татјана Шућин

Документација

Горан Станковић (фото-центар)

ТЕЛЕФОНИ

Директор 3241-258; 23-809

Главни и одговорни уредник 3241-257; 23-808

Секретар редакције 3201-809; 23-079

Прелом 3240-019; 23-583

Маркетинг 3201-728; 23-728; 3349-536

Преплата 3241-009; 3201-995; 23-995

Продаја 3201-810; 3241-254; 23-810

ТЕЛЕФАКС 3241-258

АДРЕСА

11000 Београд, Браће Југовића 19
odbrana@mod.gov.rs
redakcija@odbrana.mod.gov.rs
www.odbrana.mod.gov.rs

Жиро-рачун

840-312849-56 МП „Одбрана“

Преплата

За припаднике МО и Војске Србије преко РЦ
месечно 160 динара. За претплатнике преко
Поштанске штедионице месечно 180 динара.

Штампа „ПОЛИТИКА“ АД, Београд

ISSN 1452-2160

Магазин излази сваког 1. и 15. у месецу

„Одбрана“ је члан
Европског удружења
војних новинара

БРОЈ 300

ДЕТАЉ СА ОБУКЕ

Снимио
Даримир БАНДА

СПЕЦИЈАЛНИ ПРИЛОГ
АРСЕНАЛ 108

САВРЕМЕНО
НАОРУЖАЊЕ
КОД НАС И У
СВЕТУ

СПЕЦИЈАЛНИ
ПРИЛОГ 184

ОРКЕСТАР
ГАРДЕ У
ЈУГОСЛАВИЈИ
И СРБИЈИ

Пуковник Саво Иришкић,
начелник Управе за људске
ресурсе Генералштаба
**ВРАЋАМО МОРАЛ
У ВОЈСКУ**

Одлазак у војску као обред
прелаза
**ВАЖАН ПЕРИОД
ЖИВОТА**

Јединица Четврте
бригаде на Копаонику
**ЦАКЕ
ИЗВИЂАЧКОГ
ЗАНАТА**

Књига за спортисте и
рекреативце
**ФИЗИКА
У ПРАКСИ**

У овом броју...

- 14 Пуковник проф. др Мирослав Вукосављевић, заступник начелника ВМА
САЧУВАЛИ СМО НАЈБОЉЕ
- 18 Међу радаристима 2. чете ВОЈИН
НЕПРЕКИДНО НА ОПРЕЗУ
- 20 Пуковник Мирјана Миленковић, начелник Одсека за међународно-војну сарадњу и протокол Генералштаба
РАВНОПРАВНИ ИГРАЧИ
- 22 Тања Дуловић, једина жена председница градске ОРВС
НА ЛИНИЈИ ВАТРЕ
- 24 Спомен-соба Бригаде везе најбоља у Војсци Србије
НАДАХНУЋЕ БУДУЋИМ ПОКОЛЕЊИМА
- 32 Војници у историји српске књижевности – Пера Тодоровић
ДНЕВНИК ЈЕДНОГ ДОБРОВОЉЦА
- 34 Великани српске војне хирургије (5)
ОВЕЧАНИ СВЕТСКОМ СЛАВОМ
- 40 Медији у нацистичкој Немачкој
СПИРАЛА МАНИПУЛАЦИЈЕ

Очекујемо да поново успоставимо оно што су наше старе војсковође називале – осећај припадности јединици. Нико од нас није препуштен сам себи. Сваки војник и старешина морају знати да њихов колектив и колеге, као и претпостављени стоје иза њих. Увек, и у рату и у миру – каже за јубиларни, 300. број магазина „Одбрана“ начелник Управе за људске ресурсе Генералштаба Војске Србије пуковник Саво Иришкић.

Већи део 2. чете ВОЈИН смештен је у касарни у Качареву, док је истурени положај неколико километара даље, изван места. Иако раде 365 дана у години, у свим временским приликама, радаристи се не жале на услове. Најважније је да познају тајне свог заната и да одговорне задатке у контроли неба обављају ефикасно, стручно и на време, које се у њиховом послу, веома често, мери и секундама. Мењали су се радари, техника, опрема, али су обавезе и смене „2-2-3“ увек остале исте. Радаристи су нам отворили врата и за нашу новину говорили о изазовима непрекидног осматрања и контроле ваздушног простора изнад непрегледне војвођанске равнице, али и читаве Србије.

У интервјуу „Одбрани“ поводом обележавања 174. године постојања Војномедицинске академије о сложености лекарског позива у Војсци говори пуковник проф. др Мирослав Вукосављевић, заступник начелника те војноздравствене установе. Наш саговорник истиче да ће година, иако не јубиларна, за запослене бити значајна, те да се нада да су најтежи проблеми остали иза њих.

Жене, које статистички гледано чешће долазе до факултетске дипломе, чак се и у развијеним земљама боре с неравноправном заступљеношћу на високим позицијама, нижим процентом запослености и мањим зарадама. Поводом 8. марта, Међународног дана жена, у тексту „Равноправни играчи“ доносимо причу о јединој жени у систему одбране која је завршила Генералштабно усавршавање.

– У одбрани права жена увек сам била гласна, заступајући тезу да критеријуми за напредовања, усавршавања и постављења треба да буду једнаки за све, а да је на сваком појединцу одговорност како ће пружену прилику искористити – каже пуковник Мирјана Миленковић.

О некадашњој Југослаvensкој народној армији, од нестанка државе која јој је била посвећена до данас, прича се, пише и размишља углавном кроз поређење с актуелним стањем. Један од садржаја свакодневице који је армију чинио народном и истовремено показивао да је она баш таква, био је испраћај регрута на одслужење војног рока. Несвакидашња пракса, страна другим земљама, скренула је пажњу и етнолога. Стога, нашим читаоцима препоручујемо напис „Важан период живота“, који потврђује да је сваки део војног рока у ЈНА, од регрутације, испраћаја, до боравка у касарни и повратка кући, био својеврстан обред прелаза из једне у другу животну фазу. ■

ПУКОВНИК САВО ИРИШКИЋ,

ВРАЃАМО МОРАЛ У ВОЈСКИ

Посета председника Републике Србије Генералштабу крајем прошле године означила је прекретницу у односу који држава има према Војсци и зацртала смернице како Војска треба да се односи према себи и свом наслеђу. Јасно је изговорено да животни стандард припадника није на очекиваном нивоу.

Такође је указано и на чињеницу да је пре десетак година, трагом одређених одлука, из Војске Србије прогнан морал као компонента обуке и васпитања.

Предузети су одређени кораци који би требало да побољшају животни стандард, а у плану је да се и током ове године ради на решавању овог проблема. Поред тога, морал и традиција враћају се у Војску у мери у којој је то неопходно за обнављање њеног унутрашњег идентитета. У току је и неколико конкурса за пријем нових припадника, пре свега професионалних војника и цивила у јединице и команде. О овим важним темама за „Одбрану“ говори пуковник Саво Иришкић, начелник Управе за људске ресурсе Генералштаба Војске Србије.

Какво је шренућно сћање ѿојуне Војске Србије?

– Војска Србије тренутно је попуњена око 82 одсто. У последњих неколико година немамо проблем са попуном старешинама. Када је реч о официрима, направили смо устаљен систем и методологију планирања школовања и усавршавања. Војска периодично исказује потребе за све моделе и нивое школовање на Војној академији, а Академија „испоручује“ кадар. Могло би се рећи да смо ушли „у ритам“ када је реч о попуни јединица официрима. Истина, имали смо проблема са непланираним одливом извесног броја младих официра неких специфичних служби – информатичке, техничке службе, службе телекомуникација – и то нам је донекле пореметило план, али када је о официрима реч, генерално, ствари стоје сасвим задовољавајуће. Одређене специфичне официрске дужности попут правне или грађевинске службе, фармацеута, стоматолога и слично примамо путем јавних конкурса.

А када је реч о ѿодофицирима?

– Пре неколико година увели смо систем развоја подофицирског кора и почели да попуњавамо јединице тим кадром. Ми, дакле, пратимо професионалне војнике и њихово ангажовање на основним дужностима. Када у њима препознамо склоности ка лидерству и командовању, упућујемо их на лидерске курсеве. Уколико се покажу добро, шаљемо их на Основни курс за подофицире и онда их водимо у служби спрам склоности и резултата које постижу. Међутим, увидели смо да међу професионалним војницима недостаје извесан број оних ко-

ји из средњих школа доносе специфична знања потребна за све подофицирске дужности. Зато је пре две године отворен ваздухопловно-технички смер Средње стручне војне школе у Војној гимназији. На основу исте логике прошле године отворили смо и смер ЕиПЕД, а увелико се разматра и отварање смера телекомуникација, па чак и неких стручних цивилних занимања са којима смо у дефициту. На недавно одржаном састанку који су водили министар одбране и начелник Генералштаба одлучено је да се прошире капацитети Средње стручне војне школе ради образовања кадра који није могуће добити из редова професионалних војника.

Иде ли се ка одустјајању од досагашњег сисѿема „бирања“ ѿодофицира од најбољих ѿрофесионалних војника?

– Тај концепт показао се као користан и добар нарочито у „родовском“ делу – пешадија, артиљерија, оклопне јединице итд. И нећемо га мењати. Средња стручна војна школа омогући ће нам да добијемо специфичан кадар, углавном техничких усмерења.

Како сѿојимо с ѿојуним ѿрофесионалним војницима?

– Ту је ситуација сложенија. Али потребно је разумети околности. Више од две године Војсци није било омогућено да прима нове војнике. Није било запошљавања у систему одбране. Наш систем је део државе и морао је да сноси терет мера фискалне консолидације и економског опоравка. Одлив кадра није био нарочито висок у том периоду. Број оних који су напуштали јединице, по разним основама, држао се на уобичајеном нивоу. Међутим, услед забране запошљавања, нисмо могли да примимо нове људе и дошло је до смањења популе. Војска би, у редовним околностима, требало да има око 11.500 војника и око 4.500 цивилних лица. Толико је довољно за нормално функционисање. Чим се тај број спусти на мање од 80 одсто, настаје проблем.

Где смо сага?

– Попуна професионалним војницима је 74, а цивилним лицима 77 одсто. Ми чинимо све како бисмо убрзали процес пријема, али је немогуће за неколико месеци надокнадити ту празнину која је настала током двогодишње паузе. Очекујемо да током 2018. године наставимо континуиран пријем. Одзив на конкурсе је добар, али ми желимо да буде још бољи и због тога смо алармирали команде оперативног нивоа и јединице на локалу да у што већој мери промовишу војни позив и предности које нуди. Уз још неколико мера у правцу побољшања стандарда, то ће бити много једноставније.

Шта је, заправо, разлог што људи напуштају Војску? Да ли су зараде пресудне?

– Истраживања указују да 38 одсто лица који су напустили службу као разлог такве одлуке наводи ниску зараду. То значи да већина оних који одлазе, то не чини због ниске плате. Као највећи проблем, нарочито међу лицима на такозваним извршилачким дужностима, војницима и војним намештеницима, наводи се преоптерећеност на послу, немогућност планирања личног времена, годишњег одмора итд. Не заборавимо да у нашу земљу долазе и страни инвеститори, отварају фабрике, нова радна места, па самим тим постоје алтернативе за оне који су незадовољни послом у Војсци. Једна страна компанија је, на пример, у великом огласу за запошљавање у једном граду у Војводини навела да ће професионални војници имати предност!

Зашто?

– Једноставно, реч је о психофизички здравим особама, који су прошли безбедносне провере, а то није безначајно. Сваки послодавац жели управо такав кадар.

Какви су им услови попућени?

– Зараде су биле веће 1.500 до 2.000 динара, „са перспективом раста“. Дакле, не знатно веће. Али је радно време фиксно, обавезе су дефинисане унапред. А то често, због објективних околности, у нашим јединицама није могуће.

Кад већ помињемо новац и зараде, шта кажу испитивани – са коликим зарадама би категорија професионалних војника била задовољна?

– Наша истраживања кажу да би то било на нивоу просечне зараде у Републици Србији. Када бисмо у наредних годину до годину и по успели да зараду лица на извршилачким дужностима подигнемо до нивоа просечне зараде у земљи, верујем да би било веома мало незадовољних.

Може ли Војска у постојећим привредним околностима бити конкурентан послодавац?

– Ситуација је различита када посматрамо различите делове наше земље. Север је многољуднији и развијенији. Тамо је више радних места и самим тим је теже изборити се за квалитетне људе на тржишту рада. На југу Србије је друкчије. Међутим, ми настојимо да корак по корак поново изградимо свест да је служба у Војсци Србије част, право и обавеза сваког грађанина и да није само питање новца. Наравно, током 2017. године предузет је низ корака како би се статус и стандард професионалних припадника унапредио. То полако даје резултате и ми верујемо да ће систем одбране ускоро бити у стању да држи корак са цивилним послодавцима.

Наш систем је одувек уливао осећај сигурности. Међутим, младим људима је потребно показати пут развоја, напредовања...

– Свака млада особа која жели да буде део система одбране Републике Србије има отворен пут за развој каријере. Од ученика, кадета, војника, па до највиших дужности у Војсци Србије. Свима који покажу способности и жељу

за напредовањем, независно од статуса, биће пружена шанса.

Поменули сте да поједине категорије официра, пре свих стручњаца у области информатике и телекомуникација, напуштају систем због далеко уноснијих зарада у цивилном сектору?

– Тај проблем имају и богатије земље од Србије. Ми као систем не можемо да се такмичимо са страним компанијама из сектора информатике или електронике. Разматрамо начине да људе дефицитарних специјалности на неки начин додатно мотивишемо да остану у систему – додацима на плату, постављењима за један или два чина више итд. Али понављам – служба држави мора бити изнад жеље за новцем.

Ипак, треба правити разлику између среброљубља и жеље да животи стандард буде на пристојном нивоу.

– Закон о изменама и допунама Закона о Војсци требало би да буде донесен овог пролећа и он садржи елементе на основу којих ће Министарство и Генералштаб донети одговарајућа подзаконска акта управо из области која третира животни стандард. Текст предлога Закона садржи и неке новине попут те да ће се убудуће припадницима Војске исплаћивати регрес и накнада за топли оброк за дане које су провели на послу. Поред тога, предложене су и измене које се односе на статус професионалних војника. Некима од њих, који обављају нарочито значајне дужности у својим јединицама, биће омогућено да остану у служби до стицања права на пензију према важећим законима Републике Србије. Наравно, реч је о ограниченом броју људи.

Чини се да имамо разлога за оптимизам?

– Наравно. Ради се на више решења којима би се стандард припадника Војске побољшао. Уводи се солидарна помоћ за рођење детета, затим накнада за обилазак породице требало би да се исплаћује четири пута, уместо једном месечно како је до сада био случај. Постоји иницијатива да се цивилним лицима која имају ратни распоред у јединицама где службују омогући да остваре здравствену заштиту у систему војног здравства. Али, као што сам нагласио, потребно је да Скупштина Републике Србије донесе закон на основу ког ће бити израђена одговарајуће уредбе и правилници.

Председник Републике је приликом посете Генералштабу крајем прошле године рекао да је морал као категорија проиштан из Војске и да га треба вратити.

– Трансформација Војске Србије и Црне Горе била је 2005. и 2006. године. Поред осталог, укинута је и Управа за морал са свим својим елементима по дубини у командама и јединицама. Управа за људске ресурсе наследила је све њене задатке, који су додељени једном одељењу. У то време на команданте јединица и субординацију пала је обавеза да брину о моралу у јединицама и моралном васпитању. Међутим, 2010. године прешли смо на потпуну професионализацију у све четири категорије лица. Тада је усвојено и веровање да сваки професионалац одговара за себе у сваком смислу, па и у погледу морала. Неговање традиција, културе, темељних вредности у то време посматрано је као не-

што сувишно. Потпоручници су завршавали Војне академије без образовања о моралу, са убеђењем да они као командири водова нису одговорни за морал својих јединица и кохезивност колектива. Током тих неколико година дошло је до разградње војних колектива у том моралном смислу, али на сву срећу не и неповратно.

Звучи забрињавајуће. Да ли је нешто предузето да се ствари поправе?

– Ми старији врло добро се сећамо ситуација борбене употребе јединица у којима се губила она оштра линија субординације и доказивала снага колектива. Зна се да су јединице снажног колективног духа успешно извршавале и најсложеније задатке у борбеним дејствима. Сетимо се чувене 63. падобранске бригаде, 72. специјалне бригаде, 250. ракетне бригаде, 211. оклопне, 203. и 52. мешовите артиљеријске бригаде и многих других. Зато смо још у децембру почели активно да радимо на томе да се морално васпитање врати у обуку припадника Војске и то се већ спроводи. Требало би да се од наредне школске године тај предмет поново уведе у Војну академију, Војну гимназију и Средњу стручну војну школу. Процес организацијско-мобилизацијских промена у Војсци Србије је при крају, те ће тако доћи и до промена када је реч о моралу. Од нивоа Генералштаба па до нивоа батаљона, у зависности од бројног стања и степена развијености, направили смо преглед постојећих и предвиђених формацијских места у органима за морал и психологију. Недавно смо одржали и састанак са људима који ће носити тај део посла и дате су смернице за израду правилника о раду органа за морал, упутства за вредновање морала и осталих алата који се користе у те сврхе.

Какве ефекте очекујете?

– Да бисмо постигли ефекте какве очекујемо потребно је у потпуности спровести садржаје за развијање морала: етичко образовање, вођство, изградњу и јачање војног ко-

лектива, интерно информисање, културне делатности, развијање традиција, омогућавање слободе вероисповести и вредновање морала. А оно што, у најширем смислу речи очекујемо, јесте да поново успоставимо оно што су наше старе војсковође називале – осећај припадности јединици. Нико од нас није препуштен сам себи. Сваки припадник мора да зна да његов колектив, његове колеге, претпостављени стоје уз њега. Увек, и у рату и у миру. И, наравно, патриотизам. Љубав према Србији је у основи свега.

Признаћете да постоји и одређен број људи у сисџему којима се појам „морала војске“ не допада јер га везују за нека прошла времена.

– Појединце морал војске подсећа на тековине комунизма и врло негодују на поновно увођење „политичких комесара“ у јединице. Наравно, до тога неће доћи. Органи за морал морају бити подршка командовању, а не идеолошки инструмент.

А верска служба?

– Верска служба ради исти „посао“ као органи за морал, али на неки начин постиже исти или врло сличан циљ и ефекат.

У којој мери је верска служба помогла да се Војска ојбори и приближи припадницима других националности и вероисповести?

– Рекао бих веома много. Од када је верска служба после 75 година поново успостављена у Војсци, отворили смо 33 православна и по два римокатоличка и исламска богослужбена простора. Резултат је повећање поверења и интересовања грађана Србије исламске и католичке вероисповести за службу у Војсци. То се нарочито види у срединама у којима је то становништво заступљеније – у Рашкој области и у Војводини. ■

Александар ПЕТРОВИЋ
Снимио Горан СТАНКОВИЋ

ЈЕДИНИЦА
ЧЕТВРТЕ
БРИГАДЕ
НА КОПАОНИКУ

ЦАКЕ ИЗВИ

Обука у зимским условима војницима и старешинама омогућава да искусе терен у реалном простору и времену. Своја знања и искуства проверавају у екстремним условима, при ниским температурама, јаком ветру, снежним наносима и густој магли, како би се још боље оспособили за извршавање различитих задатака.

БАЧКОГ ЗАНАТА

Снежни покривач који је окувао најпознатију српску скијашку дестинацију и ове године био је идеалан полигон за проверу војничких знања и физичких могућности врањских извиђача. После вишенедељних захтевних припрема у Касарни „1300

вучје јаме и биваци под снегом, све оно што би омогућило припадницима јединице заклон и од ниских температура и од снежних падавина, као и од противника.

Прикупљање обавештајних података, прикривање трагова и осматрање противникових редова далеко је сложеније у зимским условима. „Цака-

полигонима у гарнизону и на „51. скијалишном полигону Копаоник“. Обука садржаје тактичке обуке, који се односе на прикупљање података у специфичним зимским условима, израду бивака и склоништа у снегу, верање зими и скијање по утабаном и дубоком снегу – каже мајор Стојменовић.

Стапање са снежном белином омогућиле су им посебне униформе

каплара” и тактичке вежбе „Дејство извиђачког органа зими”, извиђачи Четврте бригаде били су спремни за двонедељну интензивну обуку у снежним условима.

Захваљујући вештинама војника и упутствима старешина, последњих дана фебруара и почетком марта на Копаонику су освојили бројни игло,

ма” извиђачког заната на лицу места учи их мајор Бојан Стојменовић, искусни извиђач и командир чете. Извиђачи су на тај начин имали прилику да на терену уоче све предности и мане снежног покривача.

– Обука у зимским условима обавезна је за све припаднике извиђачких јединица и изводи се сваке године и на

за зимске услове, па невештом оку посматрача лако може промаћи добро скривена извиђачка чета. Управо се зато припремама и опреми која доприноси маскирању у зимским условима поклањала посебна пажња.

Излазак на Копаоник извиђачи су искористили да реализују обуку у скијању за почетнике, али и да иску-

снији скијаши „понове градиво”. С обзиром на то да је посао извиђача изузетно напоран и захтева врхунску физичку спремност, јединицу углавном чине млади људи.

Млађи водник Милош Стаменковић први пут пролази обуку у зимским условима и каже да је за њега посебно поучно било израђивање бивака и склоништа у снегу.

се лако и безбедно савладавају основне скијања.

Један од искуснијих скијаша млађи водник Саша Аритонович, коме је ово већ пета година зимске обуке, тврди да сваки пут научи нешто ново.

– На скијама се одлично сналазим и помажем инструкторима од почетка до савладавања најтежих терена – ка-

рајући вештине и способности на екстремним температурама. Таква кондиционирања су сложена и захтевна, те стога изискују додатни напор, високу концентрацију, спремност, обученост, издржљивост и сналажљивост.

Обука у зимским условима војницима и старешинама омогућава да

– Сваки војник у току извршавања задатака може се наћи у суровим зимским условима. Тада се мора брзо реаговати, изабрати погодно место за израду заклона и прионути на посао – истиче Стаменковић. Признаје да му се скијање допало још првог дана, а да су томе допринели посвећени инструктори и старешине, уз чију помоћ

же Аритонович, коме дугогодишње искуство омогућава да самостално израђује објекте у снегу.

Због специфичности задатака који се пред њих могу поставити, извиђачи теже да током године унапреде способности у свим временским приликама. Осим редовне, изводе и обуку у летњим и зимским условима, тести-

„осете” терен у реалном простору и времену. Своја знања и искуства проверавају у екстремним условима – при ниским температурама, јаком ветру, снежним наносима и густој магли, како би се још боље оспособили за извршавање различитих задатака. ■

Милан ФИЛИПОВИЋ

**ПУКОВНИК ПРОФ. ДР МИРОСЛАВ ВУКОСАВЉЕВИЋ
ЗАСТУПНИК НАЧЕЛНИКА ВМА**

Ми смо можда једна од ретких установа која је без обзира на све немаштине које нас сусрећу и проблеме са останком људи успела да сачува сво високостручан кадар у највећем проценту. Свесни смо да не можемо никада задржати на силу, јер многи у земљи, па и у окружењу, нуде више, али ако стручњаке заинтересујете увођењем нових метода, усавршавањем у матичној кући или у иностранству, он ће остати. Тако ћемо радити и убудуће.

Недавно је обележена 174. година постојања Војномедицинске академије. Иако година није јубиларна, за запослене ће бити значајна. На свечаној академији заступник начелника ВМА пуковник проф. др Мирослав Вукосављевић рекао је да се нада да су најтежи проблеми остали у 2017. години, а за наш магазин говори о раду ВМА и о томе са којим су се потешкоћама сусретали.

– Много тога оптерећивало је рад Војномедицинске академије, али то ни су само наши проблеми, нити српског здравства, већ здравства уопште. Посебно питање кадра. Имали смо и наслеђених проблема, пратили су нас и

САЧУВАЛИ СМО НАЈБОЉЕ

ванредни догађаји, али смо из свега изашли с позитивним резултатима. За ВМА сви знају и од ње се увек очекује највише. Што се другима подразумева, нама се не опрашта. Али, то је у реду. То нас тера да будемо још бољи.

Да ли је реорганизација војног здравства показала почешне позитивне ефекте?

– У великим системима као што је ВМА, која је традиционална војна средина и не воли промене, било је по-

требно уложити велики напор да до тих промена дође. Оне су биле неопходне и већ сада дају резултате, мада ће се прави исход видети кроз неко време. Основна идеја реформе била је повећање функционалности система војног здравства, боља расподела посла унутар њега, укидање двојних дужности, административних дужности, не само административних него и руководећих. Примарно, ВМА би требало да се бави стручним пословима и подизањем квалитета лечења.

Организацијско-формацијским променама постало је видно ново место Специјалистичке поликлинике и њен начелник придружен је Колегијуму начелника ВМА. Она је и раније требало да има значајније место јер обавља огроман посао у лечењу пацијената. Такође, Клиника за кардиологију удружена је са Клиником за ургентну интерну медицину и та нова целина – Клиника за кардиологију и ургентну интерну медицину – проглашена је за најбољу организациону јединицу ВМА за 2017. годину, на анонимној анкети у свим организационим целинама установе. Доста је сличних примера.

Успешност рада у области лечења у 2017. години огледа се у увођењу нових метода у клиничку праксу, дијагностику, терапију. Које су најзначајније?

– Прошле године у лечење су уведена 22 нова поступка и процедуре. На пример, специфичне операције на јетри, први случај у Србији одстрањивања целог плућног крила минимално инвазивном методом, па први пут у Србији пласиран систем дренаже за отворени трбух, потом катетерска тромбектомија – интервенције уклањања тромба из запушеног крвног суда у акутној фази можданог удара, први пут је урађена имплантација аортног записка методом перкутане – нехируршке уградње аортног записка, затим реимплантација шаке, иновативна терапија у лечењу оболелих осигураника Фонда СОВО од метастатских меланома, чиме је знатно унапређен квалитет лечења према одговарајућим стручним смерницама и слично.

Програм трансплантације органа – јетре, бубрега, матичних

ћелија хематопоезе – који се спроводе на ВМА изазов је за сваку медицинску установу. Хоће ли трансплантације увек бити ексклузива?

– Трансплантација је круна медицине – хирургије и интерне медицине – и у њој су удружене све гране. И увек ће бити ексклузива. Само од почетка ове године урађено је седам трансплантација бубрега и једна јетре. Ако ВМА жели да сачува примат, мора да гаји своја три Т стуба – трауму, токсикологију и трансплантацију. У свету се отварају нови трансплантациони програми, нови органи се успешно пресађују, а и ми планирамо да проширимо тај програм на трансплантацију панкреаса. Имамо знање за то. На томе интензивно радимо и надамо се да ћемо за који месец моћи да се похвалимо и тим искорак у трансплантационом програму. Такође, нове могућности пружа нам и Очна банка коју смо отворили за Дан ВМА.

Од каквог је интереса отварање Очне банке за војно здравство и за друштво?

– Трансплантација рожњаче један је од најзаступљенијих видова трансплантације, јер је у свету управо то најчешће трансплантирано ткиво. Она се у принципу узима са кадавера, мада постоји такозвана хомологна трансплантација када се може трансплантат са једног ока узети и ставити на друго, у случају да је то око са кога се узима слепо, а да је слепило другог, јединог ока, проузроковано неким проблемом на рожњачи. За почетак, Очна банка припојена је очној клиници, а у следећој фази развоја можда ће припасти Институту за трансфузиологију и хемобиологију или Институту за медицинска истраживања, јер желимо да она буде, војнички речено, иницијална каписла која ће покренути замајак трансплантације ткива. У следећој фази желимо да проширимо њен рад и на остала ткива типа да придружимо банку костију, крвних судова, амнионске мембране. Дакле, Очна банка је почетна фаза развитка Банке ткива.

Акција превентивних бесплатних прегледа на ВМА привукла је велики број грађана и за неколи-

ко саћи били су попуњени сви термини. С обзиром на толики одзив, планираће ли још таквих акција?

– Прегледе поводом Дана ВМА организујемо од 2012. године јер је идеја била да наш празник буде и поклон за грађане. Ове године била је то недеља прегледа кардиолога, ендокринолога, васкуларних хирурга и реуматолога. Толики одзив показатељ је колико наши грађани имају поверења у ВМА. Планирамо да акцију бесплатних прегледа организујемо и за Дан Војске. Увек гледамо да то буду специјалистички прегледи из оних грана медицине које су најоптерећеније, а тиме ћемо се и убудуће руководити. Због великог интересовања, јер грађани и даље зову, већ сада за те дане правимо просторни размештај како бисмо ангажовали не само једну ординацију, већ четири или пет.

Помињали сте проблеме које имате око кадра. Како њих решаваће?

– Када је о томе реч, ми смо можда једна од ретких установа која је без обзира на све немаштине које нас сусрећу и проблеме са останком људи успела да сачува свој високостручан кадар у највећем проценту. Свесни смо да не можемо никога задржати на силу, јер многи у земљи, па и у окружењу, нуде више, али ако стручњаке заинтересујете увођењем нових метода, усавршавањем у матичној кући или у иностранству, он ће остати. Тако ћемо радити и убудуће.

Које вам специјалности сада недостају?

– Крајем прошле године расписали смо конкурс за 26 стручњака који се завршава најкасније за месец и по дана. У њему смо исказали најдефицитарније кадрове – лекаре из области кардиохирургије, неурохирургије, педијатрије, интерне медицине. Изненадио сам се кад сам видео да нема ниједног лекара интернисте на бироу. Имамо велики број упражњених места и за анестезиологе. То су специјалности које захтевају много напора, њихове специјализације дуго трају, а период стасовања и сазревања за једног кардиохирурга јако је дуг и зато су они ретки.

Конкурсом смо тражили и медицинске и фармацевтске техничаре.

Поред тога, морам да истакнем да смо у систему одбране успели да нађемо начин за стабилније обезбеђивање прилива кадра у војно здравство и ВМА, и зато тврдим да су најгори дани иза нас. Први је за средњи стручни кадар, а то је попуна професионалним војницима санитетске службе. Конкурс је отворен до попуне. Прва група од 22 професионална војника започела је радни однос у јануару, а остали сукцесивно пристижу и очекујемо да их до јуна буде 70. Други је за лекаре, а то су кадети Медицинског факултета ВМА.

Када очекујете да дођу на специјализације кадети прве гене-

ших стручњака у наредним годинама морати по актуелном закону да оде у пензију, ако се другачије не реши?

– То јесте системски проблем јер доста губимо раним пензионисањем војних лица. Нама академици, професори, предавачи, стручњаци у својим областима одлазе у пензију док су у зениту каријере. Надлежни препознају тај проблем и убеђен сам да ће се изменама и допунама Закона о Војсци, који ускоро треба да буде усвојен у скупштини, омогућити и професионалним војним лицима да раде до 65 године живота, као што то раде и цивили. Док се то не деси, наравно да ћемо гледати да у складу са законом

– Желео бих да подсетим да допунски рад на ВМА за грађанство или цивилна лица у Специјалистичкој поликлиници траје од 1962. године. Према подацима из монографије о Поликлиници, која је објављена 1998. године, каже се да је од завршетка Другог светског рата па све до 1962. године осим војним лицима и члановима њихових породица амбулантна специјалистичка помоћ пружана у редовном радном времену и цивилима, односно грађанима. Међутим, због све већег броја цивилних осигураника које је требало збринуту на специјалистичком нивоу, било је неопходно формирати специјалистичку поликлинику за грађанска лица. Од тада па до данас ова служба ради по четири сата поподне и у њен рад укључен је најбољи стручни и научни кадар којим располаже ВМА.

Међутим, данас Закон о раду и Закон о здравственој заштити не предвиђају да здравствени радник који је запослен за стално може у матичној установи да пружа здравствене услуге у поподневним сатима. Ми у систему одбране имамо уредбу из 2015, коју је потписао министар одбране, а која регулише ту тематику, и дали смо предлог да се то уврсти у нова законска решења. Не знам да ли ће проћи, али ћемо сигурно у Закону о здравственом осигурању војних осигураника имати клаузулу којом ће бити регулисано да само они који пружају здравствену услугу директно пацијенту буду ангажовани у поподневном раду. Нама је то веома важно јер је то један од начина да се кадар задржи на ВМА – имаће могућност да на легалан начин зараде. А у директном је интересу и наших грађана јер ће им здравствену услугу пружити лекари које они изаберу и са мање чекања. У томе очекујемо помоћ свих надлежних служби система Министарства одбране.

Војномедицинска академија се препознаје и по научноистраживачком раду. Који су проблеми савремене медицине покривени научноистраживачким пројектима, клиничким студијама?

– Основна делатност Института за медицинска истраживања јесте научноистраживачки рад. Та делатност реализује се у седам научноистраживачких пројеката ВМА, чији су руково-

рације Медицинског факултета ВМА, који сада раде у јединицама Војске Србије као војни лекари?

– Очекујемо их током ове године. Надамо се да ће свих 18 кадета прве класе доћи на специјализацију. За многе већ сада знамо за које су специјализације конкурисали и које су изабрали, а кад буду добили своје замене у јединицама долазе код нас на специјализације. Они су наше највеће благо јер ће нам омогућити континуитет у едукацији и специјализацијама, готово у овим гранама које су битне, а претходно смо их поменули. Тако ћемо обезбедити кадар који ми школујемо, што је веома значајно.

Да ли постоји опасност да дође до дисконтинуитета у врхунском кадру, војном, јер ће гео-

продужимо рад нашим еминентним професорима како не би отишли у пензију са 58 година, јер имају још много тога, за нас непроцењиво важно, да понуде пацијентима, младим колегама и нашим кадетима. То не може да издржи ниједан систем, ниједна земља, а камоли Србија. А ми са своје стране чинимо све да не буде великих осцилација и падова и у супротном случају. Тридесет година радим на ВМА и памтим времена када су због пензионисања десетковане неке клинике.

Разне приче и недоумице постоје око дојунског рада за цивилна лица у поподневним часовима на ВМА. Чак се понавља и питање да ли је то у складу са законом. Колико је важно да тај рад остане на ВМА?

диоци припадници тог института. То су пројекти из области неуробиологије, имунологије и хумане генетике. Резултати истраживања из области неуробиологије могу се примењивати пре свега код пацијената са можданим ударом, Паркинсоном болешћу, мултиплом склерозом и деменцијом, а она из области имунологије код болесника са сепсом и малигним болестима. Један део тих истраживања усмерен је и ка синтези вакцине за болеснике са карциномом колоне. Савремена област биомедицине, хумана генетика, заступљена је кроз изучавање значаја генетичких и епигенетичких промена за прогнозу, предикцију и ризик за настанак солидних тумора.

Запослени у том институту учествују и у истраживањима на четири пројекта Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Научноистраживачки рад реализује се и у сарадњи са колегама са медицинских факултета у Београду, Нишу и Крагујевцу, те Фармацеутским и Биолошким факултетом Универзитета у Београду, Институтом за онкологију и радиологију Србије и ИНЕП-ом. Вредно је споменути да су истраживачи из Института за медицинска истраживања прошле године објавили 39 радова, од чега чак 26 у међународним часописима који су високо бодовани – M21a и M21.

Бележиће и интeнзивну међународну војну сарадњу. Штa

сiранци могу да виде на ВМА, а штa наши лекари који одлазе у мировне мисије могу ново да донесу усiанови?

– Један од важних сегмената и ретко познат широј јавности јесте међународна војна сарадња и међународна активност ВМА, којих је само прошле године било 59. Колико је то значајно говори пример да смо недавно, захваљујући посети јужнокорејског амбасадора који је био импресиониран нашим радом, добили писмо намере о донацији од 200.000 долара у медицинској опреми ВМА. Странци углавном хвале што смо одржали војно здравство. Сем организације, занимају их новине у разним гранама медицине. А када је реч о учешћу у мировним мисијама, оне су вишеструко корисне, како у стицању стручних вештина, тако и у потврди нашег знања. Наши медицински посленици долазе пуни утисака, јер у мисијама размењују знања са својим колегама, уче једни од других, а нама са разних страна стижу похвале рада наших лекара. У тим мисијама промовише се застава нашег војног здравства и земље и оне су наша најбоља војномедицинска дипломатија.

Нажалост, шема која је обележила поочешак ове године јесте поожар који се у јануару десио у ВМА. Када ће бити ошклоњена насiала иштеша?

– То је ванредни догађај који нас није затекао неспремне. Пожар је брзо угашен, захваљујући брзој реакцији запослених, ватрогасаца ВМА и из цивилства, а редован болнички програм настављен је са минималним изменама. Врата ВМА остала су отворена за пацијенте и после пожара, само смо једне среде померили дежурство. Хтео бих посебно да похвалим реакцију запослених и кадета Војне академије и Медицинског факултета ВМА, и да захвалим надлежнима из Министарства одбране и министру Александру Вулину.

Ми смо одмах по санирању пожара кренули у израду елабората и свега што је неопходно од техничке документације. Тренутно су нам одобрена средства за санацију. И наравно, уз помоћ Војнограђевинске управе и Војнограђевинског центра, под њиховом контролом и надзором и са препорученим кадром и извођачима, врло брзо ћемо започети санацију, односно опремање. Ти радови биће репер како би ВМА требало да изгледа у будућности. С обзиром на то да смо неке организационе целине привремено преместили у неке друге делове зграде, с начелником Поликлинике договорили смо се да тај простор наменски правимо за тачно одговарајуће делатности. Препознали смо да би најбоље било да у једном делу буде смештен део кабинета за урологију, који је веома оптерећен, а за остале измене ћемо се договарати у ходу.

Министар одбране је недавно рекао да је ВМА понос сисшема одбране и чиставе земље јер је и у шешким временима очувала војно здравсшво. Обавезују ли ше речи зайослене да у свему ишто раде буду више мошшвисани и одговорнији. Може ли се шo у овим временима?

– Може се и мора се. Тешко јесте, али се може. Ми носимо две униформе и имамо дуплу одговорност, али сам сигуран да ћемо истрајати и никада појединци међу нама не могу да укаљају углед Војномедицинске академије. Сигуран сам да је ово једини пут напретка, којим ВМА опстаје и после 174 године остаје звезда која се на небу види са свих меридијана, и кад друге потамне или изгубе сјај. ■

Мира ШВЕДИЋ
Снимио Томислав РАДОСАВЉЕВИЋ

МЕЂУ РАДАРИСТИМА 2. ЧЕТЕ ВОЈИН

Непрекидно осматрање и контрола ваздушног простора, не само изнад јужног Баната и севера Србије, где је смештена јединица 20. батаљона 126. бригаде ВОЈИН, већ и већег дела југоистока и југа наше земље представљају најважнији, мада не и једини задатак који обављају припадници 2. чете, радаристи стационарни недалеко од Качарева, омањег војвођанског места, угнежђеног у непрегледној равничарској криптодепресији.

Подручје на коме се налази истурени положај јединице, односно нешто шири предео с огромном арктичком радарском куполом у центру, која, због честих веома јаких, готово орканских ветрова у том делу банатске низије, обавија и штити радарску антену, налази се неколико десетина метара изнад нивоа мора. Све остало је знатно ниже, а кад је реч о кабини једног од најсавременијих дигиталних радара које поседује Војска Србије, чак и испод земље. Управо због те чињенице, давних шездесетих година прошлог века одлучено је да се радарски положај за осматрање и контролу неба изнад северног дела Србије изгради баш ту у равници, свима пред очима, чак и из даљине.

Нису невидљиви

Припадници 2. чете 20. батаљона ВОЈИН не узбуђују се много због чињенице да нису невидљиви. Истичући чињеницу да њихов радар није стационарног типа, већ да га по потреби веома брзо могу евакуисати с једног и монтирати на другом месту, спомињу само ниво знања и норме које, захваљујући сталном кондиционирању, веома лако постижу. Они се, мада то из скромности не помињу, поносе војно-стручним и техничким знањем везаним за дужности које обављају.

Од команданта батаљона мајора Перице Грбавца сазнали смо да та јединица 126. бригаде представља ослонац осматрања ваздушног простора у извршавању задатка контроле и за-

НЕПРЕКИДНО НА ОПРЕЗУ

Већи део јединице смештен је у касарни у Качареву, док је истурени положај неколико километара даље, изван места. Иако раде свих 365 дана у години, у свим временским приликама, радаристи се не жале на услове. Најважније им је да познају тајне свог заната и да веома одговорне задатке у контроли неба обављају ефикасно, стручно и на време, које се у њиховом послу, веома често, мери и секундама. Мењали су се радари, техника, опрема, услови рада и живота, али су обавезе и смене „2-2-3“ увек биле исте.

штите суверенитета ваздушног простора Републике Србије.

– С јединицама распоређеним у сектору одговорности батаљона обезбеђујемо јединствену оперативну радарску слику са стањем у ваздушном

простору изнад територије Србије и на њеним прилазима. Константна обука и велико искуство које стоји иза наших припадника омогућавају нам да веома ефикасно одржавамо радарско рачунарска средства која су већ неколико деценија у наоружању Војске Србије. Припадници 2. чете, који су размештени на радарском положају у близини села Качарево, чине један од ослонаца рада и осматрања јединице – истиче командант.

Такође додаје да су у протеклом периоду, заједно са Командом 126. бригаде ВОЈИН и Командом РВ и ПВО, настојали да унапреде стање за живот и рад људи у тој јединици.

– Тим напорима и залагањем успели смо јединицу да опремимо арктичком радарском куполом, чиме је обезбеђен не само константан рад средстава у свим временским условима и при јаким ударима ветра, већ да и онако стара средства успешно сачувамо и одржимо што дуже исправним. Већ годинама се улажу напори с највиших нивоа Војске па све до командира јединице да се асфалтира део пута до радарског положаја и да се изгради водоводна мрежа. Ове две ствари умногоме би олакшале рад, нарочито у зимским и прелазним периодима. Специфичност

начина рада јединица ВОЈИН и услови у којима раде захтевају пре свега добре међуљудске односе, на шта смо поносни и то је оно што нас одликује. И поред тога што су командири које раде на удаљеним локацијама и функцио-нишу, скоро па самостално, веома млади, уз подршку целокупног састава сви постављени задаци успешно се реализују. Надамо се да ће у наредном периоду инфраструктурни проблеми који постоје бити превазиђени и да ћемо наставити да радимо и унапређујемо систем ваздушног осматрања и јављања – наводи мајор Грбавац.

Свакодневна обука

Говорећи о обуци радариста, заменик командира чете и командир радарског вода поручник Бојан Илић каже да је јединица у околину Качарева стигла 2015. године, када је и смештена у касарну недалеко од радарског положаја.

– Наша јединица намењена је за контролу и заштиту ваздушног про-

вољном служењу војног рока, тако да људство које није на положају, у сме-ни, своје опште војно и војнострукно знање усавршава у касарни, док се радарско, стручно-специјалистичко знање обнавља на радарском положају – каже поручник Илић, који је у јединици још од децембра 2010. године.

Слично смо чули и од подофицира на радарском положају, које смо затекли у борбеној смени.

– Оно по чему се радаристи разликују од осталих припадника РВ и ПВО, да не говорим о Копненој војсци, јесте наше техничко знање – каже старији водник прве класе Бојан Радисављевић, начелник борбене смене. – Сваки члан послуге, поред оперативног знања, потребног за обављање нашег најважнијег задатка, односно контроле и заштите ваздушног простора над овим делом наше земље, зна све што је потребно и да ту, на положају, отклони мањи квар на радару. Наравно, уз помоћ колега из техничке јединице оправљају се и тежи кварови

наш основни задатак и да нема грешака – каже старији водник Радисављевић. – Одговорност коју имамо је велика. Радар је савремен, дигитални, аутоматски, мобилан и веома моћан. Ја сам у јединици од 2005, а у овом саставу од 2015. године. Мењали су се радари, услови рада, некад је боље, некад горе, овде нас некад снег затрпа и онемогући доставу хране, па чак и долазак смене, али то је ретко. Ветар је често немилосрдан, дува више од 200 дана годишње, кад је снег, чести су и сметови, сунце понекад неумољиво пече, некад је хладно, некада претопло, али су смене „2-2-3“ одувек исте. Кад смо у смени спавамо на радарском положају или неколико стотина метара даље у издвојеном објекту, али имамо чуваре који су даноноћно будни, тако да нема nelaгодности, чак ни зими, кад су ноћи дуже и суморније – наводи старији водник Радисављевић.

Мада изгледа да им дани наликују као јаје јајету, кажу да је таква слика само на први поглед. Задаци које обављају не дозвољавају им ни тренутак предаха.

– Наша обука обавља се и на радарском положају. Док смо на смени учимо практично, када смо на паузи, понављамо теорију. Радар АН/ТПС-70 је америчке производње, аутоматски, тродимензионални и не допушта импровизацију. У кабини је високи напон, прописи из заштите на раду морају да се поштују без изузетка. Никаква рутина се не дозвољава. Сваки део сложене процедуре мора да се испoштује како би задатак био реализован у потпуности. Карактеристике радара омогућавају нам да прецизно одредимо висину, даљину, дубину циља, његову брзину и друге карактеристике авиона средње класе, тако да оперативном центру шаљемо веома прецизне податке у реалном времену. У сме-ни је и везиста, тако да у случају потребе имамо везу и с нашим ловцима, односно официром за навођење. Промашаји су недопустиви – подвлачи старији водник Радисављевић и додаје да с радарског положаја на коме се налази оперативном центру, ловачкој авијацији и ракетним јединицама могу да доставе све податке потребне за ефикасно и успешно дејство. ■

Душан ГЛИШИЋ
Снимио Даримир БАНДА

стора у додељеном сектору. Опремљени смо радаром америчке производње на коме се свакодневно обавља и стручна обука. Подразумева се да је његова исправност непрекидна и на нивоу који омогућава ефикасно обављање задатака. Борбена смена оспособљена је и за опслуживање и за одржавање радара, па слободно можемо да кажемо да су задаци које обављамо исти у миру и рату. Другим речима, оно што бисмо радили у рату, ми радаристи извршавамо и у миру. Поред тога, јединица обавља и задатке из оперативне логистике, што подразумева обуку старешина, официра и подофицира, а онедавно и војника на добро-

– каже старији водник, кога смо, с још двојицом колега, техничарем и везистом, затекли у дводневној дежурној смени у кабини савременог дигиталног радара АН/ТПС-70.

Већи део јединице смештен је у касарни у Качареву, док је истурени положај неколико километара даље, изван места. Иако свакодневно, свих 365 дана у години, у свим временским условима, на положај одлазе војним возилом, често и личним аутомобилом, по веома лошем, изрованом и оштећеном асфалтном путу, радаристи 2. чете не жале се на услове живота и рада.

– Важно је да знамо посао који обављамо, да смо врхунски обучени за

ПУКОВНИК МИРЈАНА МИЛЕНКОВИЋ, НАЧЕЛНИК ОДСЕКА ЗА МЕЂУНАРОДНО-ВОЈНУ САРАДЊУ И ПРОТОКОЛ ГЕНЕРАЛШТАБА

Ове године 8. март обележен је широм света, негде букетима ружа, а понегде протестима, како би се указало да је жена и даље дискриминисана и заробљена стереотипима и очекивањима која треба да испуни и у породичном животу и у каријери.

Жене, које статистички гледано чешће долазе до факултетске дипломе, и у развијеним земљама се боре с неравноправном заступљеношћу на високим позицијама, нижим процентом запослености и мањим зарадама.

Колико снаге треба за рушење образаца чврсто укорених у друштву и како изгледа бити жена у послу који је традиционално био резервисан за мушкарце питали смо пуковника Мирјану Миленковић, начелника

РАВНОПРАВНИ ИГРАЧИ

цу Одсека за међународно-војну сарадњу и протокол Генералштаба, једну од три жене пуковника у Министарству одбране и Војсци Србије.

– Војни позив, ма где радили, није лак и захтева стручност, физичку спремност и потпуну посвећеност. Ако желите да напредујете, што је природно, онда то подразумева континуирана усавршавања, доказивања и одгроман труд – каже пуковник Миленковић, истичући да младима који се опредељују за униформу, мотив не треба да буде само изазов или тренд, већ пре свега треба да буду упознати са свим предностима али и одрицањима која овај позив носи.

У одбрани права жена увек сам била гласна, заступајући тезу да критеријуми за напредовања, усавршавања и постављења треба да буду једнаки за све, а да је на сваком појединцу одговорност како ће пружену прилику искоритити

За њу је, каже, војнички позив био некако природан след ствари, с обзиром на то да је дете војног лица. Свакодневно сусретање с униформом и војничким темама учинили су своје.

– За такву одлуку нисам имала одмах подршку јер су родитељи знали колико је то захтеван посао и каква све одрицања носи. Ипак, „истерала“ сам своје и током школовања, али и каријере, имала сам пуну подршку породице – прича пуковник Миленковић, напомињући да је у време кад се она одлучила за војнички позив жена у униформи била реткост.

Сећајући се студентских дана не може а да не помене полагање закле-

тве и тренутак када су у униформама прошетали градом. Зачуђени пролазници и туристи одмах су се фотографисали са њима, јер су први пут видели жене у униформи.

– На почетку каријере заиста је била реткост видети жену у униформи. Неки су упорно покушавали да нам покажу да нам ту, у војсци, није место, али смо ми биле још упорније да докажемо да можемо све исто као и наше колеге, а некада, у одређеним ситуацијама чак и боље – каже начелница Одсека за међународно-војну сарадњу и протокол, објашњавајући да је током каријере научила да је једнако важно са ким радите, као и шта и како радите.

Такође сматра да уколико се жене својим квалитетима, знањем и стручношћу наметну као равноправни „играчи“, онда није важно шта појединци мисле о родној равноправности.

Иако Министарство одбране и Војска Србије имају још две пуковнице у својим редовима, Мирјана Миленковић једина је завршила Генералштабно усавршавање у Школи националне одбране.

– Имала сам огромну трему јер сам прва жена која је упућена на овај високи ниво усавршавања и зато што су ту колеге с изграђеним каријерама, ставовима и дугогодишњим искуством. Осим тога, била сам свесна да ће то како се ја покажем на Генералштабном усавршавању бити на неки начин „зелена карта“ за будуће генерације жена официра – објашњава

пуковник Миленковић, наглашавајући да јој је било важно да знањем и понашањем докаже да уколико поседујете адекватне компетенције, полније и не сме бити препрека.

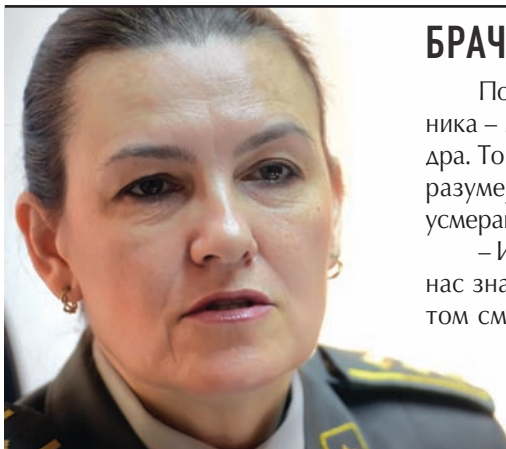
Тих годину дана својски се трудила да ни у чему не заостаје за колегама и да одговори строгим захтевима усавршавања, не очекујући ни у једном тренутку привилегије или другачији третман.

За себе каже да је попут свих осталих жена – на првом месту мајка и супруга, па све остало. Каријеру је градила озбиљним радом и у њу уложила године живота, сате и сате усавршавања. Ипак, сматра да због посла којим се бави није морала ничег да се одриче.

– Нисам жртвовала ништа јер нисам била нестрпљива и јасно сам поставила приоритете, што чиним и данас. Мој циљ или боље речено задатак према самој себи био је да увек будем боља у ономе што радим, да одлично

– Не могу рећи да ми је у каријери све ишло од руке и онда када сам то желела или очекивала. Наравно да је било и успона и падова. Да ли су разлози за то били полна дискриминација или лични ставови и перцепције, лош тренутак и сплет околности, не знам, али знам да нисам одустајала. Нисам се обесхрабривала. У одбрани права жена увек сам била гласна, заступајући тезу да критеријуми за напредовања, усавршавања и постављења треба да буду једнаки за све, а да је на сваком појединцу одговорност како ће пружену прилику искористити – каже пуковник Миленковић, која би опет, да за то има прилику, изабрала војнички животни позив.

Иако се времена и околности у којима живимо стално мењају, она истиче да се начин размишљања, однос према задацима и моралне вредности нису мењале, као ни посао војника, заснован на професионализму.

БРАЧНА ПОДРШКА

Породица Миленковић има два пуковника – Мирјану и њеног супруга Александра. То им је, каже, предност, јер се добро разумеју, неретко размењују мишљења и усмеравају једно друго.

– Имамо различите каријере, свако од нас зна шта жели и која је цена тога, и у том смислу постоји договор и подршка.

Међу нама нема ривалства, нити конкуренције – каже пуковник Мирјана Миленковић.

ПАСИОНИРАНИ СТУДЕНТ

Пуковник Мирјана Миленковић основне студије завршила је у Сарајеву, на Факултету политичких наука – смер Општенародна одбрана и друштвена самозаштита. Ту су, наиме, тек почели њени студентски дани. До сада је завршила специјалистичке студије на Дипломатској академији, мастер студије на Факултету политичких наука и Генералштабно усавршавање у Школи националне одбране. Тренутно је докторанд Факултета политичких наука у Београду.

знам посао и градим добре међуљудске односе, јер су они пола успеха. Породица, пре свега деца, увек су била на првом месту и ја сам за њих увек била ту. Када су одрасли и могли о себи да воде рачуна почела сам да се интензивније посвећујем каријери, односно усавршавању – каже мајка студентки Петра и Емилије.

Чврсто верује да су знање и стручност нешто што одређује наше место у систему, као и у друштву. Све остало, каже наша саговорница, краткотрајно је. Но, далеко је од истине да је то двоје сасвим довољно да све у животу иде глатко, посебно жени у мушкој средини.

Један од најперспективнијих старешина у нашој војсци девојкама које су се определиле да корачају њеним стопама саветује се увек труде да буду одличне у свом послу, да не заостају за колегама, али да се не такмиче са њима.

– Останите доследне себи, не тражите привилегије када вам то одговара и не позивајте се на равноправност само онда када је то у вашем интересу. Будите професионалци и зналци свог посла, али останите женствене, а пре свега позитивне, ведре и насмејане – поручује Миленковић, истичући да је радује што је број жена у униформи у сталном порасту. ■

Мирјана КРСТОВИЋ

ТАЊА ДУЛОВИЋ, ЈЕДИНА ЖЕНА ПРЕДСЕДНИЦА ГРАДСКЕ ОРВС

Често смо сведоци да се питања одбране и ванредних ситуација, као и они који раде на тим пословима и задацима, маргинализују. О томе се размишља тек кад је потребно спасавање. А то се очекује од најбоље обученог, опремљеног и плаћеног војника, полицајца или ватрогасца, каже председница зрењанинског савеза резервних војних старешина.

НА ЛИНИЈИ

Професионализација војске омогућила је систему одбране да у своје редове уврсти високомотивисане појединце који су својом вољом изабрали војничку професију за животни позив. У мирнодопским условима њих око 30.000 задужено је за даноноћно чување мира у земљи и неповредивост државне границе. Међутим, у рату та цифра довољна је да издржи први удар, док се не мобилишу све остале снаге. У ситуацији непосредне ратне опасности старешине у резерви постају „браћа по оружју“ активним војним старешинама.

Последњих година Савез и организације резервних војних старешина предвођене др Милојком Николићем успоставиле су добру сарадњу с Министарством одбране и Војском Срби-

је, али и „пробудиле“ успаване организације у многим општинама. Један такав налази се у срцу Баната и представља својеврсни куриозитет јер има даму на челу.

– Повратак Војске у гарнизон Зрењанин био је пресудни чинилац за поновно формирање Организације резервних војних старешина у том граду. До њиховог доласка организација резервних војних старешина у Зрењанину постојала је само на папиру, а до тога је дошло тако што смо од системске организације постали удружење грађана. Резервне старешине биле су у истом рангу са „удружењем љубитеља бубамара“. Наравно, није само то био разлог неактивности, већ су и клима у друштву и ратови за нама добрим делом утицали на то да су резервне старешине постале „апатриди“ у вла-

ститој држави – каже резервни поручник Тања Дуловић, прва и још увек једина жена на челу једне такве организације у Србији.

Живот нема цену

Да је воља најбољи покретач, доказали су Зрењанинци који су за кратко време успели да подигну организацију „на ноге“. Успостављањем новог руководства и постављањем реалних циљева резервне старешине брзо су наишле и на велико разумевање локалне самоуправе и Војске, која им је обезбедила просторије у кругу касарне.

– Зрењанин има много резервних официра и подофицира и наш први задатак био је да што више њих укључимо у рад организације. Још нисмо пот-

пуно задовољни. Активних је око 70 чланова, што је солидан број за рад једне организације. Међутим, желимо више. Пре свега желимо да резервни официри и подофицири знају да смо њихова организација, да нам се могу обратити када трагају за одговорима из домена обуке али и из области правног статуса резервиста – објашњава Тања Дуловић.

Осим побољшања статуса резервних старешина и подизања њиховог угледа у друштву, зрењанинска организација мотивише младе људе да се пријаве за курсеве резервних официра. Ипак, сматра она, да би показали све своје могућности много тога мора да се мења.

– Овакав статус организације резервних војних старешина у систему одбране је неодољив. Много стручних, компетентних и мотивисаних резервних официра и подофицира стоји на располагању држави – истиче председница ОРВС из Зрењанина, која сматра да систем треба да искористи тај потенцијал.

тада очекују да их спасава најбоље обучен, опремљен и плаћен војник, полицајац или ватрогасац. Или су склони да кад неко истиче храброст и пожртвованост и тражи бољи статус за људе у том сектору кажу да се тај определио да ризикује живот, те да је за то и плаћен. Треба прекинути са тим ставовима. Живот нема цену, ни оног који се спасава нити оног који спасава. Нико за то не може бити довољно плаћен, нити јесте – каже Тања Дуловић.

Дуловићка велике наде полаже у нови Закон о одбрани, који је у проце-

да и даме буду мотивисане за усвајање знања и вештина из одбране и ванредних ситуација – каже председница зрењанинске организације и истиче да ће понудити сарадњу удружењима жена која делују на територији града и у свим околним селима.

Након одлуке да у Зрењанину поново оживи организација резервних старешина окупљени ентузијастички изабрали су најбољег међу собом. То сигурно не би било ништа посебно да за председника градске организације није изабрана жена.

НАЈБОЉА У КЛАСИ

Давне 1983. године ЈНА је увела експериментално добровољно служење војног рока за жене, које су као војници у униформи провеле три месеца, док су оне које су примљене у Школу резервних официра знања и вештине стицале шест месеци.

– У школи резервних официра артиљерије била сам најбоља у класи. Ништа ми није било тешко, иако је обука била захтевна, и физички и теоретски. После три месеца ишле смо на стажирање у јединице, а када сам се вратила из војске уписала сам Факултет народне одбране, јер у то време није било могуће да жене упишу Војну академију – каже Тања Дуловић, која је факултет завршила у року и све до 1994. године предавала одбрану и заштиту у средњим школама.

дури. Наиме, њиме су предвиђене одредбе којима се значајно може утицати на статус резервних војних старешина. У том смислу, у име организације на чијем је челу, даје пуну подршку председнику Савеза и руководству, а који су били непосредно укључени у формулисање одредби које се односе на невладине организације.

Полигон ризика

Организација, наравно, не би могла да функционише без сарадње са Војском Србије и градом. Није реч само о простору, финансијама и материјалној подршци, већ и поштовању које им се указује. Наиме, ускоро би требало да се реализује неколико пројеката везаних за обуку грађана.

– За почетак, циљна група биће нам жене. Осмислили смо „Полигон ризика“, који подразумева радне тачке које ће полазнице проћи, суочити се са ризицима и тражити начине како да одговоре на њих. Предвидели смо да жене, осим усвајања теоретских знања из заштите и спасавања и улоге цивилне заштите, прођу и практичан рад на гашењу пожара, првој помоћи и самоодбрани. Идеја нам је

– Била сам изненађена да је мој избор на чело организације вест, јер је тако било и пре скоро 35 година када сам отишла у школу резервних официра артиљерије. Онда се запитам, да ли се нешто од тад уопште променило. Иако је сектор безбедности данас доступнији женама и даље је сензација када је нека на руководећем положају. Чињеница је да је посао војника и официра тежак за свакога. Ипак, жене су те које морају да се доказују, због чега им је у почетку знатно теже – објашњава председница ОРВС Зрењанин.

У штабовима за ванредне ситуације битно је да се налазе људи који знају тај посао. Управо зато, каже наша саговорница, међу њима има и резервних официра и подофицира.

– Приликом формирања јединица цивилне заштите опште намене неопходно је да се позову резервне старешине које немају распоред у јединицама Војске Србије. Улога организација резервних старешина је и да помогне локалним самоуправама у питањима цивилне заштите, пре свега тиме што ће препоручити људе који ће учествовати у обуци за заштиту и спасавање – каже Тања Дуловић. ■

Мирјана КРСТОВИЋ

ВАТРЕ

ПОДМЛАДАК ЗА ПОНОС

– Посебно сам поносна на младе који су се око нас окупили попут поручника Драгана Бељанског, Луку Срдичића, Влатка Ђоровића, Борка Раковића, као и на потпоручнице Даницу Маринков, Јелену Томић и Јулијану Кајчић и водника Огњена Дуловића – истиче председница ОРВС Зрењанин, додајући да је организација добра кућа за све оне којима је животно опредељење да помажу другима.

Она подсећа да смо често сведоци да се питања одбране и ванредних ситуација маргинализују, а они који раде на тим пословима и задацима омаловавају.

– Људи се забрину и почну да размишљају о томе тек кад вода дође до ушију и кад им затреба спасавање. А

СПОМЕН-СОБА БРИГАДЕ ВЕЗЕ НАЈБОЉА У ВОЈСЦИ СРБИЈЕ

НАДАХНУЋЕ БУДУЋИМ ПОКОЛЕЊИМА

Отворена 20. септембра 2016. године, поводом обележавања сто година од оснивања рода везе и Службе телекомуникација, Спомен-соба Бригаде везе једна је од најлепших и најдетаљнијих у Војсци. Зато је, протеклог децембра, као најбоља у 2017. години, награђена Плакетом Министарства одбране, чиме је Сектор за људске ресурсе одао заслужено признање припадницима јединице који су последњих година учинили много напора да својеврсни музеј средстава, опреме и уређаја везе и телекомуникација, коришћених од краја 19. века до данас, обогате и најређим примерцима, сачуваним и у најтежим ратним годинама. Истичући да је жеља свих генерација припадника Бригаде везе да им „музеј везе и телекомуникација“ буде што богатији и опремљен како најмодернијим, тако и најстаријим, најређим средствима и уређајима коришћеним током минулог века у јединицама везе, потпуковник Зоран Ивановић, између других послова из области цивилно-војне сарадње задужен и за одржавање и популаризацију Спомен-собе, рекао нам је да су неки предмети добављени изузетним напором и залагањем некадашњих припадника јединица везе.

– Још од 2006. године, када је формирана садашња Бригада везе, маштали смо да имамо простор у којем бисмо изложили и представили сва, или готово сва средства и уређаје везе коришћене у српској војсци током нулих ратова. Шансу за то добили смо крајем марта 2015, после Наредбе тадашњег начелника Управе за телекомуникације и информатику о оснивању Спомен-собе. Била је то најбоља прилика да остваримо своје идеје о

оснивању „музеја везе“, али и да изађемо из полувековног идеолошког клишеа који је, све до почетка 21. века, познавао и признавао само Други светски рат и партизанско доба. У стварању нове, модерне Спомен-собе нисмо занемарили ни тај део историје и развоја нашег рода и службе, али треба знати да је прва телеграфска чета српске војске основана у склопу инжењеријског пука још у 19. веку, после завршетка српско-турских ратова. Већ 1889. године српска војска је имала и посебну Телеграфску команду. На Крфу, током реорганизације српске војске у Првом светском рату, јединице везе организоване су у батаљоне и пук. Тада је истински започет развој нашег рода, непрекинут до данашњих дана. У новој, модерној Спомен-соби требало је све то приказати на савремен начин, очишћен од идеологије и субјективизма. Велику помоћ у том вишегодишњем послу, свима нама у јединици веома драгом и значајном, добили смо од Војног музеја, чија се извесна средства и уређаји данас налазе у Спомен-соби. Захваљујући њима успели смо да веома богату музејску поставку употпунимо и неким изузетно ретким примерцима уређаја везе коришћеним у Првом и Другом светском рату.

Испоштовани музеолошки захтеви

У свом стручном мишљењу, својеврсној експертизи о Спомен-соби Бригаде везе, Анђелија Радовић, музејски саветник у Војном музеју, иста-

Недавно награђену Спомен-собу Бригаде везе тек очекују масовније посете, како припадника Војске, тако и средњошколаца, грађана и заљубљеника у електронику и средства везе и телекомуникација. Сви они, многи и први пут у животу, најзад имају прилику да на једном месту виде средства и уређаје везе старе више од сто година, да спознају како су везисти српске војске слали и примали депеше с ратишта на Солунском фронту, да нешто више сазнају о условима комуникације и начинима комуницирања српских устаника, да се уживе у време голубије поште...

кла је, између осталог, да поставка Спомен-собе Бригаде везе, у својој музеолошкој експозицији, баштини историјско памћење ослоњено на најсветлије традиције јединица везе Врховне команде српске и југословенске војске на овим просторима.

– Поставка спомен собе обухвата оригиналне предмете и помоћни музејски материјал, изложен у пет тематских целина, једну у екстеријеру објекта Бригаде везе и четири унутар објекта. У екстеријеру се налазе спомен-обележје погинулим припадницима јединица везе чији је правни наследник Бригада везе и експонат РТпС-100 на моторном возилу „Застава АР-55“. У саставу те целине су фонтана и наткривена летња башта за мали предак публике. Унутар Спомен-собе материјал је презентован кроз четири тематске целине које осликавају историјски развој рода везе и службе телекомуникација, као и живот и рад у јединицама Бригаде везе. У свакој тематској целини, хронолошким редом ка-

ко су настајала и примењивана, изложена су оригинална средства везе, многа и веома ретка, или заплена од непријатеља, попут немачке пољске телефонске централе или КТ пријемника „Торп Еб“. Изложене су и бројне копије акварела или фотографија, почев од Милошевих „гласоноша“ Татара, Пренде и Богдана, везиста на положајима са објектима и средствима везе, као и слике разорених објеката везе у време НАТО агресије 1999. године. Ту су разне карте, скице, портрети командног кадра кроз историју, али и оних који су на служби дали и живот. Изложена је и ратна застава бригаде. Све је презентовано са мером и задовољавајућим естетским квалитетима, уз поштовање музеолошких стандарда и основне функције Спомен-собе – да сведочи о времену прошлом и буде инспирација и надахнуће будућим генерацијама и свим припадницима Бригаде везе и Војске Србије – рекла је Анђелија Радовић.

Сведочанство непрекидног развоја

Недавно награђену Спомен-собу Бригаде везе, најбољу у Војсци Србије у протеклој години, тек очекују масовније посете, како припадника Војске, тако и средњошколаца, грађана и заљубљеника у електронику и средства везе и телекомуникација. Сви они, многи и први пут у животу, најзад имају прилику да на једном месту виде средства и уређаје везе старе више од сто година, да спознају како су везисти српске војске слали и примали депеше с ратишта на Солунском фронту, да нешто више сазнају о условима комуникације и начинима комуницирања српских устаника, да се уживе у време голубије поште... Видеће изблиза, можда и додирнути, и средства коришћена у Другом светском рату, чувену Енигму, на пример, или Морзеев телеграф.

Трећа целина Спомен-собе посвећена је развоју јединица из којих

је, почетком 21. века, формирана данашња Бригада везе. Приказан је живот и рад у савеменим јединицама везе, које готово да не личе на оне из Првог светског рата. Ту су, поред слика које сведоче о дејствима НАТО авијације и њиховом настојању да, већ почетком агресије, марта 1999. године, међу првим циљевима униште и центре и чворишта везе, представљена нека од најмодернијих средстава везе и телекомуникација. Тек ту, суочени са сликама разарања у НАТО агресији, с једне стране и најмодернијим средствима везе и телекомуникација, с друге стране, посетиоци Спомен-собе бригаде везе схватају непролазност и снагу народа способног и спремног да на прави начин одговори свим изазовима, како ретроградног и агресивног нападача, тако и незаустављивог технолошког прогреса. ■

Душан ГЛИШИЋ
Горан СТАНКОВИЋ

ОДЛАЗАК У ВОЈСКУ КАО ОБРЕД ПРЕЛАЗА

ВАЖАН ПЕРИОД ЖИВОТА

Сваки део служења војног рока у ЈНА, од регрутације, преко испраћаја, до боравка у касарни и повратка кући, представљао је процес обреда прелаза из једне у другу животну фазу

О некадашњој Југословенској народној армији, од нестанка државе којој је била посвећена до данас, прича се, пише и размишља углавном кроз поређење са актуелним стањем. Да ли је стварно била тако велика и јака? Треба ли нам војни рок или не? Сећања и приче некадашњих војника поново нам у кућу уводе армију, народну не само по имену. Један од садржаја свакодневице који је армију чинио народном и истовремено показивао да је она баш таква, био је испраћај регрута на одслужење војног рока. Несвакидашња пракса, страна другим земљама до те мере да је скренула пажњу етнолога. Пошто етнологија и антропологија као и све науке покушавају да прецизно класификују предмет проучавања, тако је и испраћај у војску сврстан у обреде животног циклуса заједно са рођењем, крштењем, свадбом и погребом. Још

је речено, у не баш обимној литератури на ову тему, да спада у обреде прелаза. Шта је обред прелаза? Како је овај настао и да ли је могуће да они који су испраћали регрута у војску нису знали у чему учествују?

Какав је био испраћај у војску пре ЈНА? О ономе што није успело да се искристалише у јединствен и препознатљив обичај ни у литератури нема много података. Један опис забележен у околини Крушевца каже да овај догађај нису пратили неки нарочити ритуали. Приређивао би се ручак на који није позивана родбина. Војнику би се давало нешто новца и спремало нешто за пут, након чега би се поздравио са родбином која би му пожелела срећан пут и повратак. То је било све упркос томе што је и тада служење војске доживљавано као потврда животне способности младића.

Амајлија и магијске радње

Од самог испраћаја много важније су биле радње које су пред одлазак предузимане да би се војник заштитио од евентуалног страдања у војсци. У околини Крушевца прибор којим је војник јео пред одлазак, најчешће кашика, стављао би се за доврзник чекајући његов повратак, а све да би војник остао жив и здрав. У већини крајева постојала је пракса ушивања амајлија у гардеробу да би чувале војника. У ту сврху користило се тисово дрво, чувале се мрвице од вечере на Бадњи дан, парче славског колача или свеће, чупала трава која при косидби остане „испод косе“ и слично. У једном селу у околини Пирота забележено је да је амајлија сачињена од комада владикине кошуље. Свему овоме приписивало се заштитно дејство. У неким породицама амајлије су наслеђиване са колена на колена тако да жене које су бринуле о њима нису често ни знале од чега су начињене.

Како је записала етнолог Добрила Братић, истражујући обичаје у околини Новог Пазара, испраћај у војску се у том крају слави још од ослобођења од Турака после Првог балканског рата. Реч је о мањој породичној светковини организованој на сам дан поласка регрута од куће на коју је позивана само родбина. На свечаност се доносила ракија, а будући војник дариван је новцем. Слично је било и у муслиманским селима тог краја, с тим да су прослави присуствовали само мушкарци, наравно без доношења ракије.

Шта се може рећи о овако осмишљеном испраћају у војску? У периоду који је карактеристичан по честим ратовима, послератној несигурности и свежем сећању на ратове и масовна страдања у њима, одлазак члана породице на одслужење војног рока доживљаван је као потенцијална претња, скоро као и сам рат. Претежно сеоско становништво које се није често кретало ван свог краја није без бојазни гледало на одлазак у удаљена места на дуг рок, често и дужи од године. Најважније је било учинити све да се војник жив и здрав врати кући. У ту сврху створена је амајлија као наводно поуздано заштитно средство. Кад је сачувала старије укућане, сачуваће и њега. Као и у другим ситуацијама амајлија није обезбеђивала стварну сигурност већ пре свега какво-такво спокојство оних који у њено дејство верују. Заправо најважније

Снимко Горан СТАНКОВИЋ

је било отклонити стрепњу од могућег страдања младића кад се већ на саму опасност није могло утицати. Несрећан исход често је објашњаван губљењем амајлије.

Богат испраћај

Шездесетих година прошлог века испраћај у војску добија сасвим нову форму. Да би се нова форма јавила, стабилновала и постала препознатљива било је потребно време. Обичаји не настају преко ноћи.

Просвећивање становништва, нарочито млађег, утицало је на постепено одбацивање магијске праксе на свим пољима живота, па тако и на овом. Ако су старије жене и даље биле склоне справљању разних амајлија, омладина није била спремна да их носи. И ситуација у земљи се с временом мењала тако да одслужење војног рока након завршетка кризе са земљама Варшавског пакта више није доживљавано као претња. Ако је у јединицама и било страдања војника, најчешће као последица несрећног случаја, јавност о томе углавном није ништа знала.

Требало је да прође време да зарасту ране грађанског рата. Синови оних чији очеви су страдали на „погрешној страни“ сигурно нису благодоклоно гледали на служење војног рока у Титовој армији. Тешко је замислити да је Брацо Гавран из Шотриног филма „Браћа по матери“, који чистећи снег на аустријској граници једва чека прилику да преко ње побегне, у Армију испраћен уз породично славље. Чини се да је управо због тога пракса помпезног испраћања регрута у војску свој врхунац доживела онда када на ред за одлазак у ЈНА долази друга породична генерација, синови оних који су војску већ служили у истом политичком систему.

Обнова и изградња земље, индустријализација, масовни прелазак становништва из села у градове учинили су да се друштво све више идентификује са државом и њеним поретком. Задовољство личним животом условљено напуштањем села, запошљавањем у индустрији и побољшањем животног стандарда одразило се и на однос према служењу војног рока, па тиме и на организацију испраћаја регрута. Тежња за показивањем нараслог стандарда породице појачана потребом за исказивањем поноса због зрелости мушке деце, што је самим позивом за служење војног рока

и доказивано, створили су од некада скромног испраћаја породични и друштвени догађај чији обим и трошкове је премашивала само свадба. Испраћаји су понекад трајали и више од једног дана, због броја званица морали су из кућа бити премештани у шаторе, подразумевали су ангажовање музичара... Трошкове су добрим делом покривани богатим поклонима у новцу које је војник добијао. Добро организована приградска насеља или предузимљиви појединци градили су сале за испраћаје. Чак су и извођачи фолк музике у свом репертоару имали песме наменски компоноване за овакве прилике. Локалне радио-станице, у месецима одласка генерације регрута у ЈНА, исте песме емитовале су безброј пута. Укратко, испраћаји су постали део свакодневице у бившој Југославији.

Ритуал прелазак – Rite de passage

Етнолог Иван Ковачевић сврстао је испраћај у војску међу обреде прелазак. Особеност животне ситуације кроз коју појединац пролази служећи војни рок, одрастање, уобичајено и искушења која се за војни рок најчешће везују, а пре свега одвојеност од породице, одлучујуће утичу да се ова класификација може прихватити. Садржајна подлога која одговара шеми обреда француског етнолога Арнолда Ван Генепа допринела је да се у потрази за пожељном формом ритуала у настајању народ одлучи за постепено преузимање елемената свадбеног ритуала. Весело повод, понос чланова породице и потреба да се тај понос заједно са економским могућностима породице прикажу, створили су од испраћаја у војску свечаност у много чему сличну свадби. Практи преузимања елемената једног обреда приликом постепеног конституисања другог, што није реткост, наука је дала име бриколирање.

Да би се ова сличност у целости могла сагледати потребно је пре свега објаснити обреде прелазак као један теоријски оквир унутар кога се сврставају многи обичаји из свакодневног живота. Шта је обред прелазак, ко је тај који прелази и из чега у шта прелази? Ако се ритуал може дефинисати као стандардизована симболичка радња која се

понавља, онда би обреди односно ритуали прелазак били скуп симболичких радњи којима се на устаљен, стандардизован начин обележава прелазак члана неке друштвене заједнице из једног друштвеног стања у друго. Свадебни ритуал обележава прелазак из самачког у брачни живот, који значи нова животна

правила, нове обавезе, укратко нови живот. Погребни ритуал означава прелаз онога коме је посвећен из једног у други свет, из овоземаљског у други живот. Обредима прелаза припадају и разни облици иницијације какви су крштење, монашење, полагање заклетве...

Где год је на симболичан начин умро стари, а родио се нови човек у питању је обред прелаза – *rite de passage*. Према Ван Генеповој шеми, тај прелаз састоји се од три фазе. Прва фаза је сепарација од дотадашњег друштва, напуштање претходног стања, одустајање од дотадашњег статуса или начина живота. Након ње следи за етнологе и антропологе нарочито занимљива лиминална фаза, нека врста нарочито осетљивог прелазног стања током којег је иницијант „ни овде ни тамо”. Финална фаза је фаза агрегације, током које се појединац поново укључује у заједницу, било да се ради о враћању у стару заједницу у неком новом својству или пријему у неку нову, којој тек после извршеног прелаза може да приступи. Ова стварна друштвена промена којој се подвргава појединац праћена је низом симболичких радњи, односно дужих или краћих симболичких ста-

И ПОРОДИЦА У ОБРЕДУ ПРЕЛАЗА

За све време одсуства из домаћинства контакт војника са породицом био је ограничен и уређен војним прописима. Прилика за први сусрет била је полагање заклетве, месец дана након доласка у војску. Заклетва је увек значила присуство неког од породице, излазак са њима у град, доношење поклона у храни, честитање, фотографисање и слично. Најчешће на половини војног рока следило је одсуство. Трајало је две недеље, можда више, али никако мање. Војник је на одсуство путовао у униформи и бар део слободног времена проводио у њој.

Шта у тим стандардизованим радњама има симболички карактер да би се могле сматрати ритуалом? То је несвесно уклапање динамике дешавања у матрицу ритуала прелаза. Како погребни тако и свадбени ритуали, сагледани у својој целини садрже радње које симболично представљају сусрет са оним који је из претходног прешао у неко ново стање. Посета тек удате жене својој пређашњој породици која је некада практикована али и периодични помени посвећени умрлом имали су сврху постепеног навикавања породице на ново стање.

У контексту служења војног рока у ЈНА на одсутност младића од куће навикавали су се и он и његови родитељи. Док војник борави ван куће у лиминалном стању и укућани се на неки начин налазе у посебном односу према њему који је „и овде и тамо”. Он јесте одсутан из домаћинства, али је то одсуство привремено, иако је дуготрајно. Он је неизоставно тема разговора, зна се која је соба његова и који је његов кревет, његове ствари се не износе и не уклањају из куће. Он на тај начин и у одсуству заузима простор. Ако постоје неки послови у домаћинству који су били њему препуштени, чак и у време његовог одсуства из куће се зна да ће их он поново обављати када се врати. Чекајући његов повратак, породица се припрема за дочек новог човека, који ће након одслужења војног рока почети са реализацијом наредних животних планова.

ња. Статусна промена представљена је симболичном променом. Прелаз из једне у другу фазу често је праћен обредним прањем, шишањем, одбацивањем једне и узимањем друге одеће... Поменимо само крштење, венчање, заређење...

Позив као увод у стварање другачијег човека

Сад када знамо шта је обред прелаза, можемо изложити један типичан пример служења војног рока у ЈНА, укључујући све његове битне елементе и указујући на детаље типичне за обреде прелаза. Једну такву анализу већ је дао Иван Ковачевић у књизи „Семиологија мита и ритуала”. По његовом мишљењу за младића је прелаз вишеструк. Он се одваја од породице, укључује у војнички живот и на крају враћа кући зрелији него што је био. Са друге стране, у току служења војног рока пролази кроз период привикавања до полагања заклетве, период пуне посвећености обуци и завршни период, током којег је тежиште обавеза на млађим војницима. У војничкој средини он пролази фазе од „гуштера” до „џомбе”... Чини се ипак да се два последња облика прелаза могу сврстати у искушења лиминалне фазе оног основног прелаза који се дешава унутар најширег друштвеног оквира, чији је младићева породица само један део.

Да би се правилно сагледао ритуални карактер који је друштво доделило служењу војног рока и училе све три фазе карактеристичне за обреде прелаза, потребно је одредити правилан временски оквир који се посматра. Он почиње пријемом позива за служење војног рока, којим је прецизно одређено када и где треба да се јави, а завршава се повратком са одслужења.

Од тренутка пријема позива више ништа није било као до тад. На младића се у домаћинству гледа на посебан начин. Знајући да је са њима још неко време, укућани га ослобађају редовних обавеза. Он не ради неке кућне послове које би иначе радио јер не сме да се повреди. Последње седмице „цивилног живота” користи за интензивно дружење са онима које неће виђати кад оде у војску. То значи чешће посете кафанама, ређи боравак кући... Он се од свих њих опрашта постепено, додуше без бојазни да ли ће се са одслужења војног рока вратити. Неизбежна тема свих тих дружења била су туђа војничка искуства, савети шта тамо треба, а шта не треба радити, препричавање стереотипних анегдота које су постајале део војничког фолклора...

За то време трају припреме за свечани чин испраћаја. Начин позивања на испраћај најчешће прати већ постојећу праксу позивања на свадбено весеље. Због бољег одзива гостију испраћај је обично организован у дане викенда пред одлазак. Као и свадбени ритуал, и испраћај може трајати више дана и бити приређен за велики број званица. Позивани су ужа и шира родбина, кумови, пријатељи, другови и комшије. Узвраћан је позив онима код којих се ишло истим поводом. Обавезни су били гозба, музика и игра, често под шатором постављеним у дворишту. Када је већ организована гозба, њен неизбежан елемент биле су и здравице посвећене будућем војнику. Од позваних се очекивало, као и код свих других обичаја чија организација изискује знатне трошкове, да даровима надокнаде бар један део трошкова. Да-

ривали су младића уз жеље да буде добар војник и да се жив и здрав врати. Све у свему весеље уприличено поводом одласка младића у војску садржало је мање или више изражене елементе свадбеног ритуала.

Пут у непознато

Фаза сепарације завршавала се испраћајем младића на станицу са које је одлазио у удаљено место где ће служити војни рок. Забележено је да је у неким местима заживела пракса ношења будућег војника на рукама до станице. Тај чин има симболично значење одвајања од средине у којој је до тада живео. У много мањем саставу од оног који се веселио дан или два раније, младића су испраћали у место за које је можда чуо, али у коме вероватно никада није био. Будући да су у Југославији младићи служили војни рок најчешће одмах по завршетку средње школе већина није ни стигла да значајније упозна земљу путујући. Једна или две краће екскурзије током школовања за то нису биле довољне. Одлазио је често у средину којом доминира други језик. Иако је имао прилику да слуша приче оних који су војску већ служили, за њега је све било ново. У том смислу може се рећи да је младић збиља одлазио у непознато.

Тиме почиње најзанимљивија, најризицијна и најдужа – лиминална фаза обреда прелаза. Од природе обреда зависи колико ће ова фаза трајати. Док је она у свадбеном ритуалу кратка, у погребном траје годину дана. У случају војног рока као обреда прелаза она траје колико и сам војни рок, најчешће дванаест месеци. Шта је то што их карактерише, а има значаја за преображај младића у човека? Доласком у нову и непознату средину војник одбацује све што га везује за претходни цивилни живот. Иако је за војну организацију имао пре свега хигијенски карактер, један од првих поступака са којим се младић сусретао имао је за њега дубоко симболичан значај – шишање „на нулу“. Уклањањем косе која је део личног изгледа и самоидентификације појединца од њега је одузимао део индивидуалности. Он је тиме постајао једнак другима. Одмах потом следило би купање. Такође хигијенског карактера, оно је имало симболичку снагу очишћења. Он, који је дошао из ко зна какве средине, чист је облачио ново рухо које није обукао никад раније. Овако су након шишања и прања у нову средину улазили и данас улазе затвореници, али и монаси. Стати у ред једнаких који треба да теже неком бољем и вишем стању увек је подразумевало одбацивање свега претходног и одрицање од дела индивидуалности.

Значај униформе у преображају

У тој ситуацији ни цивилна гардероба му неће требати. Она је поштом враћана кући. У ЈНА сви војници морали су били једнаки. Само присуство цивилног одела могло је указати на социјалне и културолошке разлике међу грађанима и народима, што у социјалистичком друштву и војсци која је требало да га брани није било пожељно.

Војник је морао бити војник у свакој прилици и на сваком месту. И када излази у град и када иде на одсуство носио је униформу. Она је диктирала норму његовог понашања према другима, али и других према њему. Млади занатлија из провинције који је тек доласком у војску добио прилику да прошета Београдом или Загребом ношењем униформе је симболично добијао на значају. До пре неколико месеци свршени средњошколац није био ништа, а сада носи униформу и оружје. У време у коме је ЈНА код највећег дела грађана доживљавана као стварни гарант безбедности државе и народа, на младића из провинције без ширег образовања и животног искуства, а такви су били у огромној већини, то је стварно могло нешто да значи. Само униформа могла је да му понуди такав осећај, макар и на годину дана. Он је у армији, а армија је такорећи држава. То је већ био први корак у преображају појединца.

Придобивање наклоности најширих маса њиховим укључивањем у државни апарат силе рецепт је Француске револуције. Дојучерашњи градски сиромас без посла, имовине и образовања, добијањем униформе, пушке и магловитог статуса грађанина лако је помишљао да је бар у нечему једнак са грађанином Бонапартом. То му је дало елан да пешке стигне до Москве. Већ поменути мла-

ди занатлија из југословенске провинције који носи униформу веровао је да је део јединственог и непобедивог строја на чијем челу је такође занатлија из провинције.

Свакодневица војничког живота утицала је на скоро све делове свести појединца. Младић је први пут срео људе сличних година из различитих крајева земље. Чуо је друге језике и дијалекте, упознао места за која раније никада није чуо. То је ширило видике чак и оном из престонице. Спаваоницу је делио са још двадесет људи. Морао је да прихвати навике других, научи кад треба бити толерантан, када попустити, а када бити упоран или чак безобразан. Морао је да поднесе ситна искушења пред која су га стављали искуснији војници. На обуци је могао да види технику за коју у оно време затворености војске није могао ни да зна да постоји. Трпео је умор и жуљеве и стицао кондицију. Сам је намештао свој кревет, понекад и туђи, радио послове који су кући углавном резервисани за старије, а које размажена градска деца никада нису радила. Није могао да бира шта ће и када да једе. Шездесетих година у ЈНА су долазили и неписмени војници. За онога ко је у војсци научио да пише и чита она је била више од искуства.

„Пиши кући за одело...”

Након дванаест месеци свакодневног стицања нових знања, искустава и навика за повратак кући био је спреман сасвим нови човек. Тај који се спремао за повратак кући писао је породици да му пошаље цивилну гардеробу. Наравно, неприлично за тако важан чин било је слање половне, већ ношене гардеробе. Убрзо се обичај трансформисао у слање новца, а војник је гардеробу сам куповао. Била је то прилика да младић, који је у војсци одрастао и постао човек, купи прве озбиљне комаде гардеробе који приличе некоме ко је управо изашао из периода сазревања. Тог новог човека породица је прихватала уз срдчан дочек и мало породично славље. Просто, дан повратка војника није могао бити као и сваки други. Свечани дочек може се представити као последња фаза у прелазу кроз који је младић прошао. Пошто је управо обавио велику животну обавезу која је уобичајен животни ток прекидала на годину дана, нови човек могао је да се посвети наредним животним корацима. Породица га је прихватала као зрелијег, спремнијег. Запослење, женидба, даље школовање... Ако он и није имао планове, они су их имали за њега. ■

Мр Драшко ЖИВКОВИЋ

ВОЈНИЦИ У ИСТОРИЈИ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ – ПЕРА ТОДОРОВИЋ

Тодоровићева проза
о српско-турским
ратовима представља прву
модерну књигу о рату
у српској књижевности,
док о борбама у периоду
од 1875. до 1878. године
пишу и великани светске
књижевности попут
Толстоја, Достојевског,
Успенског и Игоа

Српско-турски ратови (1875–1878) несумњиво су централна тема српске књижевности и публицистике крајем седамдесетих година 19. века, а књижевници, новинари, историчари, официри и војници као да се утркују ко ће пре своја искуства и сазнања поделити с јавношћу.

У обимном и разноврсном књижевном стваралаштву о српско-турским ратовима издваја се дело Пера Тодоровића *Дневник једног добровољца*, које је према мишљењу књижевних критичара прва модерна књига о рату у српској књижевности.

Наиме, Тодоровић у рат с Турском одлази као добровољац, мада добри познаваоци тадашњих прилика тврде да је у војску отишао како би избегао робију због писања у социјалистичким листовима. Руски ђенерал Черњајев, командант српске војске, узео га је у свој штаб за ађутанта и тумача, али је он учествовао и у борбама, тако да је одликован Сребрном медаљом за храброст.

Дневник је објављивао у листовима *Сџража* и *Раг* у периоду од 1879. до 1882. године, с првобитним насловом *Одломци из дневника једнога добровољца*. Успомене из српско-турског рата. Тодоровићеви записи се шест деценија скривају у тим периодичним публикацијама, да би их тек 1938. године Српска књижевна задруга објавила као *Дневник једног добровољца*.

ДНЕВНИК Ј

Војник и писац

Пера Тодоровић је написао тридесет томова романа, мемоарског штива, дневника, путописа, књижевно-теоријских, критичких, историјских, новинарских текстова и превода. Несумњиво је био претеча новинара у Србији, а књижевну репутацију стекао је антиратним ставовима, модерним сензибилитетом прозе и реалним приказивањем ратне стварности у дневнику из српско-турског рата.

Ратна проза Тодоровића има чврсту структуру и документарну подлогу, док је узбудљивом чине убрзана пројекција догађаја и занимљивост наратије. Модерно у дневнику Пера Тодоровића највише се огледа у дескрипцијама битака, где он ствара потресне слике о људима чији живот „виси о концу“.

У борбеним редовима јунаштво и кукавичлук виде се „као на длану“, живот и смрт се додирују, а бесмисленост ратног страдања јесте очигледна. Он на бојишту поставља вечито животно питање: зар свемоћ и немоћ, зар живот и смрт, зар све и ништа стоје једно уз друго тако близу да је довољно један миг, један трен па да једно друго потпунце замени?!

Антиратни ставови нису тако приметни и јаки као што би се очекивало у делу следбеника нихилиста. Највећу пацифистичку интонацију имају не казивања писца дневника, већ

ЕДНОГ ДОБРОВОЉЦА

натуралистички призори бојишта после крваве битке. Занимљиво је да Пери Тодоровићу борба никад није одвратна и чак износи тврдњу да у бојном урнебесу има још неке дивље поезије, која заноси.

Његово антимилитаристичко одређење је опште место у књижевно-истраживачким радовима о *Дневнику једног добровољца*, али упадљиво је да у њима нема ни назнаке о броју војничкој поткованости писца.

Аутор дневника, додуше, за себе каже да није војник и да му је само суђено било да се нађе у шуматовачком кланцу и то опише. Да ли је баш тако? У *Дневнику* се разазнаје да Пера Тодоровић одлично познаје штабну атмосферу и принцип командне субординације у тадашњој српској војсци, а има и завидне способности за доношење правилних одлука на стратегијском и тактичком нивоу.

На почетним страницама *Дневника* Тодоровић тако прецизно образлаже положај, правце напредовања, план одбране и могућности Тимочко-моравске војске, да би му на таквом извештају могао позавидети сваки ђенералштабни официр.

Борбе код Алексинца Тодоровић гледа с брдашца, уноси литерарне елементе у њихов опис, али је у тим садржајима истовремено заступљена и војничка коректност и дар за добро запажање покрета трупа у простору. Оштро око Пера Тодоровића, боље од заповедника Комарова, види турске топовске положаје с којих се прети српској пешадији, док и он, обични редов, добро осећа тренутак када Черњајев пропушта прилику да Шуматовачку битку претвори у трајнију победу српске војске.

Народна војска

Код Пера Тодоровића не постоји дилема око потребе да се српски државни интереси бране војнички. Он само не жели да се српско-турски рат продужава уколико не постоје реални изгледи да се заврши победом. Ради тога помно анализира потезе руских војсковођа и непогрешиво региструје све њихове командантске, војничке и људске грешке.

После Првог српско-турског рата српски официрски кор сагледава слабости хаотичног командовања руских

официра (исте оне које у *Дневнику* описује) и у Други рат против Турске 1877. године Србија улази без руских официра и руске команде. Успеси нису изостали, а писац *Дневника једног добровољца* се и у том делу показује као врстан познавалац војне стратегије. Код нас се не бори „војска“, пише Тодоровић, већ грађани, „народ“, очеви и ранитељи породица, а управо то је основа концепције устројства српске народне војске у српско-турском рату. Поменута гледишта говоре да Пера Тодоровић поседује значајна знања из војних наука и да није „обичан“ војник, како сам воли да наглашава.

Дневник једног добровољца је у свом времену био недовољно примећен. До његовог праведнијег вредновања долази после Првог светског рата, када Црњански у свом манифесту пише *Проза Тодоровићева, над Шуматовачким шанчевима, иако је модерна и блиска*, док је Латинка Перовић учинила много да дело Пера Тодоровића приближи савременом добу и омогућила његово подробно истраживање. Потпуно је јасно да *Дневник*

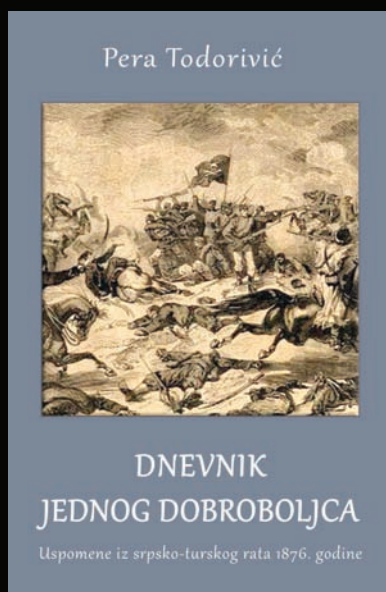
заузима посебно место у корпусу литературе о српско-турским ратовима, којим је покренут, развијен и књижевно-естетски утемељен спектар дотле нетематизованих мотива, тесно повезаних са свим могућим аспектима рата и мира.

Књига Зарије Поповића *Прег Косовом*, белешке из доба 1874–1878. године и друга занимљива дела сведоче да се тих година рат налази у епицентру интересовања српских књижевника, а посебно је интересантно да су ослободилачки ратови Србије од 1876. до 1878. године нашли одраз и у светској литератури и публицистици.

Тројица најпознатијих руских писаца тога времена прате судбину руских добровољаца – Толстој у *Ани Карениној*, Достојевски у *Дневнику* и Успенски у *Писмима из Србије*, док Иго

пише надахнути текст *За Србију*. Тематика о српско-турским ратовима опстаје у српској књижевности на крају 20. и почетком 21. века, када се појављују роман Радета Јовића *Срећно царство* (1988). ■

Зоран МИЛАДИНОВИЋ

ВЕЛИКАНИ СРПСКЕ
ВОЈНЕ ХИРУРГИЈЕ (5)

Пише проф. др Мирјана ЗОРИЋ

ОВЕНЧАНИ
СВЕТСКОМ
СЛАВОМ

Последњих деценија 19. века у српском санитету стасала је група врхунских хирурга који су крајем тог и почетком 20. века утемељили војну хирургију у Србији. Међу њима су доктор Војислав Субботић, који се, захваљујући дугој и богатој хируршкој каријери и ономе што је дао српској и светској хирургији, с правом сматра водећим хирургом у Србији тог доба и његов ученик доктор Михаило Петровић, хирург који је своје срце завештао хирургији! Урна с његовим срцем била је узидана у зид Хируршког одељења Главне војне болнице у Пастеровој улици у Београду. Ученик и следбеник др Војислава Субботића др Петровић остаће упамћен као родоначелник српске ратне хирургије.

Током професионалне каријере, дуге 42 године, доктор Субботић је унео многе новине у српску медицинску праксу, поред других и општу анестезију (1889), успешно је изводио разне веома компликоване медицинске захвате и међу првима оперисао цисту на панкреасу. Иако је у рату са Бугарима 1885. и балканским ратовима био цивилни, а не војни хирург, стекао је завидно знање и вештине у збрињавању рањеника. Био је један од првих хирурга у свету који је већ у Првом балканском рату 1912. године применио репарацију (шав) крвних судова екстремитета, уместо њиховог подвезивања (лигатуре), што се сматра зачетком васкуларне хирургије у свету. Захваљујући тој методи др Субботић се сврстао уз бок најзнаменитијих европских хирурга тога времена, остављајући неизбрисиви траг у историји српске и светске медицине. Субботићево име у великој мери повезано је са афирмацијом оперативне медицине у Србији, те

Доктор Војислав Субботић

га познаваоци његовог дела с правом називају оцем практичне хирургије у Србији.

Војислав Субботић се родио 1859. године у Новом Саду, у великој породици песника и политичара Јована Субботића. Основну школу завршио је у Загребу, а гимназију је похађао у Карловцима и Новом Саду, после чега је започео студије медицине у Бечу. Студије је прекинуо учествујући као добровољац у српско-турском рату 1876. године, да би их потом наставио у Паризу. За доктора медицине промовисан је 1881. године у Бечу, у 22. години, после чега је наставио са усавршавањем и радом на хируршкој клиници др Е. Алберта, професора хирургије у Бечу. Самосталну праксу почео је у Земунској болници 1884. године, где је основао прво хируршко одељење.

Пет година касније, на позив српског санитета (и уз лично залагање др Владана Ћ. Ћорђевића), др Субботић је 1889. године дошао у Београд, где је у Општој државној болници (до 1881. Београдска варошка болница) на Палилули отворио хируршко одељење и био постављен за његовог шефа. Тиме почиње најплоднији период у раду доктор Субботића на пољу хирургије, где уводи методе рада на принципима научних сазнања Пастера и Листера. „Тек доласком др Војислава Субботића“, писао је историчар српског санитета др Брана Димитријевић, „укорењује се, у данашњем смислу те речи, хирургија у Србији“.

У Општој државној болници Субботић је завео строгу дисциплину за лекаре и остало особље болнице, што је био један од важних предуслова за успешан рад хируршког одељења. Од почетка је схватао важност патолошког, хистолошког и судско-медицинског испитивања у лечењу и сузбијању болести (развоју куративних грана медицине).

Посебно је инсистирао на набавци стручних књига и часописа који би били на располагању лекарима. Био је то начин на који се хирургија свугде у свету у то време развијала, особито у оквирима бечке, заправо „прајске“ (пруске) школе, чији је Субботић био ђак. Управо та „свирепа“ ауторитарност. Принципи Пастерове науке нису трпели аљкавост, а на хируршке пропусте у лечењу рана гледало се као на неукост, неодговорност и нехат. Тек откривена начела асепсе подразумевала су корените измене у понашању читавог особља у болници, а од хирурга су тражила да буде у потпуности посвећен свом задатку.

Ратно искуство „оца практичне хирургије“ у Србији

Доктор Субботић је био активан и у Српском лекарском друштву, за чијег је председника први пут изабран 1906. године. Када је 1907. завршена изградња нове Опште болнице на Врачару, за првог начелника њеног Хируршког одељења и директора болнице био је постављен управо др Субботић. У овој болници радио је и у време балканских ратова (1912–1913) као грађански хирург, лечећи успешно бројне рањенике пристигле са кумановског, битољског, једренског и брегалничког војишта. Један је од првих хирурга у свету који је применио методу репарације (шав) крвног суда. За почетак 20. века био је то велики успех светске медицине; његов рад на ту тему објавио је и еминентни британски часопис *Ланцет*. И Рудолф Матанас, највећи васкуларни хирург тога времена, одао је признање др Субботићу.

Када је почео Први светски рат, доктор Субботић је из болнице на Врачару прекомандован у Војну болницу у Нишу, где је постао резервни санитетски официр, да би се крајем 1915. године, иако лошег здравља, заједно са својом војском евакуисао преко Албаније, на Крф. Упркос погоршаном здравственом стању између 1916. и 1918. године, као делегат Краљевине Србије у једној међусавезничкој комисији боравио је у Паризу и Лондону, где је држао веома запажена предавања из области хирургије. У британској престоници одржао је и предавање о епидемији пегавца у Србији 1914–1915. године, а на Париској академији медицине приказао је шину за имобилизацију бутне кости, коју је конструисао 1916. године. Том приликом Париско хируршко друштво изабрало га је за свог члана.

Почетком 1918. др Субботић се вратио на Крф, одмах потом одлази у Солун, где му је понуђено да ради у позадини Солунског фронта, на хируршком одељењу у Болници престолонаследника Александра. Међутим, одабрао је прву борбену линију, рад у српској пољској хируршкој болници у Драгоманцима, заједно са својим ученицима др Николом Кр-

стићем, др Леоном Коеном и већ увелико афирмисаним хирургом др Михаилом Петровићем. Стигавши на фронт, тражио је да обиђе ровове, у којима су српски војници без одмора и замене боравили од 1916. године. „Наши људи су тако скромни у свом херојству да немамо ни довољно начина, ни довољно моћи да им учинимо што више услуга“, говорио би др Субботић, дивећи се јунаштву и издржљивости солунаца. Болница у Драгоманцима саграђена је по његовој идеји. По завршетку војних операција добила је велику похвалу војводе Степе Степановића.

Осим што је био одличан хирург, доктор Субботић је био и одличан посматрач, систематичан и студиозан научни радник. Стекао је глас изванредног ратног хирурга, био је покретач и носилац епохе савремене хирургије у нас. Искуство др Субботића и његови савети били су од непроцењиве помоћи у спасавању великог броја рањеника, па није случајно што је у то време био изабран и за члана Друштва ратних хирурга САД и Енглеске.

Заговорник конзервативне методе

Почетком Првог балканског рата и у српском војном санитету, као и другде у Европи, доминирао је конзервативни приступ ратној рани, заснован на Бергмановом учењу који је хируршку интервенцију на војишној просторији сводио на минимум. Највећи заговорник оваквог приступа био је др Војислав Субботић, захваљујући највише сопственим искуствима у београдским болницама током лечења рањеника који су стизали са кумановског ратишта. Међутим, како су каснија искуства, нарочито у време Битољске битке и у Другом балканском рату 1913. године, указивала на много озбиљније повреде нанете артиљеријским оруђем и тешко стање рањеника, изложених лошим временским условима и неусловној евакуацији која је дуго трајала и додатно погоршавала стање рањеника, доктору Субботић је постепено почео да мења свој став, приклањајући се полако доктору Михаилу Петровићу, који је већ у Првом балканском рату прешао са конзервативног на активни став у обради ратне ране, а он је захтевао брзу хируршку интервенцију на самој војишној просторији.

Конзервативни, асептички приступ („рану не дирај“, упозорење које је било исписано на самом Утермеленовом првом завоју) у лечењу ратне ране, био је релативно прихватљив само у ратовима у којима је преовладало малокалибарско пушчано оружје (у балканским ратовима, иначе, доминирале су повреде настале пушчаном муницијом 85%, а експлозивне повреде биле су заступљене у 14% случајева). Ослањајући се на искуства стечена са рањеницима у београдским болницама, др Војислав Субботић је тврдио да је конзервативна метода лечења, која је углавном примењивана у овој, почетној фази рата, дала „одличне резултате“, а да су „добар први завој и брзи транспорт рањеника довољни, да у већини случајева осигурају успех конзервативног лечења...“

Своја искуства са повредама нанетим пушчаним пројектилама др Субботић је детаљније описивао: „Доста често

су пројектили заостајали у телу. Деформираних пројектила било је мало. Шиљасте турски пројектил нађен је често обрнут – шиљак уназад; но по свему изгледа, да се није обрнуо тек у телу, него већ при своме лету кроз ваздух. Дејство тог пројектила није се разликовало од дејства оног цилиндричног малокалибарског. Оба пројектила произвођача су ефекат, који се у главном може означити, *sit venia verbo*, као бениган; повреде које су наносили имале су махом карактер субкуталних озледа. Било је рањеника на којима се опајало и по више отвора од пројектила (једнога или и више њих). На једном рањенику било је девет отвора! Видели смо рањенике којима је пројектил продро био у главу и изишао на перинеуму; другима опет пробио је био целу дуж трупа. Па ипак су многи од таквих рањеника оздравили без икаквих компликација. Повреде ове врсте нису баш биле ретке. Њихов постанак објашњава се лежећим ставом војника у борби”.

После избијања Првог балканског рата, у Србију су похрлиле многе медицинске мисије из читаве Европе, па и Сједињених Америчких Држава, да помогну српском санитету који је оскудевао у лекарима и осталом медицинском осо-

Др Михаило Петровић и особље Прве хирушке болнице у Драгоманцима на Солунском фронту

бљу, као и у санитетском материјалу. Већина мисија дошла је у организацији српског Црвеног крста (преко Међународног комитета Црвеног крста у Женеви), али било је доста и лекара добровољаца који су долазили појединачно. Претпоставља се да је трећину ових лекара плаћао српски Црвени крст, трећину националне организације Црвеног крста земља из који су лекари долазили, а трећина је долазила добровољно, пре свега из хуманитарних разлога. Један од мотива била је и жеља да се нешто ново научи и обогате властита хирушка искуства. А у Србији се у то време имало шта научити.

Истовремено, у појединим европским престоницама организовани су састанци и међународни конгреси на којима се расправљало о различитим приступима у збрињавању рањеника из балканских ратова, међу њима и велики састанак Берлинског војнолекарског друштва 21. фебруара 1913, затим Берлинског хирушког друштва 3. марта 1913. и Конгрес у Петрограду маја 1913. године. Јединствена оцена са тих састанака и конгреса, на основу искустава учесника сте-

чених у рату, била је да је српска ратна хирургија остварила максималне резултате и достигла сам врх у ратној хирургији, захваљујући доброј организацији санитетског збрињавања рањеника, брзој евакуацији и, пре свега, правилном приступу у обради ратне ране и каснијем њеном лечењу.

Пионер у васкуларној хирургији

Допринос др Војислава Субботића развоју васкуларне хирургије у балканским ратовима сврстао га је међу великане светске војне хирургије. Иако је код нас критикован као „београдски хирург” (начелник Хирушког одељења Опште државне болнице у Београду) који није имао значајног ратнохирушког искуства са повредама у зони борбених дејстава, он је својим радовима и наступом на Међународном конгресу у Лондону 1913. године, ондашњој српској ратној хирургији, обезбедио завидно место у светским размерама. Како је, међутим, у то време (па чак и у Првом и Другом светском рату) доминирало правило да је лигатура метод избора у лечењу повреда великих крвних судова, овај успех и рад доктора Субботића биће, нажалост, заборављени у наредне четири деценије. Први покушаји примене ангиографије, после др Субботића у балканским ратовима, начињени су тек у Корејском рату (1950–1953. године). До радова Војислава Субботића у лечењу трауматских анеуризми (проширење крвних судова) примењивали су се поступци Антилиуса и Филагиуса из 3. и 4. века. Мало је познато, такође, да су на Субботићев предлог замењени називи *Varix aneurysmaticus* и *Aneurysma varicosum* са *Aneurysma arterio-venosum directum* и *Aneurysma arterio-venosum indirectum*, које данас срећемо у свим светским уџбеницима васкуларне хирургије. Норман Рич, који се сматра оснивачем модерне ратне васкуларне хирургије, у сваком свом раду истицао је неспоран допринос др Субботића светској ратној васкуларној хирургији.

Научник и педагог

По завршетку рата доктор Војислав Субботић је био један од оснивача Медицинског факултета у Београду, редовни професор хирургије и први продекан, а од 1921. године и декан Медицинског факултета. Исте године хирушко одељење Опште државне болнице постаје наставна и научна база за студије медицине на Медицинском факултету у Београду, прерастајући у Прву хирушку клинику у Београду. Њен оснивач и први управник био је др Војислав Субботић. Хирушка клиника је тада имала 160 постеља, две операционе сале, четири превејалишта и амбуланту. Према замисли др Субботића, а по угледу на бечки Медицински факултет, клиника је 1923. проширена изградњом једног репрезентативног амфитеатра, библиотеке, операционе сале, рендген одељења, лабораторије и сале за експерименталну хирургију. Зграда Хирушке клинике срушена је крајем седамдесетих година прошлог века због изградње данашњег Клиничког центра Србије. У међувремену, зграда садашње Прве хирушке клинике изграђена је крајем двадесетих година прошлог века, преко пута ондашње Хирушке клинике, као хирушко-уролошки павиљон Опште државне болнице.

Доктор Војислав Субботић је објавио многе радове, нарочито из абдоминалне хирургије, урологије, ортопедије... Поставио је и темеље прве литературе у области хирургије у Србији. Његов први рад „Хирургија, цртице из Бугарско -

Доктор Михаило Петровић

српског рата” из 1886. године описује обраду 350 рањеника са антисептичким методама, које су у то време конзервативни лекари оспоравали. Његово име је у великој мери повезано са оснивањем и афирмацијом оперативне медицине у Србији, те га с правом називају оцем практичне хирургије у Србији. За допринос медицинској науци и хируршкој пракси проф. др Субботић добио је за живота велики број награда, одликовања и признања код нас и у иностранству и, поред наведених, био је члан Француског, Немачког и Међународног хируршког друштва, Пештанског лекарског друштва, као и члан Париске академије медицине. Међутим, највећа награда му је била, како је сам једном рекао, поштовање и љубав његових ђака. Преминуо је децембра 1923. године у Београду у 64. години. Његово дело остаће трајно уписано у историји српске и светске хирургије.

Учитељ с огромним ратним искуством

Захваљујући богатом дугогодишњем искуству стеченом у Нишкој војној болници и ослободилачким ратовима 1912–1918. године, омиљени ученик доктора Војислава Субботића доктор Михаило Петровић је и сам постао учитељ – *spiritus movens* – генерација медиканара и студената, најпре оних који су хируршка знања стицали у ратним условима, а потом и првих генерација студената Медицинског факултета у Београду између два светска рата. Био је и остао узор младим људима који су бирали хируршку каријеру. Поред скалпела у наслеђе им је оставио и благослов врхунског хирурга са поруком: „Ступајући у просторе у којима се негује хирургија и лече њени болесници дао бих вам један савет: да пре него што приступите постељи хируршког болесника оставите ваше живце на дому, јер вам они не требају, ако су слаби. Но, ни у ком случају немојте заборавити да понесете собом срце и душу вашу, широко срце и топлу душу, у којима ће одјекнути болови и патње ваших болесника, у којима они треба да

нађу сву утеху и сву наду, у топлини и саучешћу не странца, но пријатеља лекара, доброг и душевног човека...”

Доктор Михаило Петровић (1863–1934), пореклом Србин из Хрватске, рођен је у Горњим Карловцима, одрастао и школовао се у Београду, Медицински факултет завршио је у Бечу (1890), а хирургију специјализирао у Србији, као ђак др Војислава Субботића. Отуда га поједини историчари санитета називају „првим чисто српским хирургом”, јер је специјализацију завршио у Србији, код тада већ афирмисаног хирурга српског порекла. Успешан студент медицине у Бечу, од самог почетка показао се и као изванредан хирург, настављајући путем који су пре њега утрли први српски хирурзи – др Владан Ђ. Ђорђевић, др Михајло Марковић и др Војислав Субботић.

Као страни поданик (аустроугарски држављанин), са годишњом платом од 1.500 динара, др Петровић је (у „неуказаном стању”) 1890. године ступио на рад у Општу државну болницу у Београду, као лекарски помоћник на Хируршком одељењу којим је руководио чувени хирург Војислав Субботић. Још на почетку хируршке каријере доктор Петровић је 1896. пребачен у Нишку војну болницу, која је управо у то време бележила две деценије постојања и рада. У Нишу је наредне (1897) године основао хируршка одељења у Војној и Окружној болници. Стање које је затекао у Војној болници Петровић ће касније описати у свом дневнику:

„Затекао сам лоше стање, не беше ни колико толико породног локала где би се оно могло сместити. Просторија у којој смо требали да оперишемо, била је смештена у једној од болесничких соба Трећег павиљона, у којима су лежали сви могући болесници, но која је била моментално испражњена и окречена. Све до половине 1898. године радили смо у тој соби. Но, како је те године довршен нов приземни павиљон са две велике собе и по две мале, то га је хируршко одељење заузело и у једној од тих малих соба – од 9 m² – наместило операциону салу, а од ходника оградом одвојило предворје операционе сале, за прање руку и пресвлачење хирурга и његових помоћника, према асептичном протоколу”.

Др Петровић је 1898. поднео захтев за „отпуст на аустроугарско подаништво”, положио заклетву и добио српско држављанство. Годинама је радио паралелно у две болнице, дању и ноћу, што је за његов организам било изузетно напорно. На хируршким одељењима Моравске сталне војне болнице и нишке Окружне болнице изводио је по неколико стотина операција годишње, укључујући и приличан број у општој анестезији. О томе је касније писао и доктор Леон Коен, један од Субботићевих ђака, ратни хирург из периода ослободилачких ратова 1912–1918. и послератни професор Медицинског факултета у Београду: „Трошио се и физички и душевно. Но, увек весела срца а лица насмејаног, с пуно посебног хумора њему својственог. Само је човек његовог кова, савесности, издржљивости, а са осећајима дужности и одговорности, могао тако. Не беше атлетског телесног састава. Напротив. Стога за метафизичаре Петровић остаје згодан пример; дух је, што се његовог случаја тиче, увек и увек надладавао материју чак – безобзирно”.

Без одмора у Нишкој болници

Доктор Михаило Петровић је 1898. године извео 266 операција, 114 у Војној и 52 у Окружној болници. У изве-

штају објављеном 1911. у Српском архиву за целокупно лекарство (часопису Српског лекарског друштва) стоји да је 1908. године само на Хируршком одељењу нишке Окружне болнице извршено 400 операција, што је представљало велико повећање у односу на ранији период. Хируршко одељење у Окружној болници временом је стекло такав реноме да српски живаљ са територија под турском влашћу (Македонија, Косово и Метохија) није више морао да иде у Софију, већ је долазио у Ниш ради лечења и операција.

„Више је било”, како је Петровић једном приликом забележио, „наших суплеменика из Турског царства, од држављана из наше уже отаџбине. Ту су тражили лека. ‘Хаџилук’ у Софију беше остављен”. А његов углед распростирао се све до Солуна.

На дужности у Војној болници у Нишу др Петровић је остао све до 1912. године. Санитетски капетан прве класе постао је 1897, мајор 1901, а потпуковник 1908. године. Пуковнички чин добио је 1913. године, по завршетку Другог балканског рата, иако је 1912. године прешао у цивилну службу и обављао дужност начелника Хируршког одељења Окружне болнице у Нишу. Децембра 1923. године унапређен је у чин санитарског бригадног ђенерала, у време када је био универзитетски професор и истовремено водио хируршко одељење у Главној војној болници у Београду.

Операције херније

У Нишу се доктор Петровић највише бавио оперисањем херније (киле). Према подацима, од 1889. до краја 1905. године операцији је било подвргнуто 4.520 регрута, а од тог броја чак 4.492 од киле (само на Петровићевом хируршком одељењу у Нишкој војној болници оперисано је 904 са килом, са смртношћу од 0,20%). Накнадним контролним прегледима код оперисаних је забележено само седам рецидива, а сви остали су оспособљени за пуну војну службу у јединицама. Операције херније обављане су по методи Едоарда Басинија и Емила Кохера. На Првом конгресу српских лекара и природњака, одржаном у Београду 1904. године у присуству педесет лекара из иностранства, а потом и на Првом састанку српских хирурга 1907, др Михаило Петровић је представио сопствена искуства о деветогодишњем извођењу херниотомије у Нишкој војној болници, наглашавајући да је овим оперативним захватом значајно повећан број за војску способних грађана.

Доктор Петровић је међу првима у Србији увео примену анестезије у абдоминалној хирургији, урологији и ортопедији. Потврда о великом броју хируршких захвата у Војној болници у Нишу биће осведочена рефератом др Петровића на међународном конгресу хирурга у Бриселу 1909. године. У њему је др Петровић презентовао сопствена искуства и запажања у операцијама херније на узорку од 3.000 пацијената. Том презентацијом стекао је репутацију изузетно продуктивног и успешног хирурга и тиме достојно промовисао малу Србију у свету медицинске науке.

Врхунац Петровићевог доприноса српској, а и светској хирургији, достигнут је у ратовима (балкански и Први светски рат). Био је први хирург који је већ у балканским ратовима, због појаве новог оружја, схватио неопходност модификације раније утврђених ставова по питању лечења ратних повреда, у много чему и оригиналан. Код повреда

абдомена, лобање и тешких повреда екстремитета био је до крајњих граница активан, вршећи операције на самој војној просторији. У осталим хируршким процедурама држао се принципа конзервативне хирургије (конзервативног асептичког приступа), ослањајући се на експектаивну методу (посматрање тока болести и примену само хигијенских мера како би се рана заштитила од спољне инфекције), до евакуације и збрињавања рањеника у позадинским болницама. У балканским ратовима испољио је изузетну храброст и домишљатост.

Након повлачења српске војске преко Албаније у Првом светском рату и обнове Српског војног санитета 1916. године на Солунском фронту, др Михаило Петровић је дао немерљив допринос у раду Прве пољске хируршке болнице у Драгоманцима, која се налазила у позадини Друге српске армије на Могленском делу фронта. У њој је био главни хирург (хирург консултант), док је болницом командовао доктор Ђорђе Нешић, резервни санитарски мајор, офталмолог, а касније и први професор офталмологије на Медицинском факултету у Београду.

Ратни хирург

Остваривши жељу да војна болница буде што ближе фронту, др Михаило Петровић је на тај начин био у прилици да врши операције на самој војној просторији код тешких рањеника за које би се проценило да не могу издржати транспорт до удаљених болница у позадини фронта или да буду евакуисани на далеке дестинације, као што су, примера ради, биле Бизерта и остале савезничке болнице у северној Африци. Болница у Драгоманцима функционисала је беспрекорно, због чега је постала легендарна у историји српског војног санитета.

Као војни хирург и старешина, за време боравка српске војске на Солунском фронту и током офанзиве сматран је најугледнијом, најимпозантнијом и најомиљенијом фигуром српског војног санитета, кога су поштовале његове старешине и колеге, а волели пацијенти. Иако пуковник већ у балканским ратовима, у свему је делио судбину српског војника. Безмерно му се дивио, осећао чак неку врсту кривице што не може више да помогне. Иако није био солидне грађе, преболео је скоро све болести које су погађале и српског војника. Његови дневници из Првог светског рата осликавају га као високо моралну личност, великог прегаоца без одмора. Иако се у неким ставовима није слагао са својим учитељем (др Субботићем), увек га је поштовао и уважавао.

Код Петровића је врло рано сазрело уверење да је тадашња ратно-хируршка доктрина, која је предвиђала спокојно лечење рањених у удаљеним и безбедним позадинским болницама, у много чему мањкава. Нису га заварала ни охрабрујућа искуства у лечењу рањеника са Куманова (октобра 1912) у београдским болницама, код којих је ток зарастања ратних рана, по речима његовог учитеља, био идеалан. У каснијим борбама, код Прилепа, потом Битоља, а нарочито у Другом балканском рату, транспорт рањеника трајао је дуго, у веома лошим условима и с тешким последицама.

У време Првог балканског рата др Петровић је био начелник санитета Моравске дивизије другог позива (Треће српске армије), која се на почетку борила у пограничним деловима Косова (код Мердара) са турским нерегуларним тру-

пама. Албанци, који су се налазили у саставу турских помоћних снага на Косову и Метохији, користили су често старе пушке мартин и синцирлије, које су изазивале веома тешке повреде, с великим, раздераним и инфицираним ранама. Услед озбиљнијег разарања меких и коштаних ткива, поступак обраде овакве ране морао је бити активнији, уз примену анти-септичког метода третирања (дренаже и испирања) ране, при чему су најчешће коришћени двоцентна карболна киселина, тинктура јода и јодоформ газа. (Још у српско-бугарском рату 1885. године промовисана је употреба јодоформа у лечењу ратних рана.)

Сличне су биле и ране нанете распрсквајућим топовским пројектилима, гранатама и шрапнелима и ране задобијене у каснијим биткама под неповољним локалним или временским условима, што је нарочито било уочљиво код рање-

У пољској хирушкој болници на Солунском фронту

ника из Битољске битке, који су под борбом дуго боравили у хладној води (река Шемнице и Црне реке), а потом споро транспортовани до позадинских болница. Иначе, све већа употреба артиљерије у балканским ратовима и ране нанете њеним дејством били су најаве онога што ће у Првом светском рату бити редовна појава на свим ратиштима: масовно коришћење тешких оруђа великог калибра, са страховитим разарајућим дејством. Таква искуства, која су указивала да се у неким случајевима ратној рани морало приступити на активнији, хирушки начин, због специфичности и тежине појединих повреда, начина и услова под којима су оне настале и дужине транспорта рањеника до позадинских болница, навеле су др Михаила Петровића, једног од најискуснијих српских хирурга тога времена, да размишља о ревизији Бергмановог учења и да конзервативни замени активним приступом у обради ратне ране.

Како је већ у балканским ратовима било све више артиљеријских повреда, др Петровић се није задовољавао само конзервативним методама, већ почиње да ради дебридман (обраду) ране. Заједно са др Леоном Коеном постаје поборник активне хирушке обраде свих повреда трбуха и главе, јер се показало да су абдоминалне повреде и повреде главе биле најчешће смртоносне, а постигао је врло добре резултате и у лечењу фрактура. Није био догмата, упоредо је био носилац и антисептичког метода, те се у њему додирују и претачу оба правца ратне хирургије: конзервативно-асептички и радикално-хирушки. Он је последњи представник првог и најранији представник другог правца у Србији. Активан став

имао је и др Леон Коен, пре свега код повреда главе. Он је у току балканских ратова урадио 50 трепанација (отварања лобање) и дебридмана код повреда главе, са смртношћу од 16 одсто.

Пуни допринос ратној хирургији доктор Петровић је дао на Солунском фронту (1916–1918), у Првој пољској хирушкој болници у Драгоманцима (данас Арсалос). Резултати које су остварили др Петровић и његови сарадници у овој болници импресивни су и за данашње услове. Прва пољска хирушка болница била је смештена 50 метара од железничке станице у Драгоманцима и 18,5 километара удаљена од пруге Солун–Битољ. Како се налазила у непосредној близини војинске просторије Друге армије, ова болница је била од изузетне важности на фронту и са великим предностима када је реч о ефикасном и безбедном транспорту и збрињавању рањеника у периоду који је претходио пробоју Солунског фронта.

У тој болници, у којој је све било импровизовано, обављане су и најкомпликованије операције. Њен укупан капацитет био је 170 постеља. У болници су, поред др Михаила Петровића, радили и његов учитељ и хирург др Војислав Субботић, затим др Милутин Ранковић и чувени бактериолог др Лудвиг Хиршфелд. Рад је био организован уз учешће начелника санитета Врховне команде пуковника др Ђорђа Владисављевића и начелника санитета 2. армије др Саве Поповића. Како се у близини села Драгоманци налазио и аеродром, др Петровић је са својом екипом оперисао и кад су непријатељски авиони летели и трајало бомбардовање. До фронта је било неколико завојшта, која су пружала прву помоћ и вршила тријажу рањеника. Радило се непрекидно, по цео дан, до дубоко у ноћ. Увече је следила обука медикара. Описујући рад болнице, њен управник др Ђорђе Нешић забележио је и посету генералног инспектора санитета француског генерала Фурнијала, који је неколико дана пажљиво посматрао српске припреме (уочи офанзиве 1918), да би на крају пришао др Михаилу Петровићу и шапатом изговорио: „Од сада сви француски рањеници биће са фронта упућивани искључиво у вашу болницу. Никуда даље!”

По завршетку Великог рата доктор Михаило Петровић је најпре био начелник санитета Четврте армије у Загребу, да би 1920. био постављен за ванредног професора хирушке пропедевтике, шефа катедре и управника Хирушке клинике Медицинског факултета у Београду. У чин бригадног санитетског ђенерала унапређен је 1923. године. Показао се као изврстан педагог и учитељ. Иако су га сустигле године, и даље се бавио хирушким радом – оперисао је и водио одељење са 300 постеља у Главној војној болници у Београду. После пензионисања 1932. године, своје искуство и знање посветио је раду и напретку Хирушког одељења Главне војне болнице, где је остао све до смрти. До краја је остао честит, поносан, веран својим принципима и – хирургији.

Умро је 4. августа 1934. године, у униформи у којој је победоносно ушао у Србију 1918. године. Донедавно се веровало да су дневници оца српске војне хирургије које је водио у Првом светском рату изгубљени. Међутим, његови „Дневнички записи” пронађени су крајем осамдесетих година прошлог века, које ли ироније, у – контејнеру! Данас се чувају у Архиву САНУ. Како је завршила урна са његовим срцем, која је по његовој смрти уграђена у зид хирушке сале Главне војне болнице у Пастеровој улици у Београду, а потом изгубљена при реконструкцији те болнице (осамдесетих година), остаје и даље непознато! ■

(Крај)

МЕДИЈИ У НАЦИСТИЧКОЈ НЕМАЧКОЈ

СПИРАЛА МАНИПУЛАЦИЈЕ

Констатација многих неупућених симпатизера историје да је „добро што Хитлер није имао телевизију јер би добио рат“, само је делимично тачна. Трећи рајх је експериментисао с медијима који су могли да преносе слике на даљину, што је у оно доба била могућност на граници научне фантастике. Нацисти су били познати по брзом и лаком прихватању иновација које би им биле од користи, те су у складу с тим принципом покушали да установе телевизијске предајнике и развију мрежу ТВ пријемника.

Млада немачка телевизија, која је била у повоју, омогућила је Немцима гледање директног преноса, што је био доста сложен процес, који је остављао запажен ефекат на публику. „Тридесетих година немачка престоница имала је 11 јавних ТВ гледалишта, у надлежности немачке поште, а Хитлер и Гебелс били су веома заинтересовани за преношење нацистичких говора, филмова и документарца, као и забавног програма ради подизања јавног морала. Тако је, на пример, телевизија преносила Олимпијаду у Берлину 1936. године и сматра се да је тај спортски догађај пратило око 150.000 људи. Немачка телевизија наставила је с вечерњим емитовањем програма током Другог светског рат, а све до 1943. године, када су савезници приликом бомбардовања Берлина уништили ТВ предајник“.

Како су се ратне операције распламсавале, телевизија је постала идеално средство за убеђивање Вермахта у коначну победу, па су се у Немачкој отварала телевизијска позоришта, резервисана само за војнике. О том новом технолошком достигнућу, које је домет немачке технологије, штампа је писала: „Недавно је отворено у Берлину најмодерније телевизијско позориште с опсежним програмом... Кућни апарати постављани су у свим берлинским болницама, а преносили су историјске, уметничке и спортске догађаје. Ново берлинско телевизијско позориште, које је отворено комедијом Леа Ленца, приказивало је телевизијске слике као у биоскопу. За време рата само су војници присуствовати тим представама.“

Алфа и омега пропаганде – Јозеф Гебелс

Иако се нацистима по питању професионалне новинарске етике може много тога замерити, неизоставно је да су веома добро разумели моћ и утицај медија. Њихов новинарски „зли дух“ био је, свакако, Јозеф Гебелс, који је у журналистичким круговима био познат по псеудониму „Др Г“, како је потписивао текстове и колумне. Нацизам је надалеко чувен по бруталности и смрти милиона недужних људи, али је тај систем имао сложену и добро разрађену медијску сцену.

У Хитлеровој држави медији су били контролори срца и ума грађанства, које је требало држати у покорности и послушности. Тај рафинирани, скоро не приметни метод инструктирања, Гебелс је довео до савршенства, што је и открио у говору пред директорима радијских друштава 1939. године, којима се обратио речима које откривају срж нацистичког медијског система: „То је тајна пропаганде: онај кога пропаганда жели да захвати, сасвим прожме идејама, не сме да примети да је њома прожет. Разуме се само по себи да пропаганда има намеру, али та намера мора да буде тако паметна и спретно прикривена, да онај кога та намера треба да испуни, то уопште не осети“.

Сто пута поновљена лаж је истина

Први човек медијске машинерије Трећег рајха Јозеф Гебелс почео је с успињањем на партијској лествици 1926. године, када постаје покрајински вођа, гаулајтер Берлина – Бранденбурга. Како је приказао велике способности, Гебелс је Хитлер 1929. године поставио за врховног партијског вођу пропаганде (Reichspropagandaleiter), а већ 1932. он је организовао две предизборне кампање – за скупштину и за председничке изборе. Гебелс је био вештак пропагандне технике, а написао је и десет заповести за „добру пропаганду“, што представља први кодификован и прецизно дефинисан приручник о медијској манипулацији. Био је одличан говорник и његова „ватрена“ обраћања масама

Трећи рајх имао је строго контролисан и развијен медијски систем, а експериментална телевизија посебно је, као пропагандно средство, занимала врх Хитлерове власти, пре свега министра пропаганде Јозефа Гебелса

имала су огроман мобилизаторски ефекат. После једног говора хвалисаво је изјавио сарадницима: „Да сам рекао људима скочите с трећег спрата – они би то и учинили”.

Марта 1933. године Гебелс је постављен за министра пропаганде Трећег рајха, а у државну управу и све поре друштвеног живота увео је такозвано изједначавање (Gleichschaltung). По том систему сви медији су стављени под државни надзор, а новине, радио и филм морали су да ускладе рад с нацистичким жељама. Националсоцијалситичка идеологија ни изблиза не би тако брзо ушла у немачке народне масе да није било Гебелсовог информативног продора, који је изведен помоћу поменутих медија, укључујући и телевизију, која је била у повоју. Том омаленом, црномањастом, екстремном антисемити „отровног” језика приписује се мото: „Сто пута поновљена лаж, сто и први пут постаће истина”.

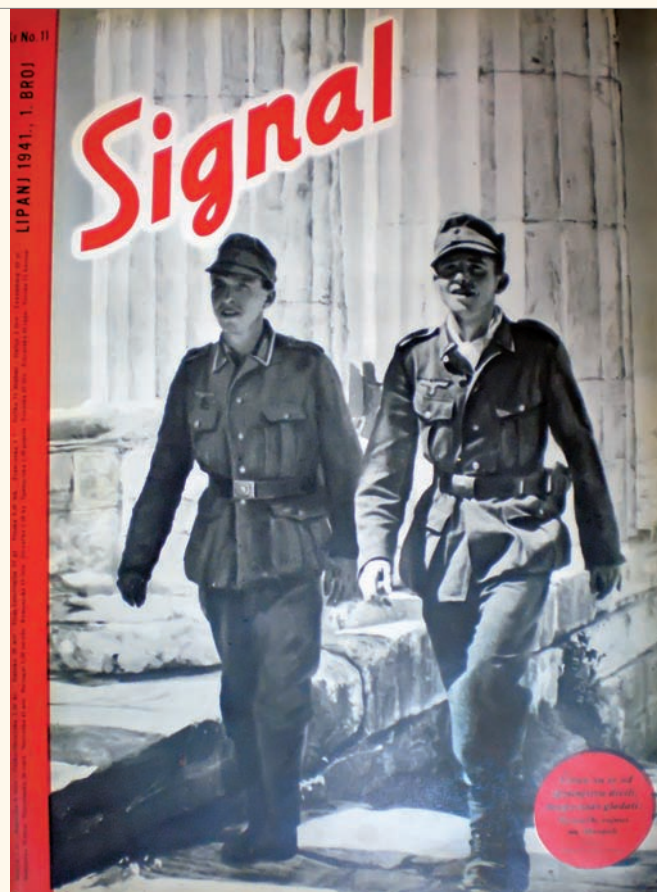
Расна и политичка чистоћа – услов за бављење новинарством

Гебелс је увео и правило да је сваки уредник у Немачкој морао бити „расно и политички чист”, јер је Законом о штампи из 1933. године новинарско занимање проглашено јавним послом, а сви уредници морали су бити немачки држављани, „аријевског порекла” и нису смели бити ожењени неаријевцима. Шеф државне штампе и Гебелсов помоћник у Министарству пропаганде постао је Ото Дитрих, који је уз свог претпостављеног завео страховладу међу немачким новинарима.

Познати амерички новинар Вилијем Шјарер, дописник бројних радио-станица, који је од 1930. до 1941. године радио у Немачкој, о нацистичком закону о медијима пише: „Члан 14. тог закона, наређивао је уредницима да у листовима не објављују оно што би јавност доводило у блудњу, мешало личне интересе с јавним, слабило снагу немачког Рајха споља или изнутра, заједничку вољу немачког народа, одбрану земље, њену културу и привреду... или вређало част и достојанство земље. Тај би члан, да је закон био на снази пре 1933, повукао за собом забрану свих нацистичких публикација у Немачкој”. Иста правила важила су, и то још оштрије, за електронске медије, односно за радио, који је у Трећем рајху схватан као најјаче медијско средство – важан део у машинерији тоталитарног система.

Најважније медијско средство – радио

Радио је почетком тридесетих година прошлог века био средство информисања у експанзији, а Гебелс га је сматрао изузетним технолошким достигнућем које омогућава да сваки Немац у исто време чује Хитлерове говоре, без обзира на то што је стотинама километара удаљен од места партијског митинга. Шеф нацистичке пропаганде је у радију видео најважније медијско средство на модерној скали пропагандних оруђа, а у свом мини-

Нацистичка пропаганда у магазину „Сигнал” – млади немачки војници на Акропољу

старству формирао је Одељење за радио, као и Комору за радио (председник је био Хорст Дреслер Андерс), која је надзирала емитовање свих станица у земљи.

Шеф радијске пропаганде у Гебелсовом министарству био је Ханс Фриче, чија је емисија „Говори Ханс Фриче!” имала огромну популарност – 16 милиона слушалаца. Он је писао најбоље радијске коментаре у Трећем рајху и био је задужен да на националној мрежи тумачи поступке и ставове партије и владе о најважнијим питањима.

Фриче, инспирисан идеологијом из „Моје борбе”, слушаоцима је говорио о наводној светској јеврејској завери, плутократској демократији која уништава народну снагу, бољшевичкој опасности, „предностима” фирерпринципа и његовим наводним благодетима по земљу и нацију. Пре рата он је говорио о Хитлеровом генију, који, како је објашњавао слушаоцима, нико у немачкој историји није достигао.

Прве победе на западу Фрич је бомбастично објављивао на радију, а касније је подизао морал који је услед пораза све више слабио, а вера у „коначну победу” полако али сигурно одлазила у неповрат. Иако је било доста нацистички настројених новинара који су увредљиво говорили о Јеврејима и свим противницима Хитлеровог режима, Фриче је уз уредника „Јуришника” Јулијуса Штрајхера један од ретких пропагандиста који су због своје делатности проглашени кривим на суду у Нирнбергу.

Слушаоци „погрешних“ станица – путници за логор

Радио програм је у Трећем рајху био једнообразан и, што је карактерисало све тоталитарне режиме, не много креативан. Слушалачка публика је, у тајности и само међу особама од поверења, критиковала досадан радијски програм. Грађани Немачке су често слушали стране радио-станице, али је од почетка ратних дејстава то забрањено, те се за то лако одлазило у концентрациони логор.

Радио је, ипак, био најделотворније средство пропаганде, које је успешно обликовало немачко јавно мњење. Као најбржи медиј, Хитлер га је често користио, посебно за време изборне трке 1932. године, када по Гебелсовом савету није наступао у градовима који нису имали предајнике. Фиреровим „ватреним“ говорима претходио је уводни, зналачки концепиран извештај радио-репортера Гебелса, који је слушаоце припремао за оно што ће Хитлер, и сам умешан пропагандиста, изнети као главну поруку.

Схватајући да је за ефектну пропаганду важно лансирати кратке и јасне поруке, које се лако памте, Гебелс

је у етар слао следеће пароле: „Један народ, једна држава, један вођа!“, „Јевреји су наша несрећа!“, „Ти си ништа, народ је све!“. Када је паролатама и уверљивим радијским извештајима, који су били обична информативна манипулација, убедио немачке слушаоце у исправност нацистичке политике, било је готово немогуће јавно изнети мишљење другачије од режимског.

О том феномену у Трећем рајху Шајрер пише: „Било је очито да папагајски понављају (грађани) бесмислицу коју су чули на радију или прочитали у новинама. Каткад сам био у искушењу да им то и кажем, а кад сам то и учинио, погледали би ме укочено у неверици или би згрануто ућутали као да сам хулио на Бога. Уверио сам се да је узалудно покушавати успоставити контакт с мозгом који се искривио и којем су животне чињенице оно што су Хитлер и Гебелс, са својим циничним презиром за истину, тврдили“.

О великим могућностима радио-одашиљача излазили су читави фељтони у немачкој штампи, која је читаоцима објашњавала велика достигнућа тог медија. Тако се у немачком листу „Сигнал“ може прочитати чланак Лудвига Капелера под сугестивним насловом „Овде говори Европа“, у којем се пише о моћи и снази нове немачке радијске технологије („Сигнал“, март, број 2,

1942.). Гебелс је популарисао постављање разгласа на јавним местима, као и јефтине радио-пријемнике марке „Фолксемпфенгер“. Те радио-апарате, у народу тајно назване „Гебелсова њушка“, могле су купити и породице с просечним примањима, а пропагандни ефекти смишљене медијско-маркетиншке кампање нису изостали.

Нацисти су направили медијски систем који је био пандан тоталитарној, бруталној држави, која је почивала на насиљу, али и лажима смишљено сервираним свим грађанима. Немце је требао убедити у наводну јеврејску опасност, у комунистичку заверу, у постојање подљуди, односно надљуди, те у читав низ неистина на којима је почивао Хитлеров режим.

Доводећи медије на ниво обичних понављача пропагандних парола, Гебелс је успео да постави стандарде за ширење полуистина и лажи путем медија, којима ће сви потоњи диктатори тежити. Потпуна медијска блокада и једнообразност у извештавању „красили“ су немачке медије у времену нацизма, а о правом новинарству у таквим условима рада тешко се може говорити. Новинари су виђени као послушни војници партије, који имају да слушају и пишу у складу с нацистичком идеологијом, која медије види као једно од оруђа за владање масама. ■

Др Владимир БАРОВИЋ

DR BORIS GLAVAČ
DR SLAVKO MUŽDEKA

NJUTN U TERETANI

PRIOLOG RAZUMEVANJU
PRIMENE NJUTNOVE FIZIKE
NA MIŠIĆNU AKTIVNOST

просвета

КЊИГА ЗА СПОРТИСТЕ И РЕКРЕАТИВЦЕ ФИЗИКА У ПРАКСИ

Да спорт и интелект иду „руку под руку“ већ готово два века доказују кадети Војне академије. Зато они који су се определили за официрски позив, уз усвајање знања из области тактике, технике и методике, током четири године студија унапређују сопствене физичке способности.

Како би стално подизали лествицу физичке спреме, у истраживачкој лабораторији Катедре за физичку културу Војне академије, апаратима врхунске технологије, дијагностикује се функционално стање и морфолошки статус испитаника. Набавком савремених мерних система, апарата величине мобилног телефона, који служе за тестирање мишићне активности у статичком и динамичком режиму, прикупљени су подаци који су преточени у књигу „Њутн у теретани“, нудећи елементе помоћу којих се могу добити одговори на питања граничних вредности мишићних перформанси.

Тело под оптерећењем

Полазећи од премисе да се људски организам састоји од више различитих система, попут респираторног, кардиоваскуларног, хормоналног, мишићног..., и да сваки од њих функционише по одређеним законитостима, др Борис Главач, професор физичког у Војној академији и један од аутора поменутих књиге, верује да је неопходно добро упознати тело како бисмо могли разумети, дијагностиковати и предвидети евентуалне промене у раду сваког засебног система, било да се те промене дешавају под утицајем неке непредвиђене силе или их намерно изазивамо.

Наиме, приликом тренинга ми свесно оптерећујемо тело, а да бисмо то радили на најрационалнији начин, морамо схватити како функционише мишићно ткиво. Управо је у књизи „Њутн у теретани“ приказана структура мишићне активности, односно елаборирани су неопходни елементи за разумевање свих перформанси статичке и динамичке активности, који се дефинишу као снага, брзина и фреквенција покрета, убрзање, сила...

Како постати бржи, јачи и бољи од ривала, али и од самог себе, питање је с којим се суочавају сви они који се баве спортом. Указујући на везу између физике и физичког, одговоре су на стручан начин понудили предавачи с Војне академије.

То су сва она питања и проблеми с којима се суочавају спортисти, али и рекреативци. Представити структуралне елементе мишићне активности, односно тренажног процеса, чиме тежимо да будемо бржи, јачи и бољи од ривала, али и од самог себе, била је водиља у раду аутора.

Спорт је изванредан показатељ напретка и сагледавања могућности људског организма. Примера ради, уколико атлетику и пливање назовемо егзактним спортовима, односно стандардизованим дисциплинама, које могу да се упоређују током времена, видећемо невероватна достигнућа људског тела.

На пример, у маратону се светски резултати крећу око два сата, односно пролазно време на 100 метара је око 18 секунди. Глумац Џони Вајсмилер, познат по улози Тарзана, први је човек који је препливао 100 метара за мање од једне минуте. Слично је и с дисциплином скок удаљ, који с најбољим резултатом до сада од 8,95 метара упућује на питање о границама људског тела. Сви очекују да се актуелни рекорди оборе пре или касније, што се стварно и догоди, па у неким тренуцима не можемо да се не запитамо како је то могуће.

Интердисциплинарност

Чињеница је да физика Њутновог времена и даље пружа одговоре на кључна питања о функционисању нашег света. Формуле засноване на односима килограма, метра и секунде, односно масе, пута и времена, чине основ многих прорачуна. Баш као што три основне боје црвена, плава и жута дају све нама познате нијансе, тако и поменута три елемента, маса, пут и време, дају све оне студентима добро познате рачунске могућности.

– Питање физике није само пуко рачунање. Ако ви, на пример, седите и немате воље да се померите с места, све док вас неко или нешто не примора да промените такво стање, онда је реч о првом *Њуџиновом закону* – *закону инерције*. Ако вас је, рецимо, професор физичког из таквог стања мировања натерао да потрчите за лоптом, тако да убрзавате с 2 m/s^2 , онда примењујете други *Њуџинов закон* – *закон силе*, односно маса вашег тела помножена с убрзањем даје силу. А ако се после пар метара трчања сударите са ривалом, одбиће се свако на своју страну, и то је трећи *Њуџинов закон* – *закон акције и реакције*. И ето, тиме што сте седели, потрчали и сударили се, доживели сте три Њутнова закона – каже професор Главач.

ПОМЕРАЊЕ ГРАНИЦА

Упоређујући податке од пре 120 година с данашњим, просечна висина мушкарца у Србији порасла је са 169 на 181 центиметар. Некада је његова тежина износила око 63, а данас око 78 килограма. То значи да је за више од сто година човек порастао за око 12 центиметара и добио је на маси тела око 14 килограма. С временом су и остали системи, као што су респираторни, кардиоваскуларни, мишићни..., доживели трансформацију и побољшање карактеристика. То значи да се границе моторичких и функционалних способности временом мењају.

НЕОБИЧАН СПОЈ

Књига „Њутн у теретани“ је заокружена целина захваљујући сарадњи катедри физичке културе и војномашинског инжењерства Војне академије. Опрема која се користи примарно у испитивањима машинских система примењена је за тестирање физичких и морфолошких особина људског тела.

Књига „Њутн у теретани“ методички је осмишљена тако да поступно уведе читаоца у проблематику и дозираним информацијама и концептима омогућава да се надограђује знање, почев од најелементарнијих чињеница до коначног разумевања описаних појава и феномена. Конципирана је у три дела, од којих први елаборира егзактну науку, односно сегмент физике који је неопходно разумети да би се схватило како се ти термини и релације примењују на мишићну активност. Други део је приказ елемената (убрзање, брзина, сила...) с тестирања помоћу савремених мерних система, уз чију помоћ можемо да дијагностикујемо статичке активности или покрет. Трећи део презентује изводе из ауторских радова, који указују на области које се истражују и изучавају и у пракси и у теорији.

– Књига је замишљена као помоћна литература, намењена првенствено актерима у области физичког васпитања, спорта и рекреације, ради сагледавања физикалних феномена, који се дешавају при вежбању – каже други аутор књиге пуковник др Славко Муждека с Катедре војномашинског инжењерства. Он наглашава да, осим тога, приступ истраживању физичке спремности помоћу савремених мерних инструмената спортиста или рекреативца даје објективну оцену њиховог стања.

Данашњу науку карактерише интердисциплинарност, тако да се не може изоловати једна област нити јој се дати приоритет над осталима. Када је реч о човеку и спортским активностима, све се мора узети у обзир. Улога физике подједнако је важна као и улога хемије и биохемије, односно физиологије, психологије, мотивације и осталих дисциплина, које су одговорне за рад и функционисање људског организма. ■

Мирјана КРСТОВИЋ

ГЕНЕРАЛШТАБ ВОЈСКЕ СРБИЈЕ
УПРАВА ЗА ЉУДСКЕ РЕСУРСЕ (Ј-1)
расписује

ЈАВНИ КОНКУРС

за пријем лица у својству цивилних лица на служби у Војсци Србије у радни однос на неодређено време

ради попуне радних места

I Назив установе Војске Србије у којој се врши попуна радних места

Управа за обавештајно-извиђачке послове (Ј-2) Генералштаба Војске Србије (Команда 224. цЕД)

Радна места која се попуњавају:

1. електроинсталатер, КВ, 1 извршилац;
2. механичар за возила точкаше, ВКВ, 1 извршилац.

Општи услови:

- да су кандидати држављани Републике Србије,
- да су здравствено способни за рад у Министарству одбране и Војсци Србије,
- да имају одговарајућу стручну спрему за радно место за које конкуришу,
- да им раније није престајао радни однос у државном органу због теже повреде дужности из радног односа,
- да се против њих не води кривични поступак због кривичног дела за које се гони по службеној дужности и да нису осуђивани на казну затвора од најмање 6 месеци,
- да су безбедносно проверени и да нема безбедносних сметњи за пријем на радна места на која конкуришу.

Посебни услови:

За радно место под редним бројем 1:

- завршена средња техничка школа 3. степен, занимање електроинсталатер

За радно место под редним бројем 2:

- завршена школа машинске струке, занимање аутомеханичар и ВКВ – специјализација (5. степен).

II Заједничко за сва радна места:

II Изборни поступак: У изборном поступку биће примењени критеријуми прописани Одлуком о утврђивању мера за спровођење стратегије каријерног вођења и саветовања у Републици Србији у Министарству одбране и Војсци Србије („Службени војни лист”, број 10/12, 6/14, 23/15 и 30/17), а који обухватају просек оцена са нивоа школовања које је прописано за пријем на радно место (40% од укупног броја бодова), психолошку процену кандидата (40% од укупног броја бодова) и разговор са кандидатом (20% од укупног броја бодова).

Кандидати чије су пријаве благовремене, допуштене, разумљиве, потпуне, уз које су приложени сви докази и који испуњавају све услове за запослење на формацијским местима за која конкуришу, биће упућени на психолошку процену капацитета у надлежне војноздравствене установе. Наведена процена врши се путем стандардизованих тестова. О датуму, времену и месту обављања процене психолошких капацитета

кандидати ће бити обавештени писаним путем на адресе наведене у пријави.

Кандидати који не задовоље на психолошкој процени губе право на даље учешће у изборном поступку.

Са кандидатима који задовоље процену психолошких капацитета биће обављен разговор. О датуму, времену и месту обављања разговора кандидати ће бити обавештени писаним путем на адресе наведене у пријави.

Такође, за кандидате који испуњавају услове конкурса, уз њихову писану сагласност, биће извршена безбедносна провера у складу са Правилником о безбедносним проверама лица које обавља Војнобезбедносна агенција.

Кандидати који се не одазову позиву у било којој фази изборног поступка губе право на даље учешће у изборном поступку.

Кандидати који уђу у најужи избор, пре пријема у радни однос, доставиће лекарско уверење о општој здравственој способности.

Место рада: Батајница.

III Рок за подношење пријаве на јавни конкурс: 30 (тридесет) дана и почиње да тече наредног дана од дана када је јавни конкурс оглашен у „Службеном гласнику РС”.

IV Лице задужено за давање обавештења о јавном конкурсy:

Владан Буквић, телефон 011/3074-513.

V Адреса на коју се подноси пријава за јавни конкурс:

Поштом, са знаком „за јавни конкурс” на адресу: **Војна пошта 4522 Батајница, Насеље 13. мај, 11186 Земун.** Лична достава пријава може се извршити у деловодству наведене војне поште.

VI Докази који се прилажу уз пријаву на јавни конкурс:

Уз пријаву у којој се наводе основни лични подаци, адреса становања, контакт телефон, мејл адреса, редни број радног места на које се конкурише, кандидати поред кратке биографије прилажу и:

- диплому о завршеној захтеваној школи – стручној спреми;
- оригинал или оверену фотокопију сведочанства за сваки завршен разред средње школе;
- уверење о држављанству (не старије од шест месеци);
- извод из матичне књиге рођених (ако није нови образац – не старије од шест месеци);
- уверење надлежног суда да се против кандидата не води кривични поступак због кривичног дела за које се гони по службеној дужности (не старије од шест месеци);
- уверење надлежног органа МУП-а да кандидат није кривично осуђиван казном затвора у трајању од најмање шест (6) месеци;
- уверење државног органа у којем је кандидат био на служби да му радни однос у државном органу није престао због повреде дужности из радног односа.

Сви докази се прилажу у оригиналу или у фотокопији која је оверена у општини, суду или код јавног бележника.

Напомена:

Неблаговремене, недопуштене, неразумљиве или непотпуне пријаве и пријаве уз које нису приложени сви потребни докази у оригиналу или фотокопији овереној у општини, су-

ду или код јавног бележника биће одбачене закључком.

Сагласно одредби члана 125. Закона о Војсци Србије, између кандидата који испуњавају услове конкурса првенство под једнаким условима има супружник, односно члан породице погинулог професионалног припадника Војске Србије, погинулог или умрлог од последица повреда задобијених на вршењу службе у Војсци Србије и супружник професионалног припадника Војске Србије премештеног из једног у друго место службовања.

Пробни рад обавезан је за све кандидате који први пут заснивају радни однос у државном органу. Пробни рад за радни однос заснован на неодређено време траје 6 месеци. Запосленом који не задовољи на пробном раду отказује се радни однос без права на новчану накнаду без отказа.

Јавни конкурс спроводи конкурсна комисија коју именује министар одбране.

Одредбом члана 9. и члана 103. Закона о општем управном поступку („Службени гласник РС”, бр. 18/2016) прописано је, између осталог, да у поступку који се покреће по захтеву странке орган може да врши увид, прибавља и обрађује

личне податке о чињеницама о којима се води службена евиденција када је то неопходно за одлучивање, осим ако странка изричито изјави да ће податке прибавити сама.

Потребно је да кандидат попуни изјаву којом се одређује за једну од две могућности: да орган прибави податке о којима се води службена евиденција или да ће то сам учинити. Наведену изјаву могуће је преузети на сајту Министарства одбране – конкурси. Потписану изјаву неопходно је доставити уз наведене доказе како би орган могао даље да поступа.

Документа о чињеницама о којима се води службена евиденција су: уверење о држављанству; извод из матичне књиге рођених; уверење из суда и МУП-а да се против лица не води кривични поступак, односно да лице није осуђивано на казну затвора у трајању од најмање 6 месеци; уверење државног органа у којем је кандидат био на служби да му радни однос у државном органу није престао због повреде дужности из радног односа. ■

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
МИНИСТАРСТВО ОДБРАНЕ
СЕКТОР ЗА ЉУДСКЕ РЕСУРСЕ

УПРАВА ЗА ТРАДИЦИЈУ, СТАНДАРД
И ВЕТЕРАНЕ

ОБАВЕШТЕЊЕ

о донетој Одлуци о расподели расположивих неуређених станова у закуп на неодређено време

На основу члана 24, а у вези са чланом 17. став 4. Закона о Влади РС („Службени гласник РС”, број 55/05, 71/05-исправка, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12-УС, 72/12, 7/14-УС и 44/14) и члана 20а. став 6, а у вези члана 14. став 3. Правилника о решавању стамбених потреба запослених у Министарству одбране и Војсци Србије („Службени војни лист”, бр. 14/2014, 31/2015 и 9/2017), министар одбране донео је Одлуку о расподели расположивих неуређених станова у закуп на неодређено време (у даљем тексту: Одлука).

Расподела станова из Одлуке извршиће се у поступку јавног оглашавања, а према тексту Јавног огласа који је у прилогу Одлуке.

Одлука је достављена организационим јединицама МО и ВС и ветеранским и традиционалним удружењима и објављена на сајту Управе за традицију, стандард и ветеране Сектора за људске ресурсе. Јавни оглас, без Прегледа неуређених станова са распоредом термина показивања заинтересованим лицима (Прилог број 1), биће објављен на сајту Министарства одбране, у магазину „Одбрана” и у дневном листу „Новости”, најкасније до 15. 3. 2018. године.

Одлука ће се реализовати са пресеком стања на дан 16. април 2018. године. Појединачну доделу неуређених станова извршиће Стамбена комисија, у складу са одредбама Правилника о решавању стамбених потреба запослених у Министарству одбране и Војсци Србије („Службени војни лист”, бр. 14/2014, 31/2015 и 9/2017). ■

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
МИНИСТАРСТВО ОДБРАНЕ

11000 Београд, Бирчанинова бр. 5
о б ј а в љ у ј е

ЈАВНИ ОГЛАС

за расподелу расположивих неуређених станова у закуп на неодређено време за решавање стамбених потреба запослених у Министарству одбране и Војсци Србије

На основу члана 24, а у вези са чланом 17. став 4. Закона о Влади РС („Службени гласник РС”, број 55/05, 71/05-исправка, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12-УС, 72/12, 7/14-УС и 44/14) и члана 20а. став 6. Правилника о решавању стамбених потреба запослених у Министарству одбране и Војсци Србије („Службени војни лист” број 14/14, 31/15 и 9/17-у даљем тексту: Правилник) објављује се оглас за расподелу расположивих неуређених станова у закуп на неодређено време за решавање стамбених потреба запослених у Министарству одбране и Војсци Србије.

Предмет расподеле су 103 расположива неуређена стана, по местима и структури према следећем:

Неуређен стан је стан у којем нису изведени радови инвестиционог и текућег одржавања према пропису којим се уређује начин коришћења, управљања и одржавања стамбених зграда. Неуређени стан предаје се закупцу у виђеном стању, без могућности на рефундацију трошкова уложених у инвестиционо и текуће уређење стана и без могућности на умањење износа закупнине по истом основу. Лице коме се стан додели не може стећи право својине по основу уложених средстава у инвестиционо одржавање неуређеног стана.

2. Лице које се пријављује на Јавни оглас треба да испуњава следеће критеријуме:

- основни критеријуми:

- 1) да има поднет захтев за доделу стана у закуп на неодређено време на прописаном обрасцу са пратећом документацијом,
- 2) да има право на решавање стамбеног питања доделом стана у закуп на неодређено време по одредбама Правилника и
- 3) да је лице без стана или да је лице које користи неодговарајући стан у закуп на неодређено време из стамбеног фонда Министарства одбране и Војске Србије.

- посебни критеријуми:

- 1) да је лице својом изјавом дало сагласност да стамбено питање коначно решава доделом неуређеног стана у закуп на неодређено време,
- 2) да је лице својом изјавом дало сагласност да му се додељени неуређен стан преда у виђеном стању и
- 3) да је лице својом изјавом дало сагласност да нема право на рефундацију трошкова уложених у инвестиционо и текуће одржавање стана, умањење износа закупнине по истом основу, као и да не могу стећи право својине по основу уложених средстава у инвестиционо одржавање неуређеног стана.

Уколико лице које нема поднет захтев за доделу стана у закуп на неодређено време, а стамбено питање жели да решава на овај начин, треба да до дана пресека стања достави следећу документацију:

- 1) попуњен образац захтева за доделу стана у закуп на неодређено време;
- 2) изјаву на обрасцу о прихватању коначног решавања стамбеног питања доделом неуређеног стана;
- 3) доказе, у оригиналу или копији овереној код јавног бележника или суда на територији општине где није именован јавни бележник, по следећем:
 - да ли је остварио право на поврат стана у бившим републикама СФРЈ,
 - признавање болести по налазу Више војнолекарске комисије у складу са Решењем о листи тешких и трајних болести („Службени војни лист”, број 36/2015),
 - решење о утврђеном степену инвалидности или телесног оштећења надлежног органа ПИО,
 - уверење МУП-а о пребивалишту за носиоца права и чланове његовог заједничког породичног домаћинства и
 - уверење Управе прихода о пореском задужењу за стан – кућу за носиоца права и чланове његовог заједничког породичног домаћинства (не из катастра).

3. Организациона јединица Министарства одбране надлежна за инфраструктуру спровешће са заинтересованим лицима која се одреде за овај начин коначног решавања стамбеног питања поступак разгледања понуђених неуређених станова у периоду од 26. 3. до 5. 4. 2018. године, а према Прегледу неуређених станова са распоредом термина показивања заинтересованим лицима (Прилог број 1).

Разгледање станова обавља носилац права на решавање стамбеног питања или чланови његовог породичног домаћинства, уколико је он спречен, с тим да је обавезно њихово легитимисање увидом у војну легитимацију или личну карту, о чему ће лице из Војнограђевинског центра „Београд” водити евиденцију. Пожељно је да лица приликом доласка на разгледање стана, а која поседују решење/закључак стамбеног органа, исто дају на увид службеном лицу.

4. Лице може да се определи за доделу неуређеног стана припадајуће структуре по Правилнику, као и за мањи неуређени стан, с тим да запослени у Министарству одбране и Војсци Србије решавају стамбено питање у гарнизону, односно месту службовања, а пензионисана лица и чланови породичног домаћинства погинулог или умрлог лица у било којем гарнизону односно месту на територији Републике Србије.

5. Запослено лице треба да достави писану изјаву коју је оверено надлежни старешина јединице – установе у којој је на служби (Прилог број 2), а пензионисано лице и чланови породичног домаћинства погинулог или умрлог лица изјаву оверену код јавног бележника или суда на територији општине где није именован јавни бележник (Прилог број 3).

Лице је у обавези да се у изјави определи за припадајућу структуру неуређеног стана или за искључиво једну структуру мањег стана од припадајућег, заокруживањем једне од понуђених опција: а) или б), са навођењем адреса станова рангираних у складу са израженом жељом. Станови ће се делити лицима искључиво према броју утврђених бодова и месту на јединственој ранг-листи, а према редоследу изражених жеља за конкретну структуру стана. Лице може изразити жељу максимално за све станове у оквиру једне структуре и написати их на полеђини изјаве. Стан који се не налази на листи жеља заинтересованог лица биће додељен следећем лицу на ранг-листи, које је изразило жељу за конкретан стан.

Лице је у обавези да заокружи и једну од опција: в) или г), које се односе на утврђено право на доделу стана у закуп на неодређено време, под условом да има поднет и прихваћен захтев.

Уколико има промена које утичу на обим и право на стан потребно је да се о насталим променама доставе валидни докази: да ли је остварио право на поврат стана у бившим републикама СФРЈ, признавање болести по налазу Више војнолекарске комисије у складу са Решењем о листи тешких и трајних болести („Службени војни лист” број 36/2015), решење о утврђеном степену инвалидности или телесног оштећења надлежног органа ПИО, уверење МУП-а о пребивалишту за носиоца права и чланове његовог заједничког породичног домаћинства, уверење Управе прихода о пореском задужењу за стан – кућу за носиоца права и чланове његовог заједничког породичног домаћинства (не из катастра), најкасније до дана пресека стања.

Лице које нема утврђено право на доделу стана закључком/решењем, а има поднет захтев за доделу стана у закуп на неодређено време није у обавези да заокружи опције в) или г), али је потребно да достави потребне доказе уколико је у међувремену дошло до промена које утичу на решавање стамбеног питања.

Лице које први пут подноси захтев за доделу стана по Правилнику такође не заокружује опцију в) и г).

6. Уколико лице до дана пресека стања не достави захтев за доделу стана у закуп на неодређено време по Правилнику, са свим потребним доказима, односно достави непотпуну, неоверену или неблаговремену изјаву за доделу неуређеног стана у закуп на неодређено време она се неће се разматрати приликом расподеле предметних станова.

7. Писане изјаве потребно је доставити Управи за традицију, стандард и ветеране Сектора за људске ресурсе (Немањина 15, 11000 Београд), најкасније до 16. априла 2018. године, који је одређен као дан пресека стања.

8. По достављању изјава, а на основу решења о утврђеном праву и укупног броја бодова по захтеву за доделу стана у за-

куп по Правилнику, стамбени орган извршиће рангирање на јединственој ранг-листи реда првенства за доделу неуређеног стана, без доношења нових решења о утврђеном праву на доделу неуређеног стана у закуп на неодређено време. Стамбена комисија спровешће поступак доделе у складу са Одлуком и Пословником о раду стамбене комисије.

Стамбена комисија донеће коначно решење о додели неуређеног стана у закуп на неодређено време, након чега ће захтев лица за доделу стана у закуп на неодређено време по Правилнику бити скинут са евиденције.

Стамбени интересенти који се одреде за овај начин решавања стамбеног питања имају право на подношење жалбе Стамбеној комисији на Преглед извода из донетих решења о додели неуређених станова у закуп на неодређено време, у року од 15 дана од дана започињања рока за жалбу који ће одредити Стамбена комисија након одржане седнице.

9. Уколико лице коме је додељен неуређен стан, након закључења уговора о закупу неуређеног стана на неодређено

време, жели да га откупи, односно стекне у својину, захтев би се решавао под једнаким условима као и стан у закуп на неодређено време, без умањења откупне цене по основу уложених средстава за уређење стана.

10. Све информације у вези са разгледањем расположивих неуређених станова у закуп на неодређено време могу се добити на телефоне: 011/6147-347 (локал 207 и 211) и 018/555-916 у Војнограђевинском центру Управе за инфраструктуру Сектора за материјалне ресурсе, радним данима од 9.00 до 14.00 часова.

11. Ближе информације у вези са могућношћу решавања стамбеног питања путем доделе неуређеног стана у закуп на неодређено време могу се добити телефон: 011/3201-222 у Управи за традицију, стандард и ветеране, радним данима у времену од 9.00 до 14.00 часова, у периоду од 26. 3. до 13. 4. 2018. године.

12. У разматрање ће се узети само изјаве достављене у периоду од 15. 3. 2018. до 16. 4. 2018. године. ■

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
МИНИСТАРСТВО ОДБРАНЕ
СЕКТОР ЗА ЉУДСКЕ РЕСУРСЕ

Управа за традицију, стандард и ветеране

ОБАВЕШТЕЊЕ

о могућности доделе станова
– пресек 16. 4. 2018. године –

Сагласно одредби члана 29. Правилника о решавању стамбених потреба запослених у Министарству одбране и Војсци Србије („Службени војни лист”, број 14/2014, 31/2015 и 9/2017, у даљем тексту Правилник), Управа за инфраструктуру Сектора за материјалне ресурсе, до 8. 3. 2018. године, доставила је Управи за традицију, стандард и ветеране пријаве и преглед за расподелу 58 станова у закуп на неодређено време у гарнизонима, односно местима, наведеним у Прегледу пријављених станова за расподелу (Прилог).

У наведеном прегледу станова за расподелу пријављено је за поделу и 20 станова у закуп које није могуће поделити у складу са одредбама Правилника, јер у моменту објављивања ове информације није било стамбених интересената у местима из наведеног прегледа.

Право на доделу станова имају лица која остварују право на доделу стана у закуп, сагласно одредбама члана 2. Правилника.

У смислу члана 18. Правилника, лицу из члана 2. може се дати у закуп и стан мањи од стана који му припада по одредбама члана 17. овог правилника, ако се са тим писмено сагласи.

У смислу члана 19. Правилника, лицу из члана 2. став 2. и 3. даје се стан у закуп у било којем месту на територији Републике Србије ако се са тим писмено сагласи.

Сходно наведеном, лица која желе прихватити доделу структурно мањег стана морају дати писану изјаву, оверену у јединици – установи у којој су на служби, а пензионисана лица код јавног бележника или суда на територији општине где није именован јавни бележник, да се одричу доделе структурно припадајућег стана и прихватају доделу понуђеног одно-

сно структурно мањег стана, као коначно решење свог стамбеног питања. У датој изјави лица треба да се децидно изјасне само за једну структуру од понуђених станова. Уколико се изјасне за више станова различите структуре, у обзир ће се узети само структура стана која је прва наведена.

Заинтересована лица треба да доставе оверене изјаве Управи за традицију, стандард и ветеране Сектора за људске ресурсе МО, Немањина 15 Београд, да се одричу доделе структурно припадајућег стана и прихватају доделу понуђеног, односно структурно мањег стана, као коначног решења свог стамбеног питања, најкасније до 16. 4. 2018. године, који је одређен као дан пресека стања за доношење Одлуке о расподели станова.

Након што заинтересована лица доставе изјаве, донеће се нова решења на основу којих ће се према укупном збиру бодова рангирати кандидати, а станови ће бити додељени лицима који за одређени гарнизон или место у коме конкуришу за стан буду ранжирани на одговарајућем месту коначне ранг-листе у складу са Одлуком.

Напомињемо да су стамбени интересенти у обавези да доставе (уколико претходно нису доставили) доказе надлежног органа који се односе на њихов стамбени статус (право на поврат станова у отцепљеним републикама, признавање болести по налазу Више војнолекарске комисије и пребивалиште за носиоца права и чланове његовог породичног домаћинства на истој адреси, пореско задужење за стан – кућу за носиоца права и чланове његовог породичног домаћинства), јер ће се у супротном њихови захтеви за решавање стамбеног питања сматрати непотпуним и неће бити разматрани.

Предлогом Одлуке о расподели станова биће обухваћени сви расположиви станови које до дана доношења Одлуке о расподели станова пријави надлежна организациона јединица Министарства надлежна за инфраструктуру. Сходно Директиви о начину поступања по захтевима за доделу стана у закуп, вођења евиденције, сачињавања листа реда првенства, као и другим пословима у вези са решавањем потреба у Министарству одбране („Службени војни лист”, број 22/2014), Предлог и Нацрт Одлуке, Управа за традицију, стандард и ветеране доставиће на потпис најкасније до 22. 5. 2018. године. ■

Р.бр.	МЕСТО / Гарнизон	СТРУКТУРА								СВЕГА
		0,5	1,0	1,5	2,0	2,5	3,0	3,5	4,0	
СТАНОВИ										
1.	БЕОГРАД / Београд	2	2		4	1		1		10
2.	ВАЉЕВО / Ваљево			1						1
3.	ЗРЕЊАНИН / Зрењанин		1							1
4.	КРУШЕВАЦ / Крушевац				2	1				3
5.	ЛЕСКОВАЦ / Лесковац						1			1
6.	НИШ / Ниш				7					7
7.	НОВИ ПАЗАР / Рашка						1			1
8.	НОВИ САД / Нови Сад				2		10			12
9.	ПАНЧЕВО / Београд					1				1
10.	СМЕДЕРЕВСКА ПАЛАНКА / Крагујевац				1					1
СВЕГА ЗАКУП - ИМА КАНДИДАТА НА РЛ		2	3	1	16	3	12	1		38
1.	АЛЕКСИНАЦ / Ниш		1							1
2.	АПАТИН / Сомбор				1					1
3.	БАЧКА ТОПОЛА / Бачка Топола	1								1
4.	БОГОВАЋА / Ваљево				1					1
5.	ВЕЛИКА ПЛАНА / Крагујевац							2		2
6.	ВРШАЦ / Зрењанин							2		2
7.	ГОРЊИ МИЛАНОВАЦ / Ваљево	1								1
8.	ЗАЈЕЧАР / Зајечар	1								1
9.	КОВИН / Зрењанин			1						1
10.	КРУШЕВАЦ / Крушевац			1						1
11.	ЛОЗНИЦА / Шабач		1							1
12.	НОВИ ПАЗАР / Рашка	1								1
13.	ПАРАЋИН / Зајечар	3								3
14.	СЕНТА / Бачка Топола				2					2
15.	СОМБОР / Сомбор		1							1
СВЕГА ЗАКУП - НЕМА КАНДИДАТА НА РЛ		7	3	2	4			4		20
СВЕГА СТАНОВА У ЗАКУП		9	6	3	20	3	12	5		58

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
МИНИСТАРСТВО ОДБРАНЕ
СЕКТОР ЗА ЉУДСКЕ РЕСУРСЕ
 Управа за традицију, стандард и ветеране
ИНФОРМАЦИЈА
о пословној сарадњи са „СИМПО“
а.д. Врање из Врања

У складу са овлашћењем министра одбране, начелник Управе за традицију, стандард и ветеране пуковник Слађан Ристић у име Министарства одбране 27. фебруара 2018. године потписао је Уговор о пословној сарадњи са „СИМПО“ а.д. Врање из Врања.

Овим уговором „СИМПО“ а.д. Врање обавезао се да ће за запослене у Министарству одбране и Војсци Србије, као крајње кориснике услуге по овом уговору, омогућити одложено плаћање робе и производа путем административне забране, и то на 12 до 24 месечне рате, без учешћа и без камате, уз одобравање 10% попушта на малопродајне цене, важеће у моменту куповине.

Прва рата по административној забрани доспева у наредном месецу у односу на месец у коме је иста оверена од стране надлежне организационе јединице Министарства одбране и Војске Србије. Изузетно, прва рата по административној забрани доспева у месецу у коме је иста оверена од стране

надлежне организационе јединице Министарства одбране и Војске Србије, под условом да тако оверена административна забрана буде примљена у Рачуноводственом центру Сектора за буџет и финансије Министарства одбране најкасније до 10-ог у месецу у коме је и оверена.

Уплату рате по административној забрани Рачуноводствени центар Сектора за буџет и финансије Министарства одбране врши на жиро рачун даваоца услуга број: 160-309580-14 код Intesa банке на дан исплате другог дела плате за запослене у Министарству одбране и Војсци Србије (коначни обрачун).

Крајњи корисници услуге дужни су да на дан плаћања доставе оверено Решење о административној забрани на примања, у два примерка, издато од стране надлежне организационе јединице Министарства одбране и Војске Србије, а које покрива целокупни износ.

Уколико запосленом, као крајњем кориснику услуге, престане радни однос у Министарству одбране и Војсци Србије организациона јединица Министарства одбране и Војске Србије, у чијем саставу се наведено лице налазило, дужна је да о томе писаним путем обавести даваоца услуга у ком случају давалац услуга непосредно са крајњим корисником услуге уређује обавезу измирења преосталог дуговања.

Информација о свим СИМПО салонима може се наћи на сајту ове фирме: www.simpo.rs. Образац административне забране биће доступан на сајту Министарства одбране у пољу СТАНДАРД – Мере за побољшање стандарда запослених у МО и ВС. ■

МЕДИЈА ЦЕНТАР
ОДБРАНА

НОВО

4 књиге у кутији
група аутора –
КОМПЛЕТ

Едиција ВОЈВОДЕ

Велике годишњице су и велика подсећања, хоризонтални пресеци наше сопствене историје. Годишњица Великог рата вратила нам је у живу интересовања многе историјске личности тог периода. Биографије славних српских војвода испишују најсветлије странице наше војне и свеколике историје.

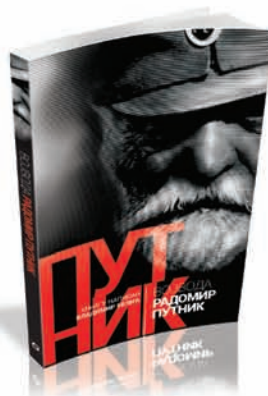
ВОЈВОДА ПЕТАР БОЈОВИЋ

Томислав Гаврић.
Драган Симовић
Броширано,
ф. 13×20, 140 стр.
шифра: 111347
цена: 396,00

са попустом: 297,00

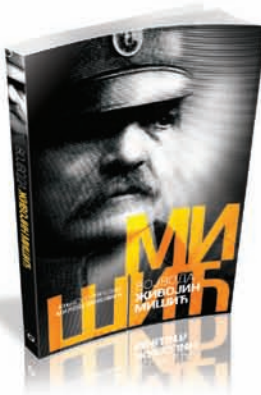
ВОЈВОДА РАДОМИР ПУТНИК

Владимир Белић
Броширано,
ф. 13×20, 142 стр.
шифра: 111348
цена: 396,00

са попустом: 297,00

ВОЈВОДА ЖИВОЈИН МИШИЋ

Милош Јанковић
Броширано,
ф. 13×20, 152 стр.
шифра: 111349
цена: 396,00

са попустом: 297,00

ВОЈВОДА СТЕПА СТЕПАНОВИЋ

Е. Белић
Броширано,
ф. 13×20, 186 стр.
шифра: 111350
цена: 396,00

са попустом: 297,00

Специјални прилог

АРСЕНАЛ 108

МИТРАЉЕЗ FN MAG

ВРХУНСКО ОРУЖЈЕ ДОКАЗАНО У БОРБИ

ШКОЛСКИ АВИОН L-39NG

РЕМОТОРИЗАЦИЈА СТАРОГ РАТНИКА

ПУШКОМИТРАЉЕЗИ
„ЗБРОЈОВКА“ И VICKERS

СИНОНИМ ЗА КВАЛИТЕТ, МОБ И ЈЕДНОСТАВНОСТ

САДРЖАЈ

Митраљез калибра 7,62×51 mm
FN MAG

ВРХУНСКО ОРУЖЈЕ
ДОКАЗАНО У БОРБИ 2

Школски авион L-39NG

РЕМОТОРИЗАЦИЈА
СТАРОГ РАТНИКА 8

Пушкомитраљези „збројовка“
и BREN

СИНОНИМ ЗА КВАЛИТЕТ,
МОЋ И ЈЕДНОСТАВНОСТ 13

Уредник прилога
Мира ШВЕДИЋ

Ликовно-технички уредник
Енес МЕЋЕДОВИЋ

Белгијска компанија „Fabrique Nationale“ (скр. FN) из градића Херстал близу Лијежа била је од оснивања (1889. године) фабрика за производњу оружја. Током Другог светског рата била је под контролом и руководством нациста. Они су запленили комплетну производну документацију, а део погона пребацили у Немачку. Такође, фабрика је претрпела и велика оштећења приликом напада ракетама V1 и V2 на провинцију

Лијеж 1944. године. Због тога је један од проритетних циљева белгијске владе по ослобођењу био обнова државне фабрике из Херстала. Крајем четрдесетих година почиње да ради погон за производњу оружја, а белгијски конструктори, на основу ранијих пројеката, искустава и решења која су се појавила током рата, развијају прве послератне моделе наоружања. Тако инжењер Дидон Сев 1947. године завршава раније започети пројекат карабина FN-49 (SAFN) и конструише

МИТРАЉЕЗ КАЛИБРА 7,62×51 MM FN MAG

ВРХУНСКО ОРУЖЈЕ ДОКАЗАНО У БОРБИ

Један је од најраспрострањенијих митраљеза у свету. Према проценама, произведен је (и даље се производи) у више од 200.000 примерака. Конструисан је тако да може да се монтира на било коју платформу. Поуздано је оружје у свим климомеханичким условима, лако се расклапа, склапа, чисти и одржава. Иако се појавио пре 60 година и даље је врхунско оружје доказано у борби, које ће уз одређене модификације још дуго година бити у арсеналу многих војски у свету.

легендарну пушку FN FAL. Његов колега Ernest Vervier, инспирисан немачком концепцијом универзалног митраљеза MG42, 1958. године представља митраљез FN MAG (MAG-58) у тада новоприхваћеном калибру 7,62×51 mm NATO.

Оружје опште намене

MAG је скраћеница од француског *Mitrailleuse d'Appui Général*, што значи митраљез опште намене. Конструкциј-

ски је заснован на Браунинговом пушко-митраљезу из Првог светског рата M1918 BAR (Browning Automatic Rifle), односно његовој белгијској верзији која се производила под ознаком FN Mle 1930. То не треба да чуди јер је Џон Браунинг дуго година сарађивао с фабриком FN и био учитељ многим белгијским конструкторима. Са M1918 BAR преузет је поуздани систем гасне позајмице и решење променљиве цеви (као FN Mle 1930). Главна разлика је у томе што је

инверзијом затварача оружје прилагођено за пуњење редеником одозго. Од чувеног немачког митраљеза MG42 преузет је једноставан и веома поуздан систем храњења муницијом и механизам за окидање. Функционише на принципу позајмице барутних гасова, преко клипа који се креће у гасном цилиндру испод цеви (тзв. дуго кретање клипа). Опаљење се врши из отвореног затварача.

Митраљез FN MAG намењен је за уништавање живе силе, неутралисање

ватрених средстава, уништавање и оне-способљавање моторних и слабије оклопљених возила, те за гађање циљева у ваздушном простору. Може да дејствује са ножица као пушкомитраљез или са трonoжног постоља као митраљез. Употреба бојеви метак 7,62 mm NATO са обичним, тешким, обележавајућим и панцирно-запаљивим зрном. Пуни се редеником из муницијске кутије или платнене торбице. Ефикасно дејство на живу силу постиже се на даљинама од 800 (са ножица) до 1.800 метара (са постоља). Теоријска брзина гађања износи од 650 до 1.000 метака у минути. Почет-

КОНЦЕПТ УНИВЕРЗАЛНОГ МИТРАЉЕЗА

Митраљез опште намене или универзални митраљез (енг. General-purpose machine gun – GPMG) назив је за аутоматско оружје које се може користити као пушкoмитраљез (дејство са ножица), и носи га један војник, или митраљез (постављен на постоље), који опслужује послуга. Треба да буде погодан и за монтажу на различите платформе (возило, чамац, врата хеликоптера и сл.) и да има замењиву цев. Најчешће су у пушчаним калибрима 7,62×51 mm NATO и 7.62×54 mm R (раније и 7.92×57 mm Mauser). Иако су тад тежи за ношење од класичних пушкoмитраљеза и немају велику ватрену моћ као средњи или тешки митраљези, показали су се као добар компромис у борбеним условима. Концепт универзалног митраљеза (нем. Einheit-smaschinengewehr) поставили су Немци у Другом светском рату увођењем MG34 и MG42. Након рата многе државе копирају такво оружје или конструишу сопствене моделе (амерички M60, белгијски FN MAG, совјетски ПК, српски М84 и др.).

на брзина зрна је 840 m/s, а крајњи уби-тачни домет зрна је 3.725 метара. Маса митраљеза је 11,8 kg, а постоља око 15 килограма. Када се користи као митраљез, опслужују га нишанџија, помоћник и доносилац муниције.

Пуни се са леве стране, металним редеником од 50 метака из муницијске кутије или платнене торбице. Више реденика може се спајати у један. Користи амерички тип реденика M13 (NATO стандард) са чланцима који су међусобно повезани помоћу самих метака (енг. disintegrating belt) и који се приликом паљбе

одвајају и избацују с десне стране сандука. Уз адаптацију механизма за храњење и уводника, могу се користити класични реденици са чланцима који су међусобно спојени опругама (немачки тип DM1). У зависности од произвођача или земље корисника, постоје муницијске кутије (металне или пластичне) капацитета од 50, 100 или 200 метака, а оне се учвршћују на носач с леве стране сандука.

Белгијски FN развио је четири основне варијанте митраљеза: MAG 60-20 стандардни пешадијски модел с фиксним кундаком и треножним постолем (производио се у неколико подваријанти); MAG 60-30 авионски митраљез с електричним окидањем и увођењем реденика с десне стране; MAG 60-40 спрегнути (коаксијални) митраљез за тенкове и оклопна возила и MAG 10-10 компактна варијанта с краћом цеви и скраћеним кундаком, ради смањења габарита и тежине (тзв. Jungle variant).

Делови

Главне делове митраљез FN MAG чине: цев, сандук, поклопац сандука, уводник, рукохват са механизмом за окидање, гасна комора са регулатором гасова, гасни цилиндар, носач затварача са клипом и затварач, повратна опруга, кундак, ножице и постоље.

Тешка цев дужине 630 mm и масе 3,05 kg има хромирано водиште зрна и лежиште метка. Њена унутрашњост ижљебљена је са четири жљеба и четири поља са увијањем удесно (1:305 mm). За сандук се учвршћује поузданом бравом и једноставно се и брзо одваја. На предњем делу цеви навијен је скривач пламена са пет уздужних прореза за истицање барутних гасова. Иза скривача пламена је постоље предњег нишана. Гасна комора с регулатором гасова смештена је на прстенастом ојачању на првој трећини цеви. Ручица која служи за преношење оруђа и брже одвајање цеви од сандука учвршћена је на задњем делу помоћу прстена. Уз комплет оружја следује још једна резервна цев.

Сандук тог оружја сличан је решењима Браунингових митраљеза. Није израђен из једног комада глодањем, већ спајањем пресованих лимова помоћу за-

кивака. Код модела прве серије, након испалењих 70.000 метака долазило је до попуштања металних закивака, па је произвођач упутством прописао обавезно ремонтовање сандука како не би дошло до оштећења оружја (одвајање и кидање страница сандука, излетање покретних делова и слично). То је отклоњено применом квалитетнијих матери-

јала и технологија спајања код новијих модела митраљеза. У сандук су смештени повратни механизам и носач затварача с клипом и затварач који се крећу клизним вођицама унутар сандука. На предњем делу сандука је испуст у који улазе цев и гасни цилиндар. Отвор за избацавање чаура на доњој је страни сандука и затвара се вратанцима. С де-

ТАКТИЧКО-ТЕХНИЧКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

модел	FN MAG std	M240 B	Kulspruta 58B
произвођач	Белгија	САД	Шведска
калибар	7,62×51 mm		
принцип рада	позајмица барутних гасова – дуги ход клипа		
брзина паље мет./мин.	650–1.000	550–650	600–850
начин храњења	реденик 50 + метака		
дужина цеви (mm)	630	550	545
дужина ПМ (mm)	1.260	1.230	1.275
тежина ПМ (kg)	11,8	12,5	11,6
ефикасан домет (m)	800–1.800	800–1.800	800–1.800

сне стране је прорез за кретање ручице за запињање, а са леве полука утврђивача, који фиксира цев. Због оваквог решења браве-полуке која је са спољне стране сандука, замена цеви обавља се веома брзо. На пример, код руског ПК, односно домаћег М84, треба подигнути поклопац сандука с уводником како би се приступило брави која фиксира цев.

Рукохват с механизмом за окидање идентичан је (визуелно и конструкцијски) немачком MG42. Са сандуком је спојен попречном чивијом и одваја се приликом расклапања митраљеза. Браник обараче може да се заокрене за 180 степени ради лакшег приступа када се носе дебеле зимске или тактичке рукавице. Кочница је притискајућа и добро је позиционирана. Када је потиснута удесно, на засеченој површини њеног десног краја види се слово „S” (енг. Safe – укочено), а када потисне улево види се слово „F” (енг. Fire – аутоматска паљба).

Регулатор гасова има три отвора за отпуштање барутних гасова из гасне коморе. У положају „1” брзина паљбе је најнижа и износи 650–750 мет./мин, у положају „2” је 750–900 мет./мин, док је у положају „3” највећа (затворена сва три отвора) од 900 до 1.100 метака у минути. Како би се повећала вероватноћа погађања, смањило број застоја и хабање покретних делова оружја, препоручује се коришћење подеока „1” као основног.

Ножице (бипод) су преко носача фиксирани за гасни цилиндар. Не подешавају се по висини, могу се склопити и по потреби одвојити. Троножно постоље (трипод) тежине око 15 kg састоји се од колевке с носачем митраљеза, механизма за управљање митраљезом по правцу и висини и рама са ногама (једна предња и две задње). Неке војске користе другачија постоља, углавном адаптирана од старијих модела митраљеза.

Најпознатије верзије

Шведска војска први је страни корисник митраљеза FN MAG. Усвојила га је у наоружање 1958. године и добила право на лиценцну производњу у фабрици „FFV-Carl Gustaf”. Прва верзија митраљеза за ознаке Kulspruta 58 (шведски митраљез 58) била је у њиховом, тада стандардном калибру 6,5×55 mm (шведски

Хеликоптерска верзија M240H

маузер). Од почетка седамдесетих година производи се модел Kulspruta 58 В калибра 7,62×51 mm, који је заменио тежи Ksp m/42 (шведска верзија америчког M1919 Browning) у пешадијским јединицама. Kulspruta 58 В и данас је стандардни митраљез шведске војске, а последњих година модификован је на верзију Kulspruta 58 D. Митраљез и постоље обојени су сивомаслинастом бојом, оружје има за 100 mm краћу цев која са спољне стране има уздужне жљебове, ради хлађења и смањења тежине, уграђен телескопски кундак (попут пушкомитраљеза Minimi), шине MIL-STD 1913, рефлексни

динице британске војске били су оригинални белгијски MAG 60-20 и они носе ознаку L7A1. Од 1968. године у фабрици „Royal Small Arms Factory” (скр. RSAF) из Енфилда почела је лиценцна производња побољшане верзије ознаке L7A2.

Британски модел, који је и данас у наоружању војске, има пластични кундак, измене на уводнику за муницију, шину за монтажу оптичког нишана и другачије постоље. Опремљени су дневном нишанском справом C2, а за дејство

ЛИЦЕНЦНА ПРОИЗВОДЊА И КОПИЈЕ

Митраљез FN MAG налази се у наоружању више од 100 земаља света. Доказао на готово свим светским ратиштима, а неретко су га користиле обе зарађене стране (Заир, Родезија, арапско-израелски ратови, Вијетнам, Фокланди, Ирак, Авганистан, Сирија и др.).

Производи се по лиценци у Аргентини („Fabricaciones Militares”), Великој Британији („FN Herstal United Kingdom”), Индији („Indian Ordnance Factories”), Египту („Maadi”), Канади („Canadian Arsenals Limited”), САД („FN USA”, „U.S. Ordnance” и „Barrett Firearms Manufacturing”), Шведској („FFV-Carl Gustaf”) и др. Копиран је без лиценце у Кини (модел CQ 7,62×51) и Тајвану. Цена митраљеза са постољем и прибором, зависно од произвођача и верзије, креће се од 9.000 до 17.000 долара.

нишан Aimpoint CompCS (као основни), нову муницијску торбицу и лакше постоље. Тежина митраљеза остала је иста (око 12 kg), али је зато комплет читавог оруђа лакши за три килограма. Осим пешадијске верзије, Швеђани производе моделе Kulspruta 58C (за БВП Stridsfordon 90) и Kulspruta 58 Strv (за тенк).

Британци су 1959. године тестирали FN MAG 60-20 трагајући за оружјем које би заменило застарели митраљез Vickers и лаки пушкомитраљез Bren. У наоружање је уведен 1961. године под ознаком L7 GPMG (енг. General Purpose Machine Gun – митраљез опште наме-не). Први митраљези који су стигли у је-

ноћу пасивно-активним нишаном MAXI-KITE-1 домаће компаније „Qioptiq”.

Без обзира на велике габарите и тежину митраљез L7A2 има култни статус у британској војсци. Војници су га због скраћенице GPMG из милоште прозвали „Gimpy”. Користи се у пешадији, падобранским јединицама, Краљевским маринцима и специјалним снагама (монтирани на возила Land Rover). Свака пешадијска чета има по један митраљески вод за подршку, а до увођења аутоматске пушке 5,56 mm SA80 (L85A1) користио се и као одељенски пушкомитраљез. Данас је пешадијско одељење наоружано са два лака пушкомитраљеза

5,56 mm Minimi, по један у борбеним тимовима Charlie и Delta. Међутим, због снажнијег метка и веће ватрене моћи, у операцијама у Авганистану и Ираку одељенске нишанције су у патролама често носиле управо L7A2. За потребе британских оружаних снага митраљез L7 GPMG и пушкомитраљез 7,62 Para Commando (компактна верзија) данас се производе у FN-овом огранку „FN Herstal United Kingdom”, скраћено FNH UK (бивши „Manroy Engineering”).

Америчка војска је крајем педесетих година упоредно тестирала домаћи M60 и белгијски FN MAG 60-20, како би заменила пушкомитраљез M1918 BAR и митраљез M1919 Browning. Иако се MAG показао знатно бољим (руковање, прецизност, поузданост и одржавање), усвојен је M60 због фаворизовања домаће привреде. Занимљиво је да је 20 година касније FN MAG ипак ушао у наоружање америчких оружаних снага, најпре као тенковски, а затим као пешадијски митраљез. Американци 1977. године потписују уговор са „Fabrique Nationale” о испоруци 10.000 (нешто модификованих) тенковских митраљеза MAG 60-40, који су означени са M240. Уграђивани су у тенкове M1 Abrams, оклопна возила M60 (уместо дотадашњих M73 / M219), Bradley и маринска LAV-25. Откупљена је и лиценца, па је убрзо почела производња у америчком огранку „FN USA” из Јужне Каролине и компанији „U. S. Ordnance” из Неваде.

Морнаричка пешадија увела је прва, 1991. године, у наоружање пешадијску верзију митраљеза M240G са постољем M122, који је настао модификацијом спрегнуте варијанте M240E са БВП LAV-25. Половином деведесетих, након опсежног тестирања, пешадија Копнене војске усваја модел M240B (касније и маринци), који постаје њен стандардни митраљез, познат под војничким надимком „Bravo”.

У суштини је то модернизовани дериват маринског M240G, а од њега се разликује по томе што има алуминијумске Пикатини шине на поклопцу сандука, заштитне облоге, хидраулични амортизер у шупљем делу кундака и само један подеок на регулатору протока барутних гасова. Маса је 12,5 kg, дужине 1.245 mm са смањеном брзином паљбе

од 550 до 650 метака у минути. У комплекту оруђа је треножно постоље M122, али се последњих година јединицама испоручује ново, 3 kg лакше постоље – M192 Lightweight Ground Mount. Стандардни нишани су оптички M145 Machine Gun Optic 3,4×28 (варијанта C79 канадског произвођача „ELCAN”), Trijicon 6×48 ACOG (TA648MGO-M240) или рефлексни COMP M3 и M4. Додатну конфигурацију чине ноћни нишани AN/PVS-4 (пасивни) и AN/PAS-13 (термовизијски) или ласерски обележивач циља – ИЦ илуминатор AN/PEQ-2A (TRIAL).

У Маринском корпусу и Копненој војсци свака пешадијска чета има вод за подршку са једним митраљеским одељењем, које у свом саставу има шест митраљеза подељених на три подгрупе. Осим америчких оружаних снага, M240B користи шпанска, грузијска и филипинска војска.

Најновија пешадијска варијанта (пушко)митраљеза M240 јесте M240L (Lima). Конструисала га је компанија „FN

Поред пешадијских верзија, „FN USA” производи и нуди моделе M240C (спрегнути), M240D (за монтажу на турели возила) и M240H (хеликоптерски, који се може по потреби конвертовати у пушкомитраљез).

Доминантан митраљез на Западу

FN MAG један је од најраспрострањенијих митраљеза у свету (у земљама НАТО доминантан је у свим верзијама). Према проценама, произведен је (и даље се производи) у више од 200.000 примерака. Конструисан је тако да може да се монтира на било коју платформу (тенк, оклопно возило, чамац, хеликоптер и др.). Користи се као стандардни пешадијски митраљез за ватрено ојачање чете или вода. Неретко, без обзира на тежину и габарите и као одељенски пушкомитраљез. Додуше, већина војски га је у тој улози заменила лаким

ОДЛИЧНО РЕШЕЊЕ ИЗ ТЕНЕСИЈА

Barrett 240LW

Компанија „Barrett Firearms Manufacturing” из Тенесија, иако није званично учествовала у програму конструисања M240 смањене тежине, представила је 2011. године два модела: Barrett 240LW (Light Weight) масе 9,4 kg и Barrett 240LWS (Light Weight Short) масе 8,98 kg (лакши за 25%). Приликом израде металних делова није коришћен титанијум, већ лакше легуре челика (само су ножице од титанијума). Оружје има извлачећи телескопски кундак са амортизером трзаја, цев са спољним уздужним жлебовима ради хлађења и смањења тежине, регулатор гасова са три позиције и Keumod систем монтаже додатака.

USA” на основу захтева америчке Копнене војске за лакшом варијантом M240B (тзв. M240B Weight Reduction Program). Смањење габарита и тежине за 18% (око 2,5 kg) постигнуто је преклопним кундаком, краћом цеви за 100 mm и израдом сандука од титанијумске легуре. Након тестирања у Авганистану 2011. године, војска је купила 4.500 митраљеза M240L, а планирана је набавка још 7.500 комада.

(одељенским) пушкомитраљезом 5,56 mm Minimi, истог конструктора и произвођача. Поуздано је оружје у свим климатским условима, лако се расклапа, чисти и одржава.

Иако се појавио пре 60 година и даље је врхунско оружје доказано у борби, које ће, уз одређене модификације, још дуго година бити у арсеналу многих војски у свету. ■

Бојан РАЈИЋ

Рендер L-39NG Stage 2

РЕМОТОРИЗАЦИЈА СТАРОГ РАТНИКА

ШКОЛСКИ АВИОН L-39NG

Последња варијанта стандардног хладноратовског школског авиона за напредну обуку под ознаком L-39NG представља подухват чешке компаније „Aero Vodochody“, америчког произвођача млазних мотора „Williams International“ и америчке компаније специјализоване за пружање услуга на пољу обуке пилота „Draken International“. Суштина је спој уградње најсавременијег погона и авионике. Овај пример је врло интересантан јер се добија летелица релативно ниске цене, уз знатно смањене трошкове употребе, који се приближавају данас веома популарним турбоелисним авионима.

Чехословачки школски авион за напредну обуку, често коришћен и као лаки јуришник Aero L-39 Albatros, појавио се давне 1972. године као замена за тада застарели Aero L-29 Delfin. Прихватиле су га све државе Варшавског уговора и остварена је масовна производња, која је осигурала солидну логистичку подршку и релативно ниску цену. Потом су га прихватиле и друге, њима идеолошки блиске земље.

Број произведених авиона био је велик чак и за хладноратовске прилике – око 3.000 примерака. Иако су се отприлике у исто време појавили и други авиони, попут француско-немачког Alpha Jet и британског Hawk, знатно виших перформанси, њихов број произведених примерака заједно није био ни близу L-39, пре свега због знатно више цене. С друге стране, неки од конкурената L-39 и даље се производе.

Побољшане верзије

Чехословачки, а касније чешки конструктори предузели су у каснијој фази неколико програма развоја наследника, односно побољшаних варијанти L-39. Прва је свакако била Aero L-59 Super Albatros из 1986, која је стигла свега до пар корисника. Поред Чехословачке, која се убрзо распала на Чешку и Словачку, корисници су били Египат и Тунис. Ти авиони имали су, пре свега, продужен труп, измењену опрему и појачан мотор – уместо стандардног турбовентилаторског Ивченко АИ-25ТЛ, уграђен је такође турбовентилаторски Лотарев ДВ-2, потиска 21,6 kN. На тај начин повећана је брзина са 750 на 865 km/h, а већи резервоари за гориво обезбедили су повећање долета са 1.750 на 2.000 километара. Још је важније било повећање носивости и задржана могућност уградње топа ГШ-23Л у подtrupном контејнеру, чиме су унапређене и борбене способности. Иако оне, ипак, нису достигле ниво западних конкурената, попут Alpha Jet и Hawk, авион није постао популаран као претходник, више због измењене ситуације у свету престанком хладног рата него озбиљнијим мањкавостима летелице.

Чеси се тиме нису задовољили и 2000. године уведена је нова верзија са западном авиоником Aero L-159 ALCA (Advanced Light Combat Aircraft – напредни лаки борбени авион), израђена у неколико једноседих и двоседих варијанти. Најважнији додатак јесте уградња италијанског вишенаменског радара Grifo-L, развијеног на бази бројне фамилије Grifo, уграђиваних у многе старије борбене авионе МиГ-21, F-5 и Mirage, са основном разликом у модулима и величини радарске антене.

Друга модификација јесте уградња још снажнијег и знатно савременијег турбовентилаторског мотора Honeywell F124-GA-100, 28,2 kN, чиме је још тежи авион постао способан за постизање брзине до 960 km/h, удвостручену брзину пењања и можда најважније, знатно проширен спектар различитих убојних средстава, укључујући и најсавременије ракете ваздух-ваздух, прецизне ракете и ласерски навођене бомбе.

Тај авион је и те како привукао пажњу стручне јавности, као врло интересантно решење за дејства по циљевима на земљи и у ваздуху, нарочито у форми јефтиног force-multiplier-a, тј. у сарадњи

Авион L-39 сиријског ваздухопловства дејствује невођеним ракетним зрима. Тај тип авиона одлично се показао у дејствима против ИСИС-а.

са способнијим ловцима. Иако је прављен као једносед и двосед, у више верзија, ипак је израђен у релативно малом броју.

Најновији модел

Чеси се не предају и прелазе на алтернативно решење – сарадњу са „Williams International”, једном од тренутно најперспективнијих компанија које производе млазне моторе, специјализовану за турбовентилаторске моторе малих димензија. Ти мотори су релативно малих димензија и врло мале потрошње горива, па су због тога изузетно атрактивни са гледишта смањења трошкова употребе авиона, до те мере да се вредност часа лета упоређује са турбоелисним авионима. Сасвим је јасно да турбоелисни мотори без обзир на такве наводе имају нижу потрошњу горива и да је ово поређење претерано. Али, атрактивност замене застарелог мотора са истеклим ресурсом мањим, ефикаснијим и штедљивијим мотором и те како има сми-

сла, посебно уколико змај има још преосталог радног века. Управо су мање димензије Williams International FJ44-4M, потиска 16,9 kN, обезбидиле могућност директне замене уз мање конструктивне измене везане за прикључке.

С друге стране, потисак је готово једнак као код претходног мотора, те су додатна ојачања конструкције змаја вероватно непотребна, што снижава укупну цену, а додатни ефекат јесте смањење масе авиона са 3.455 на 3.100 килограма. То смањење масе, уз изbacивање додатних резервоара на крајевима крила (бидона), имало је за резултат повећање максималне брзине на 775 km/h, а брзине пењања са 21 на 23 m/s. Иако су уклоњени додатни резервоари на крајевима крила, практично увек присутни на основном L-39 због обезбеђења какве-такве аутономије, то на L-39NG није потребно због изузетно штедљивих мотора. Иако је укупна количина горива смањена, аутономија је са три часа и 50 минута са бидонима, односно два часа и 30 ми-

нута без бидона, повећана на чак четири часа и 10 минута без бидона са новим мотором. Такође, податак о долету говори и то да је вероватно повећана крстарећа брзина. Наиме, долет нове верзије јесте чак 2.590 km, што је више него код продуженог L-59 и новијег L-159.

Неко ће се запитати због чега је долет толико важан. Управо он обезбеђује знатне предности, како за обуку, тако и за борбену употребу. Када је реч о обуци, далеко мање времена троши се на припреме, процес полетања и слетања, а више остаје за извршавање одређених радњи и поступака у лету. Када је реч о јуришним задацима, дуга аутономија обезбеђује могућност да авион проводи знатно време у дежурству, јер се у пракси показало да је то апсолутно најважнији предуслов за правовремено дејство по позиву трупа на земљи и самим тим једини поздан начин ефикасног дејства.

Авион има пет носача убојних средстава, по два испод сваког крила и један испод трупа, од којих су два пот-

крилна опрењена могућношћу уградње додатних резервоара за гориво.

Поред тога, авионика је потпуно измењена и осавремењена, укључујући уградњу стакленог кокпита (Genesys Aerosystems), HUD-а (SPEEL), нове навигационе опреме, наочара за ноћно летење и др. На новопроизведеним авионима, радни век ојачаног змаја износиће 15.000 часова лета, а биће реализован програм одржавања према стању и змаја и мотора.

Више фаза реализације

Модел L-39NG развијен је у сарадњи чешког „Aero Vodochody“, америчког произвођача млазних мотора „Williams International“ и америчке компаније специјализоване за пружање услуга на пољу обуке пилота „Draken International“, која заступа пројекат у САД. Наиме, многи L-39 пронашли су пут до цивилних корисника на западу, посебно у САД, с обзиром на то да их је након краја хладног рата велик број

Верзија са задржаном старом авионом и новим мотором позната је као први степен модернизације (Stage 1) и већ је пронашла пут до купаца, док је са Stage 2 означена новоизрађена верзија (тек би требало да се израде четири летелице за тестирање, од којих

школских авиона за напредну обуку (попут М-346 или Т-50 Golden Eagle), већ би била атрактивна алтернатива за мање финансијски моћне постојеће кориснике.

Први корисник L-39NG Stage 1 је сте чешка државна фирма LOM из

Први степен модернизације – L-39NG Stage 1 – без додатних резервоара на крајевима крила

Технолошки демонстраитор L-39CW

постао доступан за релативно ниску цену (до 300.000 долара). Управо ти корисници постали су основна циљна група, бар на почетку развоја.

Технолошки демонстратор на коме је доказана изводљивост изведених интервенција, пре свега везаних за ремоторизацију, означен је као L-39CW.

једна предсеријски авион). Испитивања у лету требало би да започну до краја 2018. године.

Авион ће пун потенцијал достићи тек са нивоом Stage 2, на који се и односе све наведене тактичко-техничке карактеристике. То не би модел L-39NG сврстало на ниво најсавременијих

Турбовентилаторски мотор Williams FJ44

Прага, која се бави обуком пилота, а демонстрациони тим од шест авиона Draken International-а биће модернизован на ниво L-39NG. И француски Breitling Jet Team, који лети на L-39, модернизоваће своје летелице. ■

Проф. др Себастиан БАЛОШ

РУСИ УВОДЕ У НАОРУЖАЊЕ БГА БАЛКАН

Генерални директор руске компаније „ТЕХ-МАШ” Владимир Репин изјавио је у интервјуу новинској агенцији „Интерфакс” да ће Оружане снаге Руске Федерације ове године усвојити у наоружање аутоматски бацач граната 40 mm АГС-40 „балкан”.

Према Лепину, војска опитује нови БГА од 2017. године (иако је и раније било покушаја да се уведе у наоружање), а тренутно се ради на побољшању дневно-ноћне нишанске справе, пуњача реденика, као и неких ситнијих конструкцијских детаља. „Балкан” је развијен на бази прототипа из деведесетих година ТКБ-0134 „козлик” и први пут је приказан на сајму наоружања „IDEX-2009” у Абу Дабију.

Комплет АГС-40 се састоји од бацача граната, треножног постоља, добоша за муницију капацитета 20 метака, нишанске справе и прибора. Тежина комплекта је 32 kg, а добоша са муницијом 14 килограма. Опслужују га три послужиоца. Теоријска брзина паљбе је око 400 метака у минути. Метак 40×51 mm (7П39) у односу на пројектиле 30×29 mm ВОГ-17 и ВОГ-30 за АГС-17 „Пламя” (и наш домаћи БГА М93) има значајно већи домет (за око 45%) и ефикасније дејство на циљу. Успешно дејство при непосредном гађању је до 1.200 m, а при полупосредном и посредном до 2.500 m (код АГС-17 је 1.700 m), што га у односу на инострану конкуренцију сврстава у сам светски врх. ■

ГРЧКА ТЕСТИРА ЈУРИШНУ ПУШКУ ADCOR A-556

Према грчкој интернет страници „Via Diplomacy”, оружане снаге Грчке ће током ове године тестирати америчку аутоматску пушку ADCOR A-556 Elite калибра 5,56 милиметра. Домаћа државна фабрика „Hellenic Defence Systems” (скр. EAS) и америчка компанија „Adcor Defence”, чији је власник амерички бизнисмен грчког порекла Димитриос Ставракис, потписале су уговор којим ће се грчкој војсци за опитовање испоручити шест пушака А-556 Elite и 2.000 метака 5,56×45 милиметара. Ако пушка задовољи тестирања, производиће се по лиценци у фабрици „Hellenic Defence Systems”, а за изградњу новог погона биће потребно око 30 милиона евра и од 18 до 24 месеца.

Пушка ADCOR A-556 заснована је на М16/М4 платформи. Функционише на принципу позајмице барутних гасова – дуги ход клипа са носачем затварача (попут АК-47, односно FN SCAR). Учествовала је на такмичењу за индивидуални пушчани карабин војске САД 2011. и 2012. године, где је показала високу прецизност и поузданост у екстремним климатско-механичким условима. Након отказивања тендера, нуђена је у полуаутоматској верзији на америчком цивилном тржишту. Осим у стандардном НАТО калибру, производи се у верзијама 7,62×39 mm и .300 AAC Blackout (7,62×35 mm) са цевима дужине 10,5, 14,5, 16 и 20 инча. ■

ЧЕСИ КУПУЈУ РУЧНЕ БОМБЕ

Војска Чешке Републике и компанија „Česká Zbrojovka”, која је представљала немачког партнера „Rheinmetall Waffe Munition”, потписали су уговор о испоруци два модела ручних бомби, вредан 9,4 милиона долара. Нове бомбе, фрагментациона SpHGr 85 и офанзивна OffHGr 85, замениће застареле URG 86 и F1 (словачке производње), које чешка војска данас користи. „Rheinmetall” и „Česká Zbrojovka” последњих десет година имају одлич-

ну сарадњу, нарочито због тога што су Чеси, у недостатку домаће производње, набављали од Немаца по повољним ценама гранате 40×46 mm и тако успели да продају велике количине потцезних бацача CZ 805 G1.

Бомбе имају ударни упаљач временског дејства, који изазива експлозију 4–5 секунди од момента активирања. Фрагментациона бомба SpHGr 85 тешка је око 430 g, садржи експлозивно пуњење од 340 g пенетрита са језгром у које је уливено око 3.500 челичних куглица пречника од 2 до 2,3 милиметра. Офанзивна бомба OffHGr 85 тешка је 180 g и има само експлозивно пуњење од 16 грама (не садржи куглице). Због тога је погодна за употребу у урбаној средини и за борбу у просторијама, јер дејствује ударним таласом експлозије. Произвођач ће, поред бојевих, војсци испоручити школске и вежбовне бомбе, наставне листове и документацију. Према саопштењу чешких медија, разматра се лиценца производња бомби у домаћој фабрици експлозива „Explosia a.s.” ■

Припремио Б. РАЈИЋ

ПУШКОМИТРАЉЕЗИ „ЗБРОЈОВКА“ И BREN

СИНОНИМ ЗА КВАЛИТЕТ, МОЋ И ЈЕДНОСТАВНОСТ

Било да је коришћено у основној верзији као „збројовка“ или у британској као BREN, војници су га сматрали најбољим пушкомитраљезом икада и дуго је био синоним за квалитет, моћ и једноставност

„Збројовка“ Vz.30 из које је настао југословенски М-37

Након Првог светског рата европске земље прелазе на модернији систем наоружања, примењујући искуства која су стекле у претходном рату. Једна од новина коју је тај рат донео био је митраљез. Међутим, убрзо се испоставило да је то, иако изузетно оружје, било превише тешко и неподесно за маневарско ратовање. Затим се средином рата појавио пушкомитраљез, као комбинација пушке и митраљеза. Имао је убојну моћ митраљеза, али је користио исти калибар као пушка, с тим што је био довољно лаган да један човек може да га носи и пуца у покрету док напредује ка непријатељу. Зато су то оружје називали „ватра у ходу“.

Током Првог светског рата у ту категорију оружја спадали су британски пушкомитраљез „луис“ (Lewis), француски „шоша“ (Chauchat) и амерички BAR. Још тада је постало јасно да је пушкомитраљез оружје будућности.

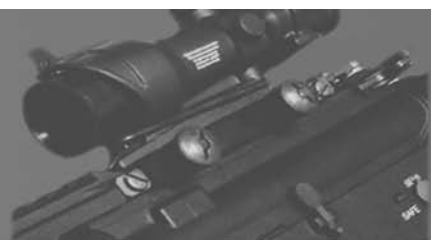
Настанак

Почетком двадесетих година прошлог века створено је неколико нових европских држава, а међу њима Чехословачка и Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (касније Краљевина Југославија). Прва је наследила гигантске индустријске капацитете Аустроугарске, а друга разарања и сијасет оружја сасвим различитих калибра. У области наору-

жања Југославија се ослањала на Чехословачку и то с правом јер је две земље везивало дугогодишње пријатељство и савезништво.

Чехословачка је одмах при стварању своје војске усвојила концепт модерне доктрине ратовања и наоружавања и средином двадесетих година креће у израду новог пушкомитраљеза којим би наоружала своје јединице. Чехословачки инжењер Вацлав Холек, са својим братом Емануелом, а потпомогнути Пољацима Марекком и Подрабским, конструише нови пушкомитраљез под називом „праха“. Првобитно је то оружје било храњено редеником, али су пољски сарадници дошли на идеју да се реденик замени металним оквирима.

Конструктор Холек створио је релативно лако, али чврсто оружје које ради на принципу позајмице барутних гасова, у пушчаном калибру 7,9 мм, капацитетом оквира од 20 метака. Велика предност оружја била је у његовој једноставности, верзатилности и лакоћи у руко-

вању. Већина других система била је или претешка или прекомпликована, а неки су били и непоуздани.

Оружје је најпре израђивано у фабрици „Џешка Збројовка“ из Прага, али је због недовољних капацитета производња пребачена у новоизграђену фабрику „Збројовка“ у Брну, те се ту појављује и прва ознака за оружје: „ZB“ – Збројовка-Брно.

Догодило се да готово у исто време чак три војске имају потребу за набавком нових пушкомитраљеза – Чехословачка, Југославија (тада још Краљевина СХС) и Велика Британија, па је развој „збројовке“ везан за те три земље. Првенствено за Краљевину СХС, а касније Краљевину Југославију, јер га је она усвојила у наоружање 1926, скоро две године пре Чехословачке. Тада креће и производња, али за наше потребе. Чехословачка војска, такође задовољна тим оружјем, усваја га у наоружање 1928. године под називом ZB Vz.26.

Скраћеница Vz. код Чеха значи „узор“, „модел“, „марку“ или „тип“, а по фабрици која га је правила постало је код нас познато као „збројовка“. С друге стране, у свету га знају и као „брно“ митраљез, по граду у коме се налазила фабрика.

До 1939. израђено је око 120.000 комада тог оружја, које је извожено у двадесет једну земљу света.

Одлике

Његов творац инжењер Вацлав Холек био је довољно велики визионар да искористи систем позајмице барутних

Пушкомитраљез BREN MkI калибра .303

гасова и да на оружје угради велику и тада готово револуционарну новину – брзо измењиву цев са ребрима за хлађење. Иако је то данас стандард, у то време била је новина. Цев се мењала брзо и једноставно помоћу ручице смештене на горњој страни оружја.

Карактеристични добош дугмећа нишана на M-37

Решка фојографија пушкомитраљеза BREN са добошем

Оружје је имало двоножац, бипод, који се стављао на предњи део цеви, а опционо и трипод, који га је претварао у митраљез. Оквир са 20 метака налазио се на горњем делу сандука оружја, а не са доње стране као код савременог наоружања. Гасни цилиндар (за који су биле причвршћене ножице), клип и опруга били су са доње стране цеви, као и отвор за избацивање чаура.

Карактеристични оквир са горње стране изискивао је да нишан на устима цеви буде померен у страну, на лево, док је задњи нишан (што је још једна његова карактеристика) био добошастог типа и подешавао се преко назубљеног точића.

Оружје је имало масу од око 10 килограма (и било је лакше у односу на конкуренцију), брзину гађања од 500 метака у минути и ефикасни домет од 1.000 метара, што ће се касније показати као велика предност.

Тај пушкомитраљез био је веома поуздан и прецизан, са јако малим процентом застоја и кварова. Прављен је од квалитетних материјала, са дрвеним кундаком и пиштољским рукохватом. Треба напоменути да је постојао метални добош за „збројовку“, али се ретко

или готово никад није користио (што је штета јер се слични одлично показао на совјетском „дегјареву“).

Још једна особина пушкомитраљеза била је његова одлична избалансираност и чињеница да се лако носио и премештао са једног положаја на други.

У Југославији

Крајем двадесетих година Војска Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца расписала је међународни конкурс за набавку нових лаких митраљеза и, као што смо поменули, победила је „Збројовка“ са моделом ZB Vz.26. Поручено је 18.000 комада. Међутим, како је то оружје усвојено у наоружање наше војске прерано, пре него што се показало у јединицама, патило је од почетних недостатака. Догодило се зато да је по пријему првих 5.000 комада уговор отказан, јер је током употребе долазило до оштећења на скоро свим деловима. Проблем је био и заглављивање, јер су Чеси истоветни калибар 7,9 mm пунили јачим пуњењем. Зато је наше министарство војске и морнарице издало уредбу 11617/29 у којој се прецизира да се за „збројовку“ користи само једна врста

Српски партизани са „збројовком“

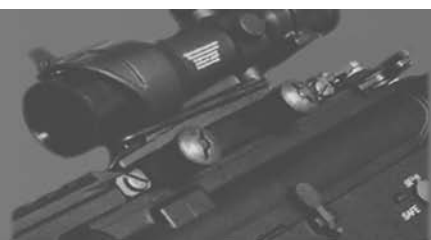
Припадник Југословенске војске у отаџбини са пушкомитраљезом М-37

муниције како не би дошло до заглављивања.

Како је у међувремену Југославија добила добру понуду од белгијског „ФН Херстал“ за митраљез М-1930, сличан америчком ВАР-у (иста основа), могла је да диктира услове Чехословачкој, од којих је тражено да отклоне проблеме са пуњењем. Све то и неке ситнице отклонене су на дорађеном моделу, који је „Збројовка“ у својој номенклатури означила са ZB Vz.30J, где је „J“ ознака за „југословенски“.

Касније, у јулу 1936. године, Чехословаци су пристали да продају лиценцу за производњу „збројовке“ крагујевачком Војнотехничком заводу, а најновија верзија Vz.37 уведена је у наоружање Краљевине Југославије под ознаком „пушкомитраљез 7,9 mm модел 1937“.

Производња „збројовке“ у нашој фабрици требало је да доживи врхунац 1942. године, када се и завршавао зајам

узет од Чехословака. Међутим, војска Краљевине Југославије се распала, а оружје је отишло на разне стране – зарађеним фракцијама, квислинзима и окупатору. Немци су то оружје веома ценили и увели су га у своје наоружање, као и оне чехословачке оригинале.

У рату који је уследио након окупације земље „збројовка“ је показала своје одлике. Не само што је била једноставнија, поузданија, већ и далеко лакша за употребу од заплењених немачких, а посебно од непоузданих италијанских модела. Постала је омиљено оружје и партизана и четника. Чак је успела да наигра и чувеног немачког „шарца“ (који се на бојишту појавио средином 1942. године), који је био тежи од Vz.37, са далеко већом брзином гађања, али је и трошио далеко више муниције. Уз то, био је мање прецизан и опслуживало га је од три до пет чланова посаде.

У наоружању југословенске војске „збројовка“ се задржала и после Другог

На грудима бриџанског командоса у Италији код Анџија, током Другог светског рата

BREN L4A4 у калибру 7,62 NATO

светског рата, посебно у јединицама Територијалне одбране. Неки примерци сачувани у њиховим магацинима нашли су се на фронту и у грађанском рату у Југославији.

Британска верзија

У исто време када су почеле прве испоруке Vz.26 за Југославију, ново оружје заинтересовало је и Британце. Они су одлучили да га набаве, посебно после преправки за југословенску војску. Тако настаје чувени британски BREN (скраћеница за „BRno – ENfild“ по месту и фабрици где је прављен у Британији). И Британци су као и Југословени имали

захтеве за изменама и сами су оруђе прилагођавали својим стандардима. Највеће измене односе се на калибар, .303 британски, али и на карактеристични, закривљени оквир са 30 метака.

Интересантно је напоменути да је муниција и за нашу „збројовку“ M-37 и британски BREN ношена у оквирима за опасачем војника. Британци су отишли и корак даље, па су њихови војници имали два велика џепа на опасачу униформе, који су прављени да у њих може да стане по оквир за BREN.

Прича о „збројовци“ и BREN-у овде се раздваја, али ће се неколико пута још укрстити. Британци крећу у своје

верзије и подверзије, а напослетку ће направити и варијанту у калибру 7,62 mm NATO и користити оружје све до фолкландских ратова.

Следећи случај укрштања цеви BREN-а и „збројовке“ биће у Корејском рату. Кинези су своје „збројовке“ сами произвођили и масовно их употребљавали у борбама против снага УН у Кореји. Тамо је тај чехословачки систем бриљирао. Кинески војници су до те мере користили своје „збројовке“ да су на 1.000 метара без оптичких нишана, јединачном ватром обарали америчке и друге коалиционе војнике. Слично је било и са BREN-ом у рукама снага Велике Британије и Комонвелта, а „збројовка“ је служила чак и на почетку Вијетнамског рата, посебно у борбама са Французима. Оба оружја нашла су свој пут и до Блиског истока где су их и Израелци и Арапи масовно користили.

Пушкомитраљез „збројовка“ било је једно од легендарних оружја које се користило и дуго после Другог светског рата

– у основној верзији као „збројовка“ или у британској као BREN. Војници су га сматрали најбољим пушкомитраљезом икада и био је синоним за квалитет, моћ и једноставност. Револуционарност тог система, хтели то неки да признају или не, може да се пореди само са совјетским системом „калашњиков“. Оба система (у својим верзијама) борбено су употребљавана на свим континентима и у свим климатским условима – од Арктика до јужних мора, од џунгли Малаје и Индије, преко шикара Африке и Блиског истока.

Данас та оружја могу да се нађу само у оружјарима и фондусима филмске индустрије. ■

Александар КИШ

ОДБРАНА

Специјални прилог 184

ОРКЕСТАР ГАРДЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ И СРБИЈИ

**Елитни представник
војне музике**

Пише Радослав СПАСИЋ

Музичко-педагошка активност војних музичара у периоду Другог светског рата била је условљена, пре свега, динамиком ратних догађања, али су на њу знатно утицала и њихова предратна идејна и идеолошка опредељења. У околностима истовременог одвијања општег и грађанског рата, поред многих питања о будућности народа и државе, нови друштвено-историјски контекст поставио је и питање о улози музике у друштву и задатка музичких уметника. У односу на то, може се пратити активност војних музичара који су деловали у партизанским оркестарским саставима, за коју се може рећи да је имала неки вид организације.

Делатност партизанских оркестара развијала се према плану јединица којима су припадали. Њихов рад и одржавање проба, као и различити облици наставе били су врло отежани у условима честих покрета јединица и учешћа у борбама. Пробе оркестара одржаване су на територијама ван борбених дејстава. Старији и искуснији музичари имали су и ученике, по једног или двојицу музичара аматера, који су били распоређени у истој јединици. У таквим околностима може се говорити о извесном педагошком раду, који је подразумевао учење певања и свирања по слуху. Такав усмени начин преношења песама одвијао се уз инструмент, али најчешће уз изостанак било каквих средстава за рад, па и нотног папира.

У партизанским јединицама деловао је већи број малих, народних и забавних оркестара.

Они су према потреби одлазили у остале јединице или домове културе који су функционисали на територијама под контролом партизана. Такав облик организованог музичког деловања, кроз форму музичких „кружкова“, био је, према мишљењу многих историчара, најпримеренији датим околностима. Програм малих оркестарских састава настајао је спонтано, а често су функционисали и као део неке културне или позоришне трупе. Улога позоришта у рату била је посебно значајна у његовој каснијој фази, услед тежње да се организованим уметничким радом утиче на културно уздизање ширих народних маса.

Високо развијена свест о циљевима борбе за ослобођење створила је облик револуционарне песме с на-

Ансамбл Репрезентативног оркестра Гарде по својој структури и намени прати историјску вертикалу зачету с Књажевско-сербском бандом, а касније настављену Оркестром Краљеве гарде, чији су музичари први у Србији извели најзначајнија дела светске музичке баштине. Од њихових музичара оформљене су национална Опера, Београдска филхармонија и готово све значајније културне институције у области музичке уметности.

мером ширења хуманистичко-етичких порука и деловања на морал и борбени дух народа. Истакнути музичари и композитори, попут Оскара Данона и Николе Херцигоње, а међу њима и многи војни музичари, размишљали су тада о одговарајућој синтези текста и мелодије. Посебно су истицали значај народне мелодије, која се сматрала најотпорнијом у саопштавању одређених порука. Народна песма је у ратном времену препозната као израз револуционарних тежњи народа и продужетак његове борбене традиције.

Партизанске револуционарне песме представљае су вид педагошког деловања који је преносио поруку о потреби социјалног ослобођења човека и његових

стваралачких могућности, с једне, и потреби солидарности и духа заједништва, с друге стране. Песме из Народноослободилачке борбе у себи, осим поетских, садрже и прозне књижевне облике, а њихова мелодијска, ритмичка и хармонска основа носи у себи већ познате одлике наше вокалне народне песме. Патриотски и борбени карактер текстова и стихова у револуционарним песмама подржан је различитим музичким средствима – маршевским темпом, мером 4/4, једноставном хармонском пратњом.

Партизанске песме у музичкој синтези с народним песмама били су окосница скоро свих партизанских приредби. Већина тих приредби завршавала се игром у колу, као симболом нераскидивог заједништва. Пове-

Оркестар једне младости

зивање с народном традицијом најочигледније је на примеру „Козарачког кола“, као најизразитијег облика партизанске игре, које је било моћно средство за подизање моралне и борбене свести, као и за omasовљење покрета.

Придобиање народа

Војни музичари знатно су допринели придобијању симпатија народа и његовом масовном приступању партизанским одредима. Познато је да је војни капелник Антун Брезнак почетком рата компоновао први партизански марш под називом „Раднички марш“.

Први комплетан војни оркестар с 26 чланова формиран је у другој години рата у Ливну, као део Далматинске бригаде. Капелник Бепо Каталинић изводио је с тим оркестром борбене и револуционарне композиције, које је сам оркестрирао. У Ужицу је крајем 1941. године деловала Уметничка чета, која је у свом саставу имала дувачки оркестар, састављен од предратних војних музичара, којима је дириговао Фридрих Емануел, први виолиниста Опере из Марибора. У партизанске војне оркестре приступали су и музичари из некадашњих грађанских институција – из окупираног Краљева, септембра 1941. године, на слободну територију прешла је комплетна ватрогасна музика, која је ушла у састав партизанских одреда.

У каснијој фази рата, у партизанском покрету се поред оркестара све чешће оснивају хорови и градска позоришта. Последње године рата настају и велики оркестри. Новембра 1944. године оформљена је Музика Врховног штаба, потоња Музика Генералштаба с 40 музичара, а фебруара 1945. оформљена је и Музика Војне академије, с 37 музичара. Њиховим спајањем, крајем рата настао је Оркестар Гардијске бригаде.

Иако занешена ратним вихором музика је и тада била свеприсутна у селу, граду, збегу, болници и логору. Потресна сведочанства ратних заробљеника у логорима и њихова настојања да кроз музичко деловање побегну из таме мучеништва и понижења, говоре и о способности музике да развије духовну страну наше личности и да нам пренесе моћ да и у времену трагичног бесмисла нађемо смисао животу.

Музика у Југословенској народној армији

На дан ослобођења Југославије, 15. маја 1945, при војним јединицама и гарнизонима Југословенске армије постојало је 65 комплетних војних музика. Својеврсна армија од 2.100 музичара и диригената, међу којима 1.356 професионалних и 744 музичара аматера, представљала је музичко језгро из кога се ширио утицај на даљи, послератни развој музичког живота.

Нови концепт организације друштва заснивао се на духу колективизма, рођеног из заједничких тежњи

развоја свих друштвених потенцијала. Даљи развојни пут војне музике подразумевао је формирање руководећих органа музичке службе у Југословенској народној армији (ЈНА), који су даље системски планирали и организовали школовање и стручну наставу за војне музичаре, диригенте и трупне трубаче, као и набавку и одржавање музичких инструмената.

Музичка секција у Дому ЈНА формирана је фебруара 1945. године. Њен начелник био је уједно и референт војних музика и водио бригу о раду Војномузичког училишта. Крајем 1946. године усвојена је нова формација Дома ЈНА, према којој су уместо секција формирано одсеци, а један од њих је и Музички одсек, који је водио бригу о раду и снабдевању војних оркестара и Војне музичке школе.

Реорганизацијом музичке службе у војсци, јуна 1955. године, формирано је Музичко одељење ЈНА, које је имало начелника, референта за наставу, референта за планирање и набавку, референта за издавачку делатност, референта за оркестрацију музичких композиција. Таква структура организације музичке службе у војсци задржала се до средине деведесетих година прошлог века, а музички кадрови и референти мењали су се у складу с карактером и обимом послова.

У времену после Другог светског рата тежило се ка томе да музичка уметност постане саставни део живота припадника ЈНА и њихових породица, те да се знатно допринесе њиховом музичком образовању. Посебна пажња посвећена је развоју музичког аматеризма, манифестованог у раду војничких и омладинских хорова и оркестара. Ради популаризације музичког живота у ЈНА, Музичко одељење израђује плакету и значку музичке службе ЈНА, које су додељиване разним пригодама. Делује се и пропагандно, при чему установе музичке службе посебну пажњу указују подстицању музичког стваралаштва које је у вези с неговањем борбене и револуционарне традиције.

Стручно усавршавање војних музичара и диригента био је један од тежишних задатака Музичког одељења. Војни музичари су у време постојања СФРЈ и ЈНА све до 1995. године током службовања имали могућност напредовања у виши чин или класу, што је реализовано полагањем стручних испита.

Стручни испити одвијали су се у два дела. У првом делу кандидати су морали да савладају градиво из војних предмета и из стручне, музичке области и литературе, а у другом су практично полагали испите на музичким инструментима. Стручни део испита садржао је област која се односила на познавање елемената теорије музике, у оквиру кога је

ИСПРАВНО И ПОГРЕШНО

У гарнизону Врање на дужност трубача у касарни дошао је војник који је тек завршио курс трубача, иначе професионални музичар из грађанства. Приликом давања трубног сигнала за ручак, командант је позвао војног капелника који се налазио по службеној дужности у кругу касарне. Скренуо му је пажњу да трубач неправилно свира тај сигнал. Капелник је донео књижицу с трубним знацима и утврдио да војник сигнал за ручак свира сасвим исправно, али је зато претходни трубач скоро целу годину тај сигнал свирао погрешно.

кандидат, у усменој форми, одговарао на питања из области метрике, ритмике, интервалских и акордских односа и структура, модулација, алтерација, фигурације, артикулације. Полагање испита било је обавезно и у ситуацијама када се, услед реорганизације војних оркестара, јављала потреба да поједини музичари промене инструмент који су свирали у оркестру, при чему се водило рачуна да је по техници и начину произвођења звука реч о сродном инструменту.

Трупни трубачи и трубни знаци

Један од облика педагошког деловања у војној средини обухватао је и праксу оспособљавања и коришћења трупних трубача. Организација војничког живота у мирнодопским условима захтевала је примену одговарајућих трубних знакова и сигнала ради извођења одговарајућих војничких радњи. Интонирањем одговарајућег трубног сигнала, припадницима војске сигнализирано је извршење одређене радње, што је у музичко-педагошком смислу представљало вид музичког описмењавања путем значења које носе мелодија и ритам сигнала. Таква пракса постоји у већини војски света, а код нас од времена Кнежевине Србије. Посебан значај имала је у јединицама ЈНА, која је те знаке преузела из предратне југословенске војске. Шездесетих година прошлог века таква пракса наилазила је на критике, па се у војним гласилима попут „Народне армије“ могао прочитати и коментар: „...докле ћемо се постројавати, устајати и ићи на спавање уз звуке мелодија које нас подсећају на ружну прошлост?...”

Расписивањем конкурса за нове трубне знаке и њиховим увођењем у праксу уведен је и курс за војне трубаче у трајању од два месеца, а кога су стручно и практично спроводили професионални војни музичари под руководством војних капелника. Војни трубачи у трупи нису били професионални војни музичари, већ војници на одслужењу војног рока са запаженим музичким склоностима. Њих су војни музичари учили извођењу трубних знакова. Приликом избора кандидата за трупне трубаче водило се рачуна да имају здраве зубе, развијен слух и осећај за ритам и да су музички писмени.

Музичко одељење Савезног секретаријата народне одбране (СНО) донело је јуна 1980. године правилник по којем се трубни знаци своде на девет уобичајених војничких радњи – мирно, вољно, збор, узбуна, дизање и спуштање заставе, устајање, почетак обедовања, почетак обуке и ноћни одмор. Био је то, истовремено, и крај трупних трубача, односно око 15.000 војника који су у ЈНА завршили курс трубача. Од тада па све до данашњих дана у војсци се користе звучни записи (снимци) трубних сигнала.

6

Нови састав Оркестра Гарде

Првих дана по завршетку Другог светског рата, с новом организацијом државе и војске, а сходно војној

ратној традицији по којој је најелитнији војни састав Гарда, 18. маја 1945. формиран је Војни оркестар Гарде (ВОГ). Језгро оркестра чинили су припадници Музике Генералштаба, оформљене за време рата, а прикључили су им се припадници Музике Војне академије. Новоформирани ансамбл имао је 77 музичара и био је у то време највећи оркестар и у ЈНА и у новој држави. Војни оркестар Гарде смештен је у просторијама Дома Гарде у Топчидеру и у почетку су у његовом саставу били заступљени искључиво дувачки инструменти. Убрзо су се у рад укључили и гудачки инструменти, чиме је оркестар проширио садржај уметничког програма с којим је наступао у гарнизонима широм државе.

Први капелник ВОГ-а био је Томаж Зајц, који је пре рата дириговао Нишким војним оркестром, а рат провео у немачком заробљеништву. Окупивши најспособније музичке кадрове ВОГ је од зачетка дугорочно обликовао своју уметничку физиономију, увек с највећим амбицијама. Највиши стандарди постављани су и због ре-

Споменик трубачу у Гучи

довног учешћа оркестра у пратњи и протоколима који су се односили на тадашњег врховног команданта и председника државе.

Обављајући своју протоколарну и културно-уметничку мисију, ВОГ је наступао приликом одавања војних и државних почести, приликом организовања приредби и концерата за војску и грађанство, на музичким фестивалима, изазивајући поштовање и признање и публике и критике.

Као примарни задатак ВОГ је неговао слободарске и борбене традиције народа и јачао моралну снагу припадника ЈНА. Изводио је народне мелодије, револуционарне, борбене и партизанске песме, маршеве и корачнице, које су подстицале патриотски занос, али и композиције које су својом уметничком вредношћу допринеле ширењу музичке културе и музичког образовања.

После Зајца на место капелника Војног оркестра Гарде долази Исо Дракула, пре рата начелник настав-

ног одељења у Војној музичкој школи у Вршцу. Остао је упамћен по својим врским педагошким способностима, захваљујући којима је кроз рад с оркестром образовао неколико генерација војних музичара гардијског оркестра. Њега је наследио Гвидо Учакар, пре рата капелник војног оркестра у Љубљани, а после челник оркестара у Трсту и Марибору.

Афирмацију и највећу популарност Војни оркестар Гарде стекао је седамдесетих година прошлог века, када су у његовом саставу постојали и камерни, ревијски, естрадни и џез ансамбл, жанровски му омогућивши да широко делује на културно-забавном плану. Војни оркестар Гарде преименован је 1973. године у Репрезентативни оркестар Гарде. До краја прошлог века, на месту његовог диригента били су истакнути музичари – Гојко Бошњак, Михајло Петраш, Франц Клинар, Илија Илиевски, Будимир Гајић, Владимир Мустајбашић, Славко Црвелин, Милош Црнобрња.

Школовање војних музичара

У периоду од пола века, између 1945. и 1995. године, функционисала је Војна музичка школа. Она је, додуше, представљала само наставак организованог оспособљавања и школовања српских војних музичара с почетка 20. века.

До 1920. године, када је основана Војна музичка школа у Вршцу, војна пракса предвиђала је да се на школовање и обуку за службу у војном оркестру при-

ШТА СЕ УЧИЛО

У Музичкој средњој војној школи тежило се да будући музичари развију интонацију, ритам, меморију и импровизацију, усвоје основне формалне обрасце, науче све што је потребно о музичким инструментима и техникама свирања, савладају основне технике свирања и науче основне музичке параметре. Да би се то и остварило било је потребно савладати неке од следећих предмета и вештина: описмењавање – читање и писање, певање и свирање *Prima vista*, учење музичке теорије и историје музике, јавно извођење индивидуално и у групи, слушање уметнички вредних композиција.

Стручни предмети били су: инструмент I и II (није било соло певања), солфеђо, музичка теорија (у МСВШ теорија музике), музички инструменти (у МСВШ познавање инструмената), хармонија, контрапункт...

Општеобразовни предмети који су се изучавали у Средњој војној музичкој школи били су исти као и у свим осталим средњим школама и гимназијама, док су значајан сегмент образовања били и војностручни предмети попут стројеве обуке, тактике, гађања...

мају младићи с навршених 14 година живота. Наставу су до тада одржавали војни капелник и искуснији музичари из оркестра, у којем је полазник касније службовао. Учило се свирање на неком од дувачких инструмената, с временом и на гудачким инструментима, а све то одиграло се уз обављање редовних службених обавеза, што је представљало својеврстан терет и оптерећење музичарима.

Руководство војне музичке службе, којим је руководио референт војне музике Станислав Бинички, још 1905. године поднело је предлог за оснивање музичке школе у којој би питомци по одређеном плану и програму усвајали шира стручна знања потребна оркестарском музичару. Одлучено је да се оснује Војна музичка школа у Београду на Бањици, а за управника постављен је капелник Венцеслав Рендл. Наставници су били наредници, искусни војни музичари, тако да није било посебних наставника. Настава је обухватала вежбање на два инструмента (дувачки и гудачки) и елементарно учење теорије музике. Школовање је трајало две године, после чега су питомци распоређивани у војне оркестре. Иако је квалитет рада и показаног знања био на знатно вишем нивоу него до тада, та установа није имала све одлике праве школе и убрзо је престала с радом.

Бољој организацији школовања приступило се после одлуке Врховне команде српске војске о формирању Музичке подофицирске школе, 1915. године у Гречачу, код Алексинца. Команда над школством поверена је Драгутину Покорном, капелнику Музике коњичке дивизије, који је, тада стациониран у Нишу, оформио Управу школе и периодично је обилазио. Организацијом наставе руководио је, такође, капелник Венцеслав Рендл. Наставу је изводило десет музичара, којима је то била једина војничка дужност. Рат прекида рад у школи и води питомце ка трагичној судбини.

Иако се „музичка школа“ први пут помиње још у *Закону о успројству војске* из 1886. године, а касније и у закону из 1901, традиција војног музичког школовања започиње тек 1920. године када се оснива Војна музичка школа (ВМШ) у Вршцу. Њен задатак био је да оспособи и обучи музички кадар који би попунио војне оркестре домаћим музичарима, које су до тада попуњавали страни музичари, а међу којима је било највише Чеха, Мађара, Немаца, Италијана и Руса. Од 1926. године започео је и Војни диригентски курс, који се развио у Школу за војне капелнике при Војној музичкој школи у Вршцу. Школовање је првобитно трајало две године, а нешто касније три, уз обавезну двогодишњу праксу по завршетку.

У времену после Првог светског рата увећава се потреба за музичким кадром, ужурбано се ради на реорганизацији музичке службе у војсци, па је за кратко време формирано 27 војних оркестара, у свим већим центрима нове државе. Оснивање ВМШ у Вршцу 1920. године представљало је системско решење које је имало амби-

цију да трајно реши проблеме музичког описмењавања, обезбеђивања кадрова и попуне војних оркестара.

Организација наставе у ВМШ одвијала се у два правца. Основна знања из теорије музике питомци су стицали на часовима солфеђа, као и из теоријских дисциплина науке о хармонији, музичким облицима и историје музике, док је тежишни део наставе био усмерен на савладавање свирања дувачких и гудачких инструмената. Други правац наставе је обухватао општеобразовне предмете и војноструктуру обуку.

Напоре Драгутина Покорног да обезбеди средства за несметано школовање више од 400 питомаца пратило је низ проблема у разним сегментима рада. Недостајало је простора за индивидуално вежбање на инструментима имало је за последицу то да су питомци као вежбаонице користили и простор купатила, а често и више њих истовремено вежбајући различите инструменталне деонице, док се индивидуална настава одржавала некад и у спаваоницама. Дисциплина је била строга, војничка, питомци су често кажњавани за грешке и пропусте, па су многи процесу учења прилазили из страха од казне. Међутим, стицањем радних навика на тај начин током трогодишњег школовања питомци би касније заволели

и изузетно ценили позив музичара. Тада се први пут Honorарно ангажују и наставници и учитељи, чији избор и постављење решава министар војске.

Садржај рада ВМШ у Вршцу из године у годину допуњаван је новим одредбама и правилима која су мењале и усавршавале њену организацију. Војна музичка школа активно је функционисала све до окупације земље априла 1941. године и у том времену школовање је завршило око 1.500 музичара.

Други светски рат прекинуо је рад ВМШ. Већи број војних музичара који су били распоређени у војним оркестрима до тада учествовао је у борбама за ослобођење и прикључио се војним музикама Југословенске народне армије.

После рата, новембра 1945. године, поново се активира ВМШ са седиштем у Загребу. Тада је на четворогодишње школовање примљена прва класа од 144 питомца. Услов за пријем био је да питомци не буду млађи од 14 година, да су здрави и способни за музичку службу, да су добрих музичких предиспозиција и моралних особина. Наставни план школовања предвиђао је изучавање наставних предмета – инструмент I и II (дувачки и гудачки), солфеђо, теорија музике, наука о хармонији,

историја музике, познавање инструмената, музички облици, хорско певање, гудачки оркестар, дувачки оркестар, политичка настава и војна обука. Од општеобразовних предмета изучавани су српскохрватски и руски језик, општа историја, земљопис, математика и телесно вежбање. Наставу инструмента и војностручне предмете изводили су војни музичари с оркестарским и педагошким искуством, док су за општеобразовне предмете ангажовани професори из грађанства.

Од 1946. године уведен је и привремени Правилник о курсевима за војне музичаре, по којем постоје следеће наставне инструменталне групе: гудачки инструменти (виолина, виола, виолончело и контрабас), дрвени дувачки инструменти (флаута, обоа, кларинет, фагот и саксофон), лимени дувачки инструменти (рог, труба, тенор, баритон, тромбон и бас), ударалке (добош, бубањ, тимпани, ксилофон и звона), клавири и харфа. Курс је предвиђао и теоријске предмете за опште музичко образовање.

Годину дана касније школа добија назив Војно музичко училиште и налази се у Риједи. На школовању је у то време било око 500 питомаца, као и 90 наставника и војних старешина. Училиште 1951. године мења назив у Војна музичка школа, а затим се 1953. године премешта у Вуковар.

Од шездесетих година, када се наставни план и програм војног музичког школства усаглашава с програмом музичких школа у грађанству, знатно се повећало интересовање јавности и младих музичара за школовање у Војној музичкој школи, која добија статус средње музичке школе. У свом саставу имала је Школу за војне музичаре и Школу за војне диригенте, а питомци излазе из ње као војни службеници 9. класе, који се даље распоређују у војне оркестре. Услед неодговарајућих смештајних услова, седиште школе сели се у Земун. Израста у Музички школски центар, у чијем се саставу, уз две поменуте школе, налазе и Курс за усавршавање музичара и Музичка радионица за сервисирање и набавку инструмената.

Музичка средња војна школа

Школа за диригенте која се налазила при Музичком школском центру престаје с радом 1966. године. Они се од тада школују на музичким академијама, а Музички центар мења назив у Музичка средња војна школа (МСВШ), која се 1987. године сели у Сарајево, где се тада налазило седиште Војног школског центра Копнене војске. Тамо је функционисала све до избијања грађанског рата у Босни и Херцеговини и распада заједничке државе. На крају је МСВШ премештена у Нови Сад, где је 1995. године, након што је школовање завршила последња, 29. класа војних музичара, и званично укинута.

Наставни програм средњег војног музичког образовања предвиђао је да се питомци музичке

школе уведу у методске садржаје и да се кроз елементе теорије музике, слушање музике и упознавање примера из уметничке литературе приближе средствима изражавања у музици. Војностручном наставом, која је обухваћена наставним планом и програмом, обезбеђено је и њихово оспособљавање за све војничке дужности и обавезе са којима се професионални припадник војске може сусрести током војничке каријере.

Пријемни испит за упис у МСВШ подразумевао је различите психофизичке тестове и тестирање степена музикалности. Тестови психофизичке спремности подразумевали су, осим детаљне провере здравствених и физичких способности, коју је спроводила војнолекарска комисија, когнитивне тестове и тестове општег знања и културе. Тест музикалности подразумевао је одређене елементе наставе солфеђа и

певање песама по слуху, реаговање на мелодијску и ритмичку музичку компоненту, односно могућност репродукције задатих мелодијских и ритмичких образаца. У односу на пријемни испит за упис у цивилну средњу музичку школу, музички диктати нису били део пријемног испита за упис у МСВШ, као ни елементи теорије музике, јер су се војни музичари описмењавали по слуху. Није било ни теста провере анализе хармоније и музичких облика.

Тестирање степена музикалности спроводила је војна стручна комисија, коју су чинили официри музичке службе. Кандидати за упис у МСВШ најчешће су долазили из средина и породица у којима су били изложени утицају музике и неком виду музичког образовања.

У оквиру војног музичког школства питомци су могли похађати наставу искључиво на инструментал-

ном одсеку. Наставним програмом на инструменталном одсеку МСВШ предвиђено је да сваки полазник има обавезу учења свирања два инструмента. Као први инструмент на коме ће будући професионални војни музичари свирати у војном оркестру био је обавезан неки од дувачких инструмената или удараљке. Као други, упоредни инструмент, било је могуће учити неки од гудачких инструмената, клавир или удараљке, уколико је први инструмент из групе дувачких инструмената. Удараљке су, дакле, били једини инструмент који је могао бити и главни и упоредни. Као обавезни, први инструмент били су флаута, кларинет, труба, тромбон, хорна, еуфонијум, туба и удараљке. Као обавезан други инструмент били су виолина, контрабас, гитара, хармоника, клавир и удараљке.

Настава солфеђа, попут наставе у цивилном школству, заснивала се на широком спектру елемената који

је подразумевао пут до најкраћег и најлакшег начина оспособљавања питомца да прочитају музички запис, разумеју га и изведу, а да степеном развијености музичког слуха буду спремни да оно што чују музички и запишу. Посебно третирајући музичке компоненте мелодије, ритма и хармоније, питомци су певањем, опажањем и записивањем звука, као и свирањем на инструментима, усавршавали читање и памћење музике. Када је реч о мелодијској компоненти, у настави солфеђа полазило се од методе лествичне поставке основних тонова, теоријског тумачења положаја степена и полустепена, те обраде лествичних интервала. Тумачен је принцип по коме се музичко образовање заснива на памћењу тонова по својој функционалности у односу на тонални центар, као и по фреквенцији, то јест апсолутном звучању. У том процесу педагози су инсистирали на повезивању звука који се опажа и нотног записа, а неизоставан сегмент рада на часовима солфеђа било је опажање тонова и њихово препознавање.

Кроз елементе разноврсних ритмичких образаца, односа мелодије и њене пратње, темпа и јединице бројања, познавања хармонског језика и односа гласова, тежило се активирању процеса мишљења које би водило ка стварању навика приликом репродукције музике. У оквиру тог наставног плана кључно питање било је усклађеност темпа образовног процеса с потенцијалима кандидата, с обзиром на то да су се међу њима налазили и они без икаквог претходног музичког образовања, као и они с искуством наступа на општинским, републичким и савезним музичким такмичењима. Та неуједначеност у степену индивидуалног музичког образовања уважавала се приликом избора кандидата за пријем у војну музичку школу. Није било могуће елиминисати је у почетној фази школовања, али је кроз индивидуалну наставу и у каснијој фази усавршавања било могуће обезбедити природан темпо развоја сваког појединца, сходно његовим потенцијалима.

У раду на развоју хармонског слуха најчешће заступљени елементи, поред интонирања и опажања ступњева, интервала и акорада, били су и певање каденци, тумачење ступњева у оквиру хармонских функција, као и певање вишегласних примера. Педагози су доследно спроводили процес музичког описмењавања заснован на западноевропској музичкој традицији и њеним законитостима у хармонизацији мелодије, без посебног осврта на традицију коју подразумева народна мелодија с бивших југословенских простора.

На настави солфеђа у МСВШ није указивана посебна пажња специфичностима у кретању народне мелодије, као ни могућностима њеног хармонизовања следбено традицији из које је поникла. То је, између осталог, била и последица вишенационалне структуре полазника школовања и потребе да се, у складу с идеолошким одредницама тадашњег државног и војног руководства, наглашава принцип јединства и једнакости, а не специфичности и разлика међу културама и наро-

дима на простору Балкана. Ипак, питомцима је дата могућност да се радом у малим инструменталним саставима, којих је било више у свакој од класа полазника, баве и различитим музичким жанровима и мелодијама различитих култура, па самим тим и њиховим хармонизовањем. Та активност допринела је да у каснијој фази усавршавања, а и током службовања у оркестрима и малим естрадним саставима, војни музичари буду способни да добро препознају обрасце тоналитета и да јасно разумеју односе тоналитета и функција акорада унутар њега.

Музички диктат, као наставни метод који знатно доприноси развоју музичке меморије и унутрашњег слуха, доследно је спровођен од почетка

школовања. Иако су реализовани искључиво у писменој форми, музички диктати били су повезани с градивом које се у настави обрађује уз подједнаку употребу инструктивне и уметничке литературе.

Корелацију наставе солфеђа с осталим наставним предметима педагози су били у прилици да реализују у великој мери. Рад на развоју хармонског слуха подржан је корелацијом наставе из предмета хармонија и контрапункт. Рад на елементима теорије музике био је координиран између наставе инструмента и наставе солфеђа. Неподударња која су се најчешће јављала у ситуацијама недовољне овладаности питомаца техником рада на инструменту и немогућности да усвојено знање на настави солфеђа практич-

но примене, добрим делом отклоњена су околношћу у којој су инструменталну наставу и наставу из предмета теорије музике, хармоније и контрапункта држали официри музичке службе, који су живели и радили са питомцима и који су били у могућности да прате пун процес њиховог развоја и усавршавања.

Током школовања, а касније и службовања, предвиђено је да се у једној класи питомаца или у једном оркестру развију два до три мања забавна оркестра, који су имали улогу гостовања на игранкама, другарским вечерима или концертима. По завршетку четворогодишњег војног школовања питомци су одмах ступали на професионалну дужност у неки од вој-

них оркестара који су се налазили у већим центрима тадашње заједничке државе (Београд, Загреб, Љубљана, Сарајево, Скопље, Подгорица, Ниш, Нови Сад) и распоређивани су на формацијска места музичар-инструменталиста.

У Београду, као најзначајнијем центру, налазила су се три оркестра – Оркестар Београдског корпуса, Оркестар Ратног ваздухопловства и противваздушне одбране (РВ и ПВО) и Репрезентативни оркестар Гарде (РОГ), као елитна јединица музичке службе у војсци. Функционисао је и Уметнички ансамбл ЈНА (данас Уметнички ансамбл Министарства одбране „Станислав Бинички“), који је по формацији оркестар симфонијског

типа и чији су састав по потреби чинили и цивилни и војни музичари.

Војни оркестри били су до данашњих дана примарно дувачки састави и њихову структуру чиниле су инструменталне линије дрвених и лимених дувачких инструмената и удараљки. Заступљени су следећи инструменти: флаута или пиколо флаута (I, II), кларинет (I, II, III, IV), сопран, алт, тенор и баритон саксофон (I, II), труба (I, II, III, IV), флигхорна (I, II), еуфонијум (тенор I-II, баритон I-II), тромбон (I, II, III, IV), хорна (I, II, III), туба (I, II, III) и ударала.

Формација оркестара предвиђала је више музичара на једној инструменталној линији, међу којима се на месту вође линија увек налазио најискуснији и најбољи музичар. Том праксом постизало се да уз њега ново-придошли чланови оркестра брже освајају широку област уметничке инструменталне литературе, а кроз његово искуство боље спознају и све изазове професије. Један од тих изазова представља и музицирање у инструменталним саставима какви су „блех“ оркестри.

Трубе и „блех оркестри“

Несумњиво је да су војни музичари имали пресудан утицај на афирмацију трубе, трубаштва и такозвани „блех“ оркестара у Србији. Улога, а с њом и функција војног, дувачког, оркестра почетком 19. века, представљала је један од облика културног окретања Србије ка Европи. Занимљиво је да су странци који су тада пролазили Србијом, видевши склоност Срба ка оријенталном, изражавали скептицизам у погледу њиховог усвајања западних тековина, нарочито западне музике, сматрајући да ће проћи доста времена док та „компликована музика“ буде потпуно прихваћена у „цивилном животу Србије“.

Међутим, она је за кратко време заживела и у потпуности потиснула оријенталну, да би из градске средине с временом прешла и на српско село, без обзира на то што је оно било снажног патријархалног уређења и затворено за спољне утицаје.

У периоду од четрдесетих година 19. века до почетка 20. века, музичка пракса дувачког оркестра проширила се по многим градовима Србије. Војни оркестри постајали су већи, свирајући све компликованији и развијенији репертоар, неретко чак и симфонијске композиције. Преношењу музичких утицаја из градске у сеоску средину допринели су највише војни музичари, који су се после службовања враћали у средине из којих су потекли.

Труба, а с њом и групно музицирање у оквиру „блех“ оркестра, иако у основи страни српској традицији, постали су јој веома блиски из више разлога – најбитнији јесте чињеница да су поникли из војне праксе, која је Србину, као човеку који је одувек ратовао, била блиска. Томе у прилог говоре и елементи српске мушке

народне ношње, капа „шајкача“ и „бриц“ панталоне, које до колена иду уз ногу, а у пределу бутине су проширене, а које су, у ствари, делови војничке униформе.

Као својеврсно сведочанство о војном пореклу такве музичке праксе, у западној Србији су се некада веома често изводили маршеви, а до данас у пракси задржали су се углавном они чија је функција испраћај покојника. Пракса музицирања „блех“ оркестара, иако сеоска, од самог зачетка управљана је професионалним војним музичарима.

Према тумачењу етномузиколога и професора на Факултету музичке уметности Димитрија Големовића, појам педагогије у сеоским срединама, у којима није текао организован процес музичког описмењавања, схватамо у смислу вештине васпитања. Народни музичари су најчешће на пут савладавања тајни свирања кретали самостално, тако што би опонашали нечије свирање. Слушајући, памтили су и покушавали да репродукују трагајући за мелодијом, а не за начином на који се она добија. Док уметничка музика има систем вежби за развијање технике свирања или певања с музичком нотацијом, народна музика и стваралаштво то не подразумевају.

У односу на музичку педагогију која им је била знања, а која је садржала одређену методичку, дидактичку принципе и наставне методе, у ангажовању војних музичара код обуке народних музичара до знања се стизало слободно, у зависности од спретности и особина свирача. Педагогија у малим дувачким оркестрима састојала се у овладавању технике свирања на неком од лимених дувачких инструмената, а затим и обуке како се свира у оркестру, по узору на праксу коју су „педагози“ имали док су службовали у војним оркестрима. Будући да сеоски музичари нису имали праксу групног музицирања, посебан изазов био је да се припреме за то.

Након што се крајем 19. века трубаштво из градске преселило у сеоску средину, развој је доживело на почетку 20. века. Тада настају мањи дувачки оркестри да би експанзију добили после Првог светског рата, захвативши пределе источне Србије, јужне крајеве око Врања и Лесковца, а посебно област Драгачева. Током Другог светског рата, у опустошеној Србији, та музичка пракса постала је права реткост, све до шездесетих година 20. века, када је поново „оживела“. Захваљујући оснивању Драгачевског сабора трубача у Гучи, 1961. године, мали дувачки оркестри настају подстакнути жељом да се међусобно такмиче, што поменути музичку праксу, која је по својим карактеристикама до тада била сеоска, поново враћа у градове.

Улоге инструмената у „блех“ оркестру одређене су њиховим особинама, техничким карактеристикама, али и особинама музичке традиције коју извођењем представљају. По угледу на „западне узор“, улоге инструмената у „блех“ оркестру јасно су дефинисане као мелодијске, у које спадају трубе и флигхорне, које изводе водећу мелодијску линију удвојену у терци, и хармон-

ске, у које спадају басфлигхорна и еуфонијум, који изводе хармонску пратњу, најчешће реализовану у карактеристичном „ес-там” ритму, и тубе или басове, који изводе основне хармонске тонове.

Од ритмичких инструмената заступљени су бубањ, са чинелама или без њих, као и добош. Композиције које такви оркестри изводе су једноставних форми, а на данас развијеном домаћем музичком тржишту могу се купити и од композитора и аранжера, углавном бивших војних музичара. Написане искључиво како би оставиле утисак на публику и такмичарски жири, често с одсуством било каквих уметничких амбиција, у њима изостаје и поштовање законитости из области компоновања, вођења хармоније и контрапункта. Принципи варијационог излагања музичког материјала или комбиновања различитих, а сродних, какве познајемо у уметничкој музици, у том случају су нарушени, те музички ток карактерише низање контрастних сегмената и својеврсна рапсодичност. С таквим формалним и структурним планом композиције стиче се утисак да је кроз њих композитор желео да покаже сво умеће на релативно малом простору, али и да пружи прилику извођачима да се исказу на најбољи начин.

Иако је музицирање „блех” оркестара на простору Србије по много чему оригинално и разноврсно, савим су упутне примедбе професора Димитрија Големовића на неприродну симбиозу и уплив „стране” музичке традиције у домаћу, као и начин да се српска музичка пракса сачува. Мишљења да се у недостатку иновативности често музичке идеје „обогаћују” мотивима домаће народне музике, упућује нас на то да је потребно уложити напор ради подизања квалитета заснованог на најбољим примерима националне традиције.

Труба је Србину била и радост и жалост. Водила га је и на весеље и у рат, пратила га и када се рађао и када је умирао. Уз трубу је Србин и певао и плакао. Проистекла из војне музичке праксе и специфичног вида музичке педагогије коју су спроводили војни музичари није тешко разумети зашто су Србима труба и „блех” музика толико блиске и толико значајне.

Репрезентативни оркестар Гарде, као елитни оркестар Војске Србије, данас је баштиник традиције оркестара Књажевско-српска банда и Музика краљеве Гарде, с истом функцијом, обавезама и задацима као и његови претходници. Међутим, конфликти и амбивалентности које су биле присутне у претходним временима пренети су и у савремено доба.

Војна музика је једина музичка пракса коју је српска држава регулисала законским регулативама и у континуитету је подржавала. Сходно ефектима и утицају на укус и навике српског грађанства, слободно се може рећи да је реч о посебном облику педагогије која је допринела реализацији високих постигнућа у музичкој култури и у области музичке писмености, те стога, у српској музичкој култури војна музика представља феномен који заслужује више друштвене пажње и шире изучавање у контексту музичког образовања, националне историје и музиколошке науке. ■